กรมศิลปากร
บริการบำรุงห้องสมุด

เทศกาลลอยกระทง
เล่นสาดน้ำวันสงกรานต์
ประเพณีทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ
ของ
เสฐียรโกเศศ

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พ.ต.ต.อารี กาญจนภา
ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม
วันพฤหัสบดีที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๓

อศ
อ658ท
2513

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961132184

วันที่ 29/12/37
เลขทะเบียน 0215
เลขหมู่ ๙๙
@ 658ท
2513

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

เทศกาลลอยกระทง
เล่นสาดน้ำวันสงกรานต์
ประเพณีทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

ของ
ไสยวรโกเศศ

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พ.ต.ต.อารี กาญจนภา
ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม
วันพฤหัสบดีที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๓

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจตรี อารี กาญจนาภา ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กำหนดวันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๑๓ นางสายตา กาญจนาภาผู้เป็นบุตรสะใภ้ ได้เป็นผู้แทนเจ้าภาพมาติดต่อกรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง เล่นสาดน้ำวันสงกรานต์ เทศกาลลอยกระทง และประเพณีทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ ของเสฐียรโกเศศ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนั้น กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

เรื่องสั้นเกี่ยวกับประเพณีของท่านเสฐียรโกเศศ หรือศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธนนั้น มีอยู่หลายเรื่อง ทุกเรื่องล้วนน่าอ่านน่าศึกษา เพราะให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างดี ได้เคยตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารศิลปากร และต่อมาได้มีผู้นิยมอนุญาตจัดพิมพ์ในโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอ ในการจัดพิมพ์—ครั้งนี้เจ้าภาพได้เลือกเรื่องเล่นสาดน้ำวันสงกรานต์ เทศกาลลอยกระทง และประเพณีทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ ซึ่งหวังว่าผู้ที่ได้รับแจกหนังสือนี้คงจะพอใจทั่วกัน

หนังสือที่ท่านเสฐียรโกเศศหรือศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธนเขียนไว้มีเป็นจำนวนมาก ท่านยินดีให้กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร อนุญาตให้ผู้สนใจจัดพิมพ์เผยแพร่ในงานกุศล ติดต่อขอรับไปจัดพิมพ์ได้ ทั้งนี้จะขอดูรายชื่อได้ที่กองวรรณคดีและและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ พันตำรวจตรี อารี กาญจนาภา ผู้วายชนม์ให้พิมพ์ ให้ไว้ต่อจากคำนำนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ พันตำรวจตรี อารี กาญจนาภา และได้ให้พิมพ์หนังสือเกี่ยวกับประเพณีเรื่องนี้ออกเผยแพร่เป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นพลวปัจจัยส่งเสริมให้พันตำรวจตรี อารี กาญจนาภา ผู้วายชนม์ ประสบแต่อิฏฐผลคุณมนุญผลตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ สมดังมโนปณิธานของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๑๒ ตุลาคม ๒๕๑๓

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขอบพระคุณ

หนังสืออนุสรณ์ที่จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการแด่ท่านผู้มีเกียรติ ซึ่งกรุณามาในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ต.ต. อารี กาญจนาภาในวันนี้ ซึ่งได้จัดพิมพ์เรื่อง เทศกาลลอยกระทงเล่นสาดน้ำวันสงกรานต์ และประเพณีทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระของท่านเสฐียรโกเศศเผยแพร่เป็นสาธารณกุศลประโยชน์อันใดที่พึงจะได้รับจากหนังสือเล่มนี้ จงตลบันดาลให้ดวงวิญญาณของพ.ต.ต. อารี กาญจนาภา มีความสุขสงบในสัมปรายภพเทอญ

อนึ่งตั้งแต่ พ.ต.ต. อารี กาญจนาภา ได้ถึงแก่กรรม ตั้งศพบำเพ็ญกุศล ณ วัดมกุฏกษัตริยารามได้มีท่านที่รักและเคารพตลอดจนญาติมิตรของผู้วายชนม์และของเจ้าภาพได้กรุณามาเยี่ยมเคารพศพและแสดงความเสียใจด้วยเป็นจำนวนมาก รวมทั้งได้กรุณาร่วมกันบำเพ็ญกุศลเพื่ออุทิศให้ ตลอดจนได้ให้เกียรติมาในงานพระราชทานเพลิงศพในวันนี้

เจ้าภาพรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านทั้งหลายและขอขอบพระคุณ เป็นอย่างยิ่งไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย หากผู้วายชนม์อาจทราบด้วยญาณดีถีใด คงจะขอบพระคุณในความมีน้ำใจของท่านทั้งหลายด้วยเป็นอันมาก

เจ้าภาพ

๒๒ ตุลาคม ๒๕๑๓

แด่.....คุณพ่อ

พระ คุณพ่อยิ่งล้ำ ภูผา
คุณ เผื่อแผ่ลูกมา แต่น้อย
ของ รักสุดบูชา ลับล่วง
พ่อ จากลูกละห้อย โศกเศร้าอาลัย

ร่มไทรเคยปกบ้อง ปรานี
เย็นร่มพระคุณมี ทั่วหน้า
ทุกอย่างพ่อยอมพลี เพื่อลูก
เคยสุขนานเนิ่นช้า ลูกน้ำฤาเลือน

สิ้นพ่อเหมือนลูกสิ้น ชีวาลา
เคยส่งน้ำมรรคา ช่วยชี้
นับวันลูกจักอา — ดูรเทวษ
ชีพพ่อดับลับลี้ ดั่งฟ้ามัวมน

บุญกุศลลูกก่อเกื้อ นานา
ผลส่งแด่วิญญาณ์ พรั่งพร้อม
เสพย์สุข ณ สัมปรา — ยภพโลก
ปวงลูกหลายต่างน้อม กราบไหว้รำลึกคุณ

พันตำรวจตรี อารี กาญจนาภา

ชาตะ ๑๖ พฤษภาคม ๒๔๓๙

มตะ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๑๓

สมบัติห้องสมุด

ประวัติ

พันตำรวจตรี อารี กาญจนาภา เป็นบุตรนายเบ้า และนางทองคำ เกิดเมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๓๙ ที่ตำบลสำเหร่ อำเภอบุคคโล จังหวัดธนบุรี สำหรับคุณวุฒิการศึกษาได้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนคริสเตียนวิทยาลัย และในระหว่างรับราชการสอบวิชาการตำรวจชั้นสัญญบัตรได้ ได้ทำการสมรสกับนางสาวสว่างจิตต์ ศรีอ่อน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๓ มีบุตรและธิดาทั้งหมดรวม ๑๐คนคือ

๑. นาวาอากาศตรี วิเชียร กาญจนาภา

๑. นางสาว อำไพ กาญจนาภา (ถึงแก่กรรม)

๓. นางอัมพร กาญจนาภา (ถึงแก่กรรม)

๔. นาวาอากาศเอก วิชัย กาญจนาภา วท.บ. (ทบ.)

๕. นายวิชิต กาญจนาภา

๖. นางสาวอัมภา กาญจนาภา

๗. ร้อยตำรวจโท วิชา กาญจนาภา

๘ นางสาวกรรณิกา กาญจนาภา

๙. ร้อยโทชาติชาญ กาญจนาภา วท.บ. (ทบ.)

๑๐. ร้อยตำรวจโท วินัย กาญจนาภา

สำหรับประวัติในการรับราชการซึ่งได้รับความกรุณาจากเจ้าหน้าที่ของแผนกประวัติกรมตำรวจ ให้คัดลอกมาจากสมุดประวัติมีโดยสังเขปดังนี้

ยศและตำแหน่งข้าราชการ

พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นพลตระเวนประจำตำรวจบางเสาธง

พ.ศ ๒๔๕๙ ได้เลื่อนยศเป็นนายสิบตำรวจตรี ประจำตำรวจบางเสาธง

พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้เลื่อนยศเป็นนายสิบตำรวจโท

พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้เลื่อนยศเป็นนายสิบตำรวจเอก

พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้เป็นนายเวรผู้บังคับการตำรวจจังหวัดธนบุรีเหนือ

พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้เลื่อนยศเป็นว่าที่นายดาบตำรวจ ตำแหน่งนายเวรผู้บังคับการตำรวจ จังหวัดธนบุรีเหนือ

พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้เลื่อนยศเป็นร้อยตำรวจตรี

พ.ศ. ๒๔๗๕ ย้ายไปประจำกองสถานีตำรวจบางกอกใหญ่ ตำรวจนครบาลเหนือ

พ.ศ. ๒๔๗๖ ย้ายไปประจำสถานีตำรวจภูธรบางกอกใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

พ.ศ. ๒๔๗๘ ย้ายไปประจำกองตำรวจภูธรจังหวัดเลย

พ.ศ. ๒๔๘๒ ย้ายไปเป็นผู้บังคับหมวดสถานีตำรวจภูธรอำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม

พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้เลื่อนยศเป็นร้อยตำรวจโท และได้ย้ายไปเป็นหัวหน้าสถานีตำรวจภูธร อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม

พ.ศ. ๒๔๘๕ ย้ายไปเป็นผู้บังคับกองสถานีตำรวจภูธรอำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนมและได้เลื่อนยศเป็นร้อยตำรวจเอก

พ.ศ. ๒๔๙๐ ย้ายไปเป็นรองผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดขอนแก่น และรักษาการในตำแหน่งผู้บังคับกองสถานีตำรวจภูธรอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่นอีกตำแน่งหนึ่ง

พ.ศ. ๒๔๙๔ ได้รับเงินพิเศษ สำหรับการสู้รบกรณีปราบ ขบถ ๒๙ มิถุนายน ๒๔๙๔ เป็นเงินเดือนละ ๑๐ บาท ตามคำสั่งกระทรวงที่ ๓๓๘/๙๕ ลง ๑๗ เมษายน ๒๔๙๕

พ.ศ. ๒๔๙๕ ย้ายไปเป็นรองผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดเลย และรักษาการในตำแหน่ง ผู้บังคับกองสถานีตำรวจอำเภอเมืองจังหวัดเลยอีกตำแหน่งหนึ่ง

พ.ศ. ๒๔๙๖ ย้ายไปเป็นรองผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดสุราษฎร์ธานี และและรักษาการในตำแหน่งผู้บังคับกองสถานีตำรวจภูธรอำเภอเมืองจังหวัดสุราษฎร์ธานี อีกตำแหน่งหนึ่ง

พ.ศ. ๒๔๙๗ ได้เลื่อนยศเป็นพันตำรวจตรี และยังคงทำหน้าที่อยู่ในตำแหน่งเดิม

พ.ศ. ๒๔๙๘ ย้ายไปเป็นรองผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดภูเก็ต และรักษาการในตำแหน่งผู้บังคับกองสถานีตำรวจภูธรอำเภอเมืองภูเก็ต อีกตำแหน่งหนึ่ง

พ.ศ. ๒๕๐๐ ออกจากราชการเพราะเกษียณอายุ เพื่อรับบำเหน็จบำนาญ ตามความในมาตรา๑๓ แห่ง พรบ. บำเหน็จบำนาญ พ.ศ. ๒๔๙๔ ตามคำสั่งหมู่กรมฯที่ ๑๗๙๖/๙๙ ลง ๗ พฤศจิกายน ๒๔๙๙

เครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญ

พ.ศ. ๒๔๗๔ เหรียญจักรมาลา

พ.ศ. ๒๔๗๕ เหรียญงานฉลองพระนคร ๑๕๐ ปี

พ.ศ. ๒๔๗๘ เหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญ

พ.ศ. ๒๔๗๑ เบ็ญจมาภรณ์มงกุฎสยาม

พ.ศ. ๒๔๘๕ เบ็ญจมาภรณ์ช้างเผือก

พ.ศ. ๒๕๐๕ เหรียญชัยสมรภูมิ

พ.ศ. ๒๔๘๖ เหรียญช่วยราชการเขตภายใน

พ.ศ. ๒๔๙๓ เหรียญเงินบรมราชาภิเศก

สำหรับความดีความชอบในการปฏิบัติราชการ ซึ่งปรากฏอยู่ในสมุดประวัติของท่านนั้นมีอยู่มาก แต่เจ้าภาพมิได้คัดลอกนำมาลงในหนังสือเล่มนี้ ความดีและความชอบต่าง ๆ เหล่านั้น ย่อมเป็นประจักษ์ พยานว่า ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยดีตลอดมาด้วยความตั้งใจ ด้วยความอุตสาหะพยายามและด้วยความซื่อสัตย์สุจริต กอร์ปกับมีความยุติธรรมและให้ความเป็นธรรมต่อผู้ใต้บังคับบัญชาตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องกับท่านทุกคน เจ้าภาพและลูกหลานมีความภาคภูมิใจต่อการปฏิบัติของท่านผู้ซึ่งได้ล่วงลับไปแล้วเป็นอย่างยิ่ง และเป็นสิ่งประเสริฐที่ได้เหลือไว้เป็นมรดกสำหรับที่จะใช้ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ เพื่อให้สกุลของท่านได้มีความเจริญรุ่งเรืองต่อไป.

ภรรยาและบุตรหลานร่วมบำเพ็ญกุศลหน้าศพ

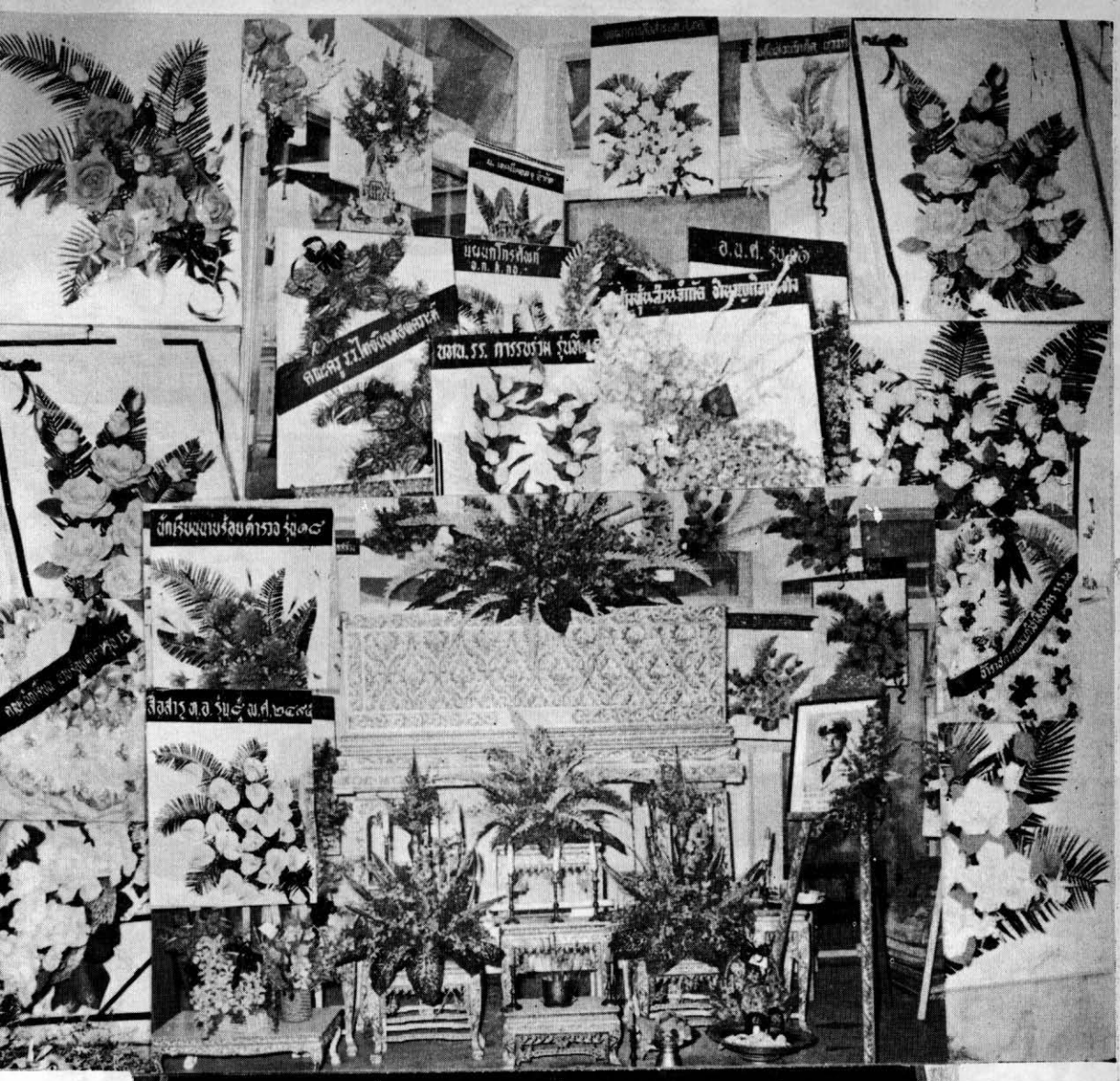

ศพ พ.ต.ต.อารี กาญจนากา

๑๔ ก.ค. ๑๓ - ภริยา และ บุตรหลาน
๑๕ .. ๑๓ - กรมสื่อสาร ทอ. และ กองสื่อสาร บย.
๑๖ .. ๑๓ - [illegible]
๑๗ .. ๑๓ - แผนกการสื่อสาร และแผนกโทรศัพท์ อท.สะ
๑๘ .. ๑๓ - กองร้อยผลิตสิ่งโฆษณา และ มว.ป.จว. พล.อ.ส.ทอ.
เวลา ๑๙ .. ๑๓ - กรมช่างโยธาทหารอากาศ, นรต.รุ่น ๑๙ -
๑๓๐๐น. คณะตำรวจบางซื่อ

สำหรับวันที่ ๑๘,๑๙ เริ่มสวดอภิธรรมเวลา ๑๓๐๐
" ๑๙ สวดอภิธรรมจบแล้วบรรจุศพ

ตลอดชีพพ่อกอรปด้วย ความดี
ชีพดับนาม “อารี” อยู่ยั้ง
ลูกจักเทิดศักดิ์ศรี “กาญจ นาภา”
สืบเกียรติสกุลตั้ง แต่เบื้องดีงาม

แด่ – คู่ชีวิต

เป็นเรื่องที่ดิฉันไม่คาดคิดมาก่อนว่าคุณจะจากไป อย่างกระทันหันเช่นนี้ จึงรู้สึกเสียใจและเศร้าใจอย่างยิ่ง คุณเป็นคนอุตสาหะพยายามก่อร่างสร้างตัวมา จนสามารถส่งลูก ๆ ให้ได้รับการศึกษาทุกคน ตั้งแต่อยู่ด้วยกันมาคุณให้ความอบอุ่นแก่ครอบครัวอยู่เสมอ ไม่ว่าคุณจะย้ายไปอยู่ที่ใดคุณเป็นห่วงเป็นใยลูกทุกคน และหาโอกาสมาเยี่ยมลูก ๆ เป็นประจำ คุณเป็นคนที่รักลูกมากที่สุด จึงทำให้ดิฉันรู้สึกภูมิใจที่ความตั้งใจของคุณเป็นผลสำเร็จ กล่าวคือ ลูก ๆ ได้รับการศึกษาและดำเนินชีวิตตามที่คุณต้องการ รวมทั้งคุณก็รู้สึกชื่นชมในความสมัครสมานสามัคคีใจของลูก ๆ การจากไปครั้งนี้จึงไม่มีอะไรที่จะทำให้กังวลหรือห่วงใยอีกแล้ว ขอให้วิญญาณของคุณจงไปสู่สุขคติในสัมปรายภพนั้นด้วย

สว่างจิตต์ กาญจนาภา

อาลัย – คุณพ่อ

๑๓ ก.ค. ๒๕๑๓ เป็นวันที่คุณพ่อได้จากพวกเราไปอย่างสงบ แม้ว่าการเจ็บการตายนี้จะเป็นของธรรมดาก็ตาม แต่พวกเราก็อดที่จะเศร้าโศกอาลัยในการสูญเสียคุณพ่อที่เคารพรักอย่างสูงสุดไม่ได้ การจากไปของท่านครั้งนี้นับเป็นความเสียใจครั้งใหญ่หลวงในชีวิตที่พวกเราเคยประสบมา

คุณพ่อขณะเมื่อมีชีวิตอยู่ เป็นผู้มีร่างกายแข็งแรง ไม่เคยมีการเจ็บป่วยออดแอดเลย แต่มาในระยะหลังท่านป่วยเป็นโรคความดันโลหิตสูงและโรคหัวใจ และเคยเข้ารักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาล ๒ ครั้ง คุณพ่อปฏิบัติตามคำแนะนำของนายแพทย์อย่างเคร่งครัด รับประทานยาตามที่แพทย์สั่งโดยสม่ำเสมอ และเมื่อรักษาตัวอยู่ที่บ้านก็ได้รับความกรุณาจากนายแพทย์ นาวาอากาศโท สำเภา เกิดผลานันท์ มาตรวจที่บ้านเป็นประจำจนมีอาการดีขึ้น

เย็นวันที่ ๑๓ ก.ค. ๒๕๑๓ เหตุการณ์ซึ่งเรานึกไม่ถึงก็เกิดขึ้น คุณพ่อเป็นลมแน่นิ่งไป และเมื่อนายแพทย์มาถึงก็ได้ทราบว่าท่านได้จากพวกเราไปแล้ว ยังความเศร้าสลดใจให้แก่พวกเราอย่างใหญ่หลวง

คุณพ่อเป็นผู้มีอัธยาศัยใจคอดี มีน้ำใจเอื้ออารีต่อบุคคลทั่วไป เป็นผู้ที่ยึดมั่นสุจริตธรรม มีความเมตตากรุณาให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ทีตกทุกข์ได้ยาก เป็นผู้มีใจบุญจึงเป็นที่รักใคร่ของบรรดาญาติมิตรที่สนิทชิดชอบและผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาเป็นอันมาก

คุณพ่อเป็นร่มโพธิ์ทองของลูก ๆ ให้ความสุขแก่ลูก ๆ ตลอดมา พยายามส่งเสริมให้ลูก ๆ ทุกคนได้รับการศึกษาดีมีความห่วงใยอยู่ตลอดเวลา เมื่อท่านทราบถึงความทุกข์ของลูกคนใด ท่านจะพูดถึงและหาทางช่วยเหลือเสมอ เหมือนกับว่าความทุกข์ของลูกก็คือความทุกข์ของพ่อด้วย อุปการะคุณของคุณพ่อได้ตรึงตราอยู่ในจิตใจของลูก ๆ อย่างไรไม่มีวันลืม เพราะท่านเป็นพ่อที่ประเสริฐสุดของลูก

ชีวิตในวัยต้นของคุณพ่อ ลูกทราบดีว่าท่านเริ่มสร้างฐานะจากข้าราชการชั้นผู้น้อย ด้วยความอุตสาหะอดทน ซึ่งขณะนั้นคุณพ่อต้องให้การศึกษาแก่ลูก ๆ ไปด้วย ถึงแม้ท่านจะยากลำบากเพียงไร ท่านก็ไม่เคยพูดให้พวกเราได้ทราบ คุณพ่อได้แต่อบรมให้พวกเราได้เห็นคุณค่าของการศึกษาหาความรู้ และพยายามส่งเสริมให้ลูก ๆ ได้เรียนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เมื่อความตั้งใจของท่านเป็นผลสำเร็จ คุณพ่อก็มีความรู้สึกภาคภูมิใจให้ลูก ๆ ทุกคนที่สามารถผ่านอุปสรรคในการเรียนไปได้ และประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต ความปรารถนาดีที่ท่านมีต่อลูกนี้มากจนไม่สามารถพรรณาออกมาได้หมด ลูก ๆ ทุกคนได้ประสบมาด้วยตนเองทั้งสิ้น และทราบซึ้งในพระคุณของคุณพ่อเป็นอย่างยิ่ง

ในยามปกติลูก ๆ ทุกคนก็ได้พยายามปรนนิบัติเอาอกเอาใจคุณพ่อ และหมั่นมาเยี่ยมเยียนอยู่เสมอยามท่านเจ็บป่วยลูก ๆ ก็ได้รักษาพยาบาลด้วยความห่วงใยและเป็นทุกข์

ยามนี้คุณพ่อได้จากพวกเราไปแล้ว จากไปอย่างไม่มีวันกลับ ลูก ๆ เคยปรนนิบัติและเคยมาเยี่ยมเยียนก็จะไม่ได้ทำอย่างที่เคย จึงมีความอาลัยคุณพ่อที่รักและเคารพของลูกเป็นอย่างยิ่ง

ด้วยความดีตลอดชีวิตของคุณพ่อที่ได้ทำมาแล้ว แต่ยังไม่เกิดผลในชาตินี้ ขออำนาจพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ จงดลบันดาลให้บุญกุศลทั้งหลายที่คุณพ่อได้กระทำมาแล้วในชาตินี้ และบุญกุศลที่คุณแม่และ ๆ ตลอดจนญาติพี่น้อง มิตรสหายและผู้ที่เคารพนับถือทั้งหลายได้ร่วมกันประกอบเพื่ออุทิศให้ จงส่งผลให้วิญญาณของคุณพ่อประสบความสงบตามควรคติวิสัยในสัมปรายภพเถิด.

จากลูก

โพธิ์ทองของลูก

ร่มโพธิ์ทองคือชนกเคยปกเกศ
ได้ถึงเขตบรรลุอายุชัย
พระคุณท่านเผื่อแผ่มาแต่ไร
ยังตรึงใจลูกอยู่ทุกครู่ยาม

พ่อคือพรหมลิขิตชีวิตลูก
ผิดหรือถูกสอดส่องไม่มองข้าม
สอนให้สู้ความจริงสิ่งดีงาม
พ่อติดตามดูแลอย่างแท้จริง

การศึกษาอบรมบ่มนิสัย
พ่อมอบให้แด่ลูกทุกทุกสิ่ง
พลีอ้อมอกพ่อให้ลูกได้อิง
พ่อเป็นมิ่งขวัญคู่ควรบูชา

พระคุณพ่อก่อเกิดกำเนิดลูก
ช่วยผดุงปลูกชีวีลูกมีค่า
ลูกน้อมกราบภาพพ่อสืบต่อมา
ชั่วชีวาลูกชาบซึ้งถึงพระคุณ

เทศกาลลอยกระทง

เพ็ญเดือน ๑๑ และเพ็ญเดือน ๑๒ ซึ่งตกราวปลายเดือนตุลาคม และปลายเดือนพฤศจิกายน เป็นฤดูกาลน้ำไหลหลากมาจากเหนือ แม่น้ำลำคลองน้ำขึ้นเจิ่งจนล้นฝั่งในลางแห่ง เรียกกันเป็นคำสามัญติดปากว่า "เดือน ๑๑ น้ำนอง เดือน ๑๒ น้ำทรง" น้ำเจิ่งทรงตัวอยู่พอพ้นเพ็ญเดือน ๑๒ แล้ว ก็เริ่มลดลงทีละน้อยเป็นลำดับ ในระยะเวลาน้ำนองและน้ำทรงอยู่นี้ คือในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และแรมค่ำหนึ่ง ราษฎรจัดทำกระทงด้วยใบตองกล้วย ปักธูปเทียนแล้วจุดไฟ ปล่อยให้ลอยน้ำไปในเวลาค่ำคืน แต่ก่อนนี้ในกระทงมักมีเงินปลีกใส่ไปด้วยอัฐหนึ่งหรือไพหนึ่งคือ ๒ อัฐ แล้วแต่ใครจะสมัคร นี่กล่าวในสมัยก่อนเมื่อยังใช้อัฐและไพเป็นเงินปลีก ถ้าเป็นสมัยนี้ก็ใช้สตางค์แทนอัฐ (อัฐหนึ่งเท่ากับสตางค์ครึ่ง) และลางทีก็มีหมากพลูใส่ไปด้วยคำหนึ่ง กระทงสำหรับลอยนั้นชาวบ้านมักเย็บทำเองด้วยใบตอง เย็บเป็นรูปกลม ๆ มีขนาดเล็กใหญ่เพียงไรแล้วแต่จะทำ ที่ขอบกระทงมักเย็บใบตองทำเป็นรูปกรวยปลายแหลมขนาดเล็ก ๆ เป็นแถว เสริมปากกระทงโดยรอบ กระทงอย่างนี้เรียกว่ากระทงเจิม ถือกันว่าเป็นกระทงอย่างดี ลางทีก็ไม่ใช้กระทงใบตอง แต่ใช้กาบใบต้นพลับพลึง เอามาเย็บเป็นกระทงแทน มีสีขาวสะอาดแปลกตากว่ากระทงใบตอง ที่ทำด้วยใบตองและกาบใบต้นพลับพลึงปนกันก็มี เห็นจะเป็นของประดิษฐ์ทำขึ้นทีหลัง ที่กระทงนั้นปักธูป ๔ ดอก เป็นระยะ ๆ รอบกระทง ที่ก้านตอนโคนธูปเสียบดอกบานไม่รู้โรย หรือดอกดาวเรือง ส่วนเทียนใช้เล่มเดียวเสียบไม้ปักกลางกระทง กระทงเจิมที่กล่าวนี้ถ้าทำไม่เป็น ก็ไปซื้อที่ตลาด เพราะเขาทำไว้ขายในหน้าลอยกระทง ที่ทำด้วยกระดาษสีเป็นรูปดอกบัวบานก็มี ที่เอากาบมะพร้าวมาต่อหัวหางและปีกเป็นอย่างนกและทาสีปิดทองหรือโรยทองตามแต่จะเห็นงามก็มี หรือไม่ก็ทำเป็นเรือกุนเหละเรือประทุนด้วยกาบมะพร้าว ประทุนนั้นใช้กระดาษสีปิด

เห็นได้ว่ากาบมะพร้าวทำเป็นรูปนกและเรือนี้เรียกว่ากระทงโดยปริยายเท่านั้น กระทงอย่างนี้ใช้ธูปเสียบดอกไม้ดอกหนึ่งเทียนเล่มหนึ่งปักหัวท้าย ปักมากกว่านี้ไม่ได้ เพราะไม่มีที่ปักให้ได้งาม ผู้ที่ไปซื้อกระทงมักซื้อกระทงอย่างนี้มากกว่ากระทงเจิม เพราะเด็ก ๆ ที่บ้านชอบใจด้วยมันใกล้เข้าไปทางเป็นของเล่น ซื้อเอามาแล้วพอตกเวลาเย็นโพล้เพล้จวนจะมืดค่ำหรือค่ำลงแล้ว กินข้าวกินปลาเสร็จก็นำกระทงไปที่ท่าน้ำหรือข้างตลิ่งซึ่งมีน้ำกำลังเจิ่ง โดยมากผู้ที่ไปลอยมักเป็นผู้หญิงมีอายุ มีเด็กชิ้งเป็นลูกหลานตามมาด้วยเป็นพรวน เมื่อจุดธูปเทียนที่กระทงแล้วก็ปล่อยให้กระทงลอยไป ลางคนก็ยกมือขึ้นจบไหว้กล่าวคำเบา ๆ หรือนึกอยู่ในใจ ขอขมาลาโทษแม่คงคา ลงท้ายขอพรจากแม่คงคาให้ตนจงมีความสุขความเจริญ แต่ตามปรกติแล้วไม่ใคร่มีใครไหว้กี่คน นอกจากคนแก่ ๆ เฒ่า ๆ หรือเด็ก ๆ ซึ่งทำตามผู้ใหญ่สอน ปล่อยกระทงให้ลอยไปแล้ว พวกเด็ก ๆ ก็เฝ้ามองดูด้วยความร่าเริงดีใจจนกระทงลอยไปลับตาแล้วจึงกลับบ้าน ระหว่างนั้นถ้ามีดอกไม้น้ำก็จุดเล่น กระทงที่ลอยไปมักอยู่ไม่ได้นาน เพราะถูกเจ้าเด็กเล็ก ๆ ที่เป็นผู้ชายเด็กผู้หญิงก็มีบ้างถ้าชนอย่างเด็กผู้ชายว่ายน้ำลอยคอกระดิบ ๆ ไปเก็บเอามาเล่นและได้ทั้งอัฐที่มีอยู่ในกระทงนั้นด้วย สมัยที่เล่นในแม่น้ำลำคลองยังไม่สู้มีเรือขึ้นล่องกันมากเหมือนทุกวันนี้ เรือกลไฟก็มีไม่มากลำและเรือยนต์ก็ยังไม่มี พื้นน้ำจึงไม่ปั่นป่วนมากจนเป็นอัตรายแก่กระทงน้อย ๆ ที่ลอยไป เมื่อมีกระทงจุดธูปเทียนลอยไปมากลำ และอยู่ห่างเป็นระยะ ๆ กันไปในท่ามกลางกระแสน้ำที่ไหลเจิ่งเวลาค่ำคืนที่สงบเงียบและท้องฟ้าแจ่มใสสว่างด้วยแสงเดือน ก็ดูงามเจริญตาเจริญใจมากอยู่ ข้าพเจ้ากล่าวตามความรู้สึกสมัยเมื่อยังเป็นเด็กอยู่ซึ่งล่วงมากว่า ๕๐ ปีแล้วจะนำเอาสภาพความเป็นอยู่ของสมัยนั้น มาเปรียบเทียบกับสมัยนี้ย่อมไม่ได้ สิ่งใดดีและเหมาะในสมัยนั้นไม่จำเป็นจะต้องดีและเหมาะกับสมัยนี้เสมอไป นอกจากจะรู้เรื่องของสมัยก่อนแล้วดัดแปลงแก้ไขให้เข้ากันได้กับสมัยปัจจุบัน จึงจะดีและเหมาะกับสมัยได้ ไม่ขาดตอนระหว่างเก่าและใหม่ อนึ่งในคืนวันเพ็ญเดือน ๑๒ ชาวบ้านมักรออยู่จนเมื่อถึงเที่ยงคืน พอเห็นพระจันทร์อยู่ตรงศีรษะพอดีก็ลงมาที่ท่าน้ำ ตักน้ำไปใส่ตุ่มไว้กิน เพราะถือว่าระยะตอนนั้นน้ำนิ่งและใสสะอาดนอกนี้ถ้าทนหนาวไหวก็มักจะอาบน้ำลูบหน้าลูบตาด้วย เดี๋ยวนี้มีคนมาก น้ำจะใสสอาดเท่าเมื่อ ก่อนไม่ได้เพราะคนทำสกปรกมากขึ้น

การลอยกระทงดังกล่าวมาข้างต้น จะเรียกว่าเป็นพิธีก็ไม่สนิท เพราะไม่ปรากฏว่าต้องมีพิธีลอยกันอย่างไร นอกจากจุดธูปเทียนในกระทง แล้วปล่อยให้ลอยไปตามยถากรรม เป็นหมดเรื่อง ลอยกันทำไม ผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่าเพื่อขอขมาลาโทษแม่คงคา เพราะได้อาศัยน้ำท่านกินและใช้ ยิ่งกว่านั้นยังถ่ายสิ่งซึ่งเป็นปฏิกูลลงไปในน้ำด้วย เท่ากับขาดความคารวะแม่คงคาจึงสมควรขอขมาลาโทษท่านเสีย แล้วขอพรท่านให้ตนมีความสุขความเจริญ แต่ทำไมจึงต้องลอยในเวลาค่ำ ลอยเวลากลางวันบ้างไม่ได้หรือ และทำไมจึงต้องทำสองหนในระยะใกล้ ๆ ผิดกันเดือนเดียวเท่านั้น ก็ว่าเพราะเดือนอื่นนอกจากเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ น้ำไม่เจิ่งเหมือนสองเดือนนี้ และเป็นเวลาว่างการงานการทำนา ฝนฟ้าตามธรรมดาก็ไม่มีแล้ว อากาศก็ปลอดโปร่งแจ่มใส คอยแต่ข้าวจะสุกและเก็บเกี่ยวเท่านั้น สมควรจะหาทางปล่อยอารมณ์ให้เพลิดเพลินได้บ้างในเวลาค่ำคืน เพราะฉะนั้น เรื่องลอยกระทงจึงเกี่ยวด้วยการรื่นเริงหย่อนใจในเทศกาลฤดูน้ำด้วยส่วนหนึ่ง ที่ทำเป็นกระทงแสดงว่าเดิมต้องการจะบรรจุสิ่งของไปในนั้น เพราะชื่อว่ากระทงก็เพื่อใช้สำหรับใส่ของ ถ้าไม่ใช่ใส่ของจะทำเป็นกระทงทำไม ทำเป็นอย่างอื่นสำหรับลอยก็ได้ ที่จุดธูปเทียนและมีดอกไม้ด้วยแสดงว่าเป็นเครื่องบูชา และที่ในกระทงมีเงินปลีกใส่ไปด้วย มันฟ่องอยู่ในตัวว่าเดิมใส่ของ ภายหลังจึงมาเปลี่ยนเป็นใส่เงินปลีกแทนค่าของราคาสิ่งของที่ใส่ไป เมื่อลืมความประสงค์เดิมเสียแล้ว แต่ยังเหลือเค้าให้เห็นอยู่ที่มีเงินปลีกใส่แทน การลอยกระทงทางถิ่นพายัพและอีสานแต่เดิมก็มีสิ่งของใส่ไปในกระทงใหญ่ให้เห็นเป็นพยานอยู่ ต่อมาการลอยกระทงมีสิ่งของใส่ไปด้วยเห็นจะจืดจางไป จึงกลายเป็นเรื่องรื่นเริงด้วย เพราะเป็นเวลาน้ำเจิ่ง อากาศก็ปลอดโปร่งหมดฝนแล้ว เจ้ากระทงจึงมีรูปเป็นนกเป็นเรือเป็นเรื่องเล่นไป แต่ยังมีเค้าเรียกชื่อว่ากระทงอยู่ ในการลอยกระทงของหลวงกลางเดือน ๑๑ และกลางเดือน ๑๒ เรียกว่าลอยพระประทีป ก็เป็นเรื่องลอยไฟมากกว่า แต่ยังมีคำว่าลอยกระทงเรียกควบไปด้วย

ในพระราชนิพนธ์เรื่องพระราชพิธี ๑๒ เดือน ตอนที่ว่าด้วยลอยพระประทีปกล่าวว่า "การลอยพระประทีปลอยกระทงนี้ เป็นนักขัตฤกษ์ที่รื่นเริงทั่วไปของชนทั้งปวง ไม่เฉพาะ

แต่การหลวง แต่จะนับว่าเป็นพระราชพิธีอย่างใดก็ไม่ได้ ด้วยไม่มีพิธีสงฆ์พิธีพราหมณ์อันใดเกี่ยวข้องเนื่องในการลอยพระประทีปนั้นเว้นไว้แต่จะเข้าใจว่าตรงกับคำที่ว่าลอยโคมลงน้ำ เช่นที่กล่าวมาแล้ว แต่ควรนับว่าเป็นราชประเพณี ซึ่งมีมาในแผ่นดินสยามแต่โบราณ ตั้งแต่พระนครยังอยู่ฝ่ายเหนือ" ต่อไปทรงอ้างถึงเรื่องนางนพมาศ ซึ่งมียศเป็นท้าวศรีจุฬาลักษณ์เป็นพระสนมเอกแต่ครั้งพระเจ้าอรุณมหาราช คือพระร่วงซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยาม ตั้งแต่กรุงตั้งอยู่ ณ เมืองสุโขทัย ได้กล่าวไว้ในฤดูเดือนสิบสอง เป็นเวลาเสด็จลงประพาสลำน้ำตามพระราชพิธีในเวลากลางคืน พระอัครมเหสีและพระสนมฝ่ายในตามเสด็จในเรือพระที่นั่งทอดพระเนตรการนักขัตฤกษ์ ซึ่งราษฎรเล่นในแม่น้ำตามกำหนดปี เมื่อนางนพมาศได้เข้ามารับราชการ จึงได้คิดอ่านทำกระทงถวายพระเจ้าแผ่นดินเป็นรูปดอกบัวและรูปต่าง ๆ ได้ทรงลอยตามสายน้ำไหล และคิดคำขับร้องขึ้นถวายให้พระเจ้าแผ่นดินทรงดำริจัดเรือพระที่นั่งเทียบขนานกันให้ใหญ่กว้าง สำหรับพระสนมฝ่ายในจะได้ตามเสด็จประพาสได้มาก ๆ ขึ้นกว่าแต่ก่อน

ข้อความตามพระราชนิพนธ์ที่คัดมานี้ แสดงว่าการลอยกระทง เป็นนักขัตฤกษ์รื่นเริงของคนทั่วไป ไม่ใช่เป็นพระราชพิธีอย่างไร และของหลวงเรียกว่าลอยพระประทีป แต่จะมีดอกไม้ธูปเทียนด้วยหรือไม่ ข้าพเจ้าไม่ทราบ คิดว่าไม่มี มีก็แต่ดวงพระประทีปเพื่อความสง่างามเท่านั้น เรื่องใส่เงินไปในกระทงก็เชื่อว่าไม่มี ในกฎมนเทียรบาลมีกล่าวถึงพิธีจองเปรียงลดชุดลอยโคมลงน้ำลอยโคมในที่นี้จะปรับเข้ากับเรื่องลอยพระประทีปได้หรือไม่ ไม่ทรงแน่พระทัย ในหนังสือนพมาศกล่าวว่า วันเพ็ญเดือน ๑๒ เป็นนักขัตฤกษ์ชักโคมลอยโคม บรรดาชนต่างตกแต่งโคมชักโคมแขวนโคมลอยแล้วเล่นมหรสพกันสิ้นสามราตรี ในการนี้นางนพมาศทำโคมลอยเป็นรูปดอกบัว อุทิศสักการะพระพุทธบาทนัมมทานที โคมลอยรูปดอกบัวจึงปรากฏมาจนเท่าทุกวันนี้ (คือถึงวันที่แต่งเรื่องนางนพมาศ) แต่โคมลอยรูปดอกบัวนี้ราษฎรเปลี่ยนชื่อเรียกว่าลอยกระทงทรงประทีป

ถ้าพิจารณาข้อความตามเรื่องของนางนพมาศข้างบนนี้ จะต้องเข้าใจว่าการลอยกระทงแต่เดิมเรียกว่าชักโคมลอยโคมมีมาก่อนสมัยนางนพมาศแล้ว รูปร่างโคมครั้งนั้นเป็นอย่างไรไม่ทราบ เป็นแต่นางนพมาศมาประดิษฐ์ใหม่ให้เป็นรูปดอกบัว และงานนี้เป็นนักขัตฤกษ์ของราษฎรทั่วไป และเล่นมหรสพต่อเนื่องกันไปตั้ง ๓ คืน ที่มาเปลี่ยนจากลอยโคมมาเป็นลอยกระทง เพราะภายหลังไม่ทำเป็นโคมแต่ทำเป็นกระทงกระนั้นหรือ หรือว่าของเดิมเป็นกระทง นางนพมาศมาแก้รูปเป็นดอกบัว ถ้าถือตามข้อความที่กล่าวก็ต้องเชื่อว่ากระทงมาที่หลังโคม แล้วเรื่องมีเงินปลีกใส่ไปในกระทงด้วย มีขึ้นเมื่อไรและใส่ไปด้วยเพื่อประโยชน์อะไร ในเรื่องนพมาศกล่าวว่าที่ลอยโคมเพื่ออุทิศสักการะรอยพระพุทธบาทนัมมทานที ก็แม่น้ำนัมมทานีนี้อยู่ในแคว้นทักขิณาบถของประเทศอินเดียในปัจจุบันนี้เรียกว่าแม่น้ำเนรพุททา จำได้เงา ๆ ว่าเคยอ่านหนังสือเรื่องหนึ่งว่า พระพุทธบาทรอยนี้ พระยานาคอัญเชิญพระพุทธเจ้าทรงเหยียบประดิษฐานไว้บนหาดทรายแห่งแม่น้ำนั้น ลางทีในเวลาวันเพ็ญเดือน ๑๒ เวลาหน้าน้ำ พระยานาคจะขึ้นมานมัสการรอยพระพุทธบาทแล้วเล่นน้ำสนุกกันกระมัง สอบถามผู้ชำนาญบาลี ก็ว่าเรื่องนี้ไม่เคยพบในที่ใดในพระคัมภีร์ เห็นจะเป็นเรื่องปรัมปราแต่งขึ้นทีหลังเพื่ออธิบายถึงต้นเหตุลอยกระทง แต่เรื่องเงินปลีกใส่ในกระทงไม่มีกล่าวเลย และก็ไม่เห็นเหตุว่าถ้าเป็นเรื่องบูชาพระพุทธบาทที่ใส่เงินปลีกไปด้วยเพื่อประโยชน์อันใด

ยังมีเรื่องต้นเหตุลอยกระทง เล่าอย่างเป็นนิยายของชาวบ้านอยู่เรื่องหนึ่งว่าครั้งดึกดำบรรพ์ กาเผือกสองตัวผัวเมียทำรังอยู่บนต้นไม้ในป่าหิมพานต์ใกล้ฝั่งแม่น้ำ วันหนึ่งกาผู้บินจากรังไปหากิน เผอิญหลงทางกลับรังไม่ได้ ก็บินกระเจิดกระเจิงสูญหายไป ฝ่ายนางกาซึ่งกำลังกกไข่อยู่ ๕ ฟองที่ในรัง คอยกาผัวไม่เห็นกลับมาก็กระวนกระวายใจ จนอยู่มาวันหนึ่งเกิดพายุใหญ่ พัดรังกาพังกระจัดกระจาย ฟองไข่ก็ตกลงไปในแม่น้ำ ส่วนแม่กาก็พลัดไปทางหนึ่ง ครั้นลมสงบกลับมารังไม่เห็นฟองไข่ก็เสียใจเป็นที่สุด ร้องไห้รักฟองไข่จนขาดใจตายแล้วไปเกิดใหม่บนพรหมโลกชื่อท้าวพกาพรหม ส่วนฟองไข่ทั้ง ๕ ฟองถูกลมพัดลอยไปในแม่น้ำแต่ไม่จม แล้วถูกคลื่นซัดขว้างขึ้นไปบนตลิ่งแต่ ไม่แตกเป็นอันตราย และไม่ได้อยู่ในที่

เดียวกัน ต่างฟองต่างอยู่กันคนละแห่ง ครั้นแล้วฟองไข่ทั้ง ๕ นั้นมีผู้นำไปพิทักษ์รักษาไว้ กล่าวคือ ฟองที่ ๑ แม่ไก่เอาไป ฟองที่ ๒ แม่นาคเอาไป ฟองที่ ๓ แม่เต่าเอาไป ฟองที่ ๔ แม่โคเอาไป ฟองที่ ๕ แม่ราชสีห์เอาไป ครั้นฟองไข่ทั้ง ๕ ถึงกำหนดฟักแตกออกก็ไม่เป็นลูกกา แต่ว่าเป็นมนุษย์ ครั้นเติบโตขึ้นแล้ว เห็นโทษในความเป็นมราวาสและเห็นอานิสงส์แห่งบรรพชา จึงลามารดาเลี้ยงไปบวชเป็นฤษีเจริญฌานสมาบัติอยู่ในป่าหิมพานต์ วันหนึ่งฤษีทั้ง ๕ เผอิญไปพบปะกันจึงต่างถามนามวงศ์ และมารดาของกันและกัน ต่างองค์บอกว่าตนชื่อ กุกุสันโธ วงศ์ไก่ โกนาคมโน วงศ์นาค กัสสโป วงศ์เต่า โคตโม วงศ์โค เมเตโย วงศ์ราชสีห์ มารดาตัวนั้นไม่มี มีแต่มารดาเลี้ยงเป็นไก่ นาค เต่า โค และราชสีห์ จึงพร้อมใจกันตั้งสัตย์อธิษฐานว่า ถ้าต่อไปจะได้ตรัสเป็นองค์สมเด็จพระพุทธเจ้า ขอให้ร้อนไปถึงมารดา ด้วยแรงแห่งอธิษฐานร้อนไปถึงพกาพรหม เสด็จลงมาจากพรหมโลก จำแลงองค์เป็นกาเผือกบินมาเกาะบนต้นไม้ตรงหน้าฤษีทั้ง ๕ แล้วบอกเล่าเรื่องเดิมให้ฟัง และกล่าวต่อไปว่า ถ้าคิดถึงมารดาเมื่อวันเพ็ญเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ "ให้เอาด้ายดิบผูกไม้เป็นตีนกา ปักธูปเทียนบูชาลอยกระทงในแม่น้ำเถิด ทำอย่างนี้เรียกว่าคิดถึงมารดา" บอกเสร็จแล้วท้าวพกาพรหมก็ลากลับไป "ตั้งแต่นั้นมาชาวเราก็พากันลอยกระทง เพื่อจะบูชาท้าวมหาพรหมด้วย และเพื่อจะบูชาผ่าพระบาทของพระพุทธเจ้า ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำยมนานั้นด้วยสืบเนื่องกันมาจนถึงทุกวันนี้" (จากวชิรญาณรายเดือนเล่ม ๗)

ข้าพเจ้าไม่เคยดูการลอยกระทงของหลวงอย่างใกล้ชิด เพราะเป็นคนภายนอกและครั้งโน้นยังเด็กอยู่ จำได้เงา ๆ ว่าเคยเข้าไปดูที่ท่าราชวรดิฐตอนหัวค่ำ ก่อนเวลาเสด็จพระราชดำเนินออก เห็นมีเรือหงส์เรืออะไรต่อเรืออะไรอย่างเรือแห่พระกฐินมีขนาดย่อม ๆ เป็นอย่างเครื่องเล่น ทอดอยู่ริมท่าหลายลำ มองออกไปทางกลางแม่น้ำตอนนั้นเห็นโล่ง ๆ แต่มืดขมุกขมัว ถัดออกไปไกลเห็นเรือตะคุ่ม ๆ มีไฟแวม ๆ เท่านั้น ได้หารบภายหลังจากท่านผู้รู้ว่าแม่น้ำตอนนั้นถัดจากฝั่งออกไป เขากันไว้ส่วนหนึ่งสำหรับเป็นที่ทรงลอยกระทง ที่หัวน้ำท้ายน้ำมีเรือหุ้มล่ามด้วยเชือกเส้นใหญ่ แล่นตลอดตามยาวมาจดกันเท่ากับเป็นเขตกั้นด้านนอก

และยังมีเรือตำรวจลำเล็กพายขึ้นล่วงตรวจตรา เพื่อไม่ให้ใครล่วงล้ำผ่านเข้าไปในบริเวณนั้น การลอยกระทงของหลวง ถ้าเป็นกลางเดือน ๑๑ ก็เป็นลอยกระทงเล็ก คือกระทงชนิดเป็นรูปเรือขนาดเล็ก ดังที่ข้าพเจ้าได้เห็น ถ้าเป็นกลางเดือน ๑๒ ก็เป็นลอยกระทงใหญ่ ซึ่งทำเป็นกระทงขนาดใหญ่รูปต่าง ๆ ประดับประดากันงดงาม เป็นกระทงของเจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่ต่างทำมาประกวดประขันกัน กระทงลางกระทงมีขนาดใหญ่มาก ถึงกับบรรจุคนเล่นดนตรีละคอนหรือจำอวดไว้ในนั้นได้หลาย ๆ คน ที่กล่าวนี้ไม่มีใครในสมัยนี้มีอายุทันเห็น เพราะเป็นเรื่องสมัยก่อน ต่อมาก็ไม่ใคร่มีอีก เพราะเป็นการหมดเปลืองมาก มาในรัชกาลที่ ๕ เปลี่ยนเป็นเอาเรือพระที่นั่งและเรืออื่น ๆ ประดับด้วยฉัตรและไฟแทน เป็นต่างกระทงใหญ่ ครั้นแล้วก็เลิก คงมีแต่กระทงซึ่งเป็นรูปเรือขนาดเล็กเท่านั้น ข้าพเจ้าเคยไปเรือพายไปดูการลอยกระทงหลวงครั้งหนึ่ง แต่ก็ได้อยู่แต่ห่าง ๆ นอกเขตเห็นราษฎรไปเรือพายกันมากลำ พายวนเวียนกันไปมาอยู่ภายนอก ลางลำที่มีหนุ่มสาวก็ร้องรำทำเพลงกันอย่างร่าเริง ก็ควรแล้วที่จะร่าเริง เพราะวันนั้นเป็นวันเพ็ญท้องฟ้าตามปรกติสว่างกระจ่างแจ้ง ท้องน้ำก็เจิดจ้าไปด้วยน้ำ เรือกลไฟเรือยนต์ก็มีน้อยหรือไม่มี พอที่จะรบกวนทำความเดือดร้อนให้แก่เรือพายลำเล็ก ๆ ได้ ส่วนการลอยกระทงของหลวงที่ในนั้นมีอย่างไร ก็ได้แต่อ่านจากพระราชนิพนธ์พระราชพิธี ๑๒ เดือน ซึ่งผู้ที่สนใจอาจหาเอามาดูได้ในตอนที่ว่าด้วยการลอยพระประทีป สังเกตดูข้อความในนั้นเป็นเรื่องสำราญพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเป็นที่สนุกสนานของข้าราชการฝ่ายหน้าและฝ่ายในมากกว่าอื่น จึงเห็นได้ว่าการลอยกระทงของหลวงเป็นเรื่องเล่นสนุกที่สืบเป็นประเพณีกันมา ไม่เกี่ยวกับลัทธิพิธีใด ๆ เรื่องลอยไปบูชาพระพุทธบาทที่ฝั่งแม่น้ำนัมมทานทีดังที่นางนพมาศเล่าไว้ และเรื่องลอยกระทงเพื่อบูชาขมาโทษแม่คงคาตามคติที่เชื่อถือของชาวบ้าน คงไม่มีในการลอยกระทงของหลวง เพราะไม่เห็นมีกล่าวไว้ว่าอย่างไร

ประเด็นที่ควรพิจารณาก็คือ การลอยกระทงมีมาแต่เมื่อไร ได้มาจากชาติไหน และมีความมุ่งหมายอะไร ในประเด็นข้อแรก ตอบได้ง่ายคือไม่ทราบ นอกจากว่าเป็นประเพณี

สืบมาแต่โบราณ อย่างน้อยก็ในสมัยสุโขทัยเป็นราชธานีดังที่ในหนังสือนพมาศกล่าวไว้ เหนือนั้นขึ้นไปไม่มีหนังสือเป็นหลักฐาน แม้เรื่องนางนพมาศเองก็เป็นหนังสือแต่งใหม่ในรุ่นหลัง หากแต่เก็บข้อความของเก่ามาประมวลไว้ให้ทราบเท่านั้น และยากที่จะรู้ว่ามีของใหม่เพิ่มเติมลงไปด้วยกี่มากน้อย ส่วนข้อที่ว่าการลอยกระทงได้มาจากชาติไหนและมีความมุ่งหมายอย่างไร ตามธรรมดาก็จะต้องนึกถึงอินเดียก่อน เพราะวัฒนธรรมส่วนใหญ่อย่างนี้เราได้มาจากอินเดียโดยมาก แต่ก่อนกล่าวถึง ควรจะสืบดูว่าทางถิ่นพายัพและถิ่นอีสานแห่งประเทศไทย ตลอดถึงชาติเพื่อนบ้านมีลอยกระทงกันบ้างไหม เขามีวิธีทำตรงกับของเราหรือว่าแตกต่างออกไป แล้วเขาให้ต้นเหตุว่าอย่างไร เพราะฉะนั้นในตอนต่อไปจะกล่าวถึงการลอยกระทงภาคพายัพก่อน

การลอยกระทงทางภาคพายัพ

ข้าพเจ้าเคยสอบถามเพื่อนชาวพายัพหลายคน ได้ความรู้มาอย่างคร่าว ๆ เพราะผู้บอกก็บอกได้เท่าที่เห็น ที่ไม่เห็นและไม่รู้ก็บอกไม่ได้เป็นธรรมดา เพราะผู้บอกเป็นคนรุ่นใหม่ไม่ได้สนใจความรู้เรื่องอย่างนี้ ก็ตอบละไรไม่ได้มากนัก อย่าว่าแต่ชาวพายัพเลย ถึงชาวกรุงเทพ ฯ ก็เช่นเดียวกัน พอต้องการจะทราบเรื่องก็สอบถาม ต้องการเร็วด้วยกันทั้งนั้น ก็จะตอบได้ในทันทีได้อย่างไรเมื่อยังไม่ได้สอบค้น จะบอกได้ก็เท่าที่เห็นและรู้ เมื่อไม่รู้ก็ตอบไม่ได้ ในที่สุดเมื่อหมดปัญญาก็บอกชัดไปว่าเป็นวัฒนธรรมเก่าของเราควรรักษาไว้ แต่การที่จะรักษาของเก่าได้ดีให้มีก้าวหน้า ก็จะต้องรู้ความประสงค์เดิมที่เขาตั้งเป็นประเพณีขึ้นไว้ว่ามีความมุ่งหมายอะไร และเจริญคลี่คลายเปลี่ยนแปลงมาอย่างไรเสียก่อน จึงจะดัดแปลงแก้ไขให้เข้ากันได้เหมาะเจาะแก่กาลสมัยและสิ่งแวดล้อม ถ้าของเดิมมีมาอย่างไรก็ให้คงอยู่อย่างนั้น นั่นเป็นหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานเป็นผู้รักษาไว้ ไม่ใช่ท่าน แต่ที่จะรักษาไว้ได้ก็เพียงสิ่งที่เป็นวัตถุ ส่วนที่ไม่ใช่วัตถุย่อมมีเปลี่ยนแปลงมาแล้วเป็นลำดับซึ่งเราไม่รู้ตัว และการเปลี่ยนแปลงนี้ค่อยเป็นค่อยไปโดยไม่ทิ้งลักษณะเดิมของตน เป็นอย่างตัวเราซึ่งมีเปลี่ยนแปลงมาแต่เด็กจนแก่

โดยเรายังเป็นเราอยู่นั่นเอง ไม่ได้กลายเป็นคนอื่นที่ไม่ใช่เราไป เพราะฉะนั้นการรักษาของเก่าของโบราณ ถ้าเพียงรักษาไว้ไม่ให้สูญไปเร็วก็ต้องรักษาอย่างพิพิธภัณฑ์โบราณคดี ถ้าต้องการจะให้สิ่งนั้นมีชีวิตอยู่ต่อไป ก็จะต้องรักษาชนิดที่มีความเจริญคลี่คลายไปด้วยตามกาลสมัย จึงจะไม่ตาย เป็นของโบราณคดีไป

เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๒ เพื่อนชาวพายัพเขานำหนังสือโยนก ซึ่งเป็นนิตยสารชาวเหนือ ฉบับที่ ๖ ปีที่ ๑ วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๙๒ มาให้เล่มหนึ่ง ในนิตยสารที่กล่าวนี้ มีเรื่องพิธีลอยกระทง ซึ่งวารณียสุริยา เห็นจะเป็นผู้หญิงสาวชาวพายัพผู้เรียบเรียง ข้าพเจ้าอ่านเรื่องนี้ด้วยความยินดีสนใจ เห็นว่าผู้เรียบเรียง แม้จะเดาว่าเป็นคนสาวแต่ก็กล่าวเรื่องไว้หมดจดพอที่จะใช้เป็นเครื่องพิจารณาเปรียบเทียบเรื่องลอยกระทงได้ดี จึงจะขอย่อเรื่องลอยกระทงทางเหนือตามที่มีกล่าวไว้ในหนังสือเรื่องนี้ และมีของข้าพเจ้าเพิ่มเติมบ้าง ตามที่ข้าพเจ้าได้สอบถามมาจากคนอื่น ดังต่อไปนี้

การลอยกระทงของภาคพายัพเขาเริ่มพิธีเป็น ๓ วัน ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำเป็นวันจ่าย วันขึ้น ๑๔ ค่ำเป็นวันทำบุญ คือนำภัตตาหารและเครื่องอุปโภคไปถวายพระสงฆ์ที่วัด ทางวัดจัดตกแต่งสถานที่ด้วยต้นกล้วยต้นอ้อยทางมะพร้าวและธงทิว ส่วนวัดใหญ่ในละแวกหมู่บ้านจัดทำกระทงใหญ่โดยมากทำเป็นรูปเรือตั้งไว้กลางลานวัด ภายในกระทงบรรจุของกินชนิดเสบียงกรัง มีข้าวสาร น้ำตาล เป็นต้น นอกนี้ มีไม้ขีดไฟ เทียนไข ผ้าห่มกันหนาวและอื่น ๆ สิ่งของเหล่านี้ชาวบ้านนำมาถวายวัด และบรรจุลงในกระทงเพื่อทำทานต่อไป

เมื่อถึงวันงานสำคัญ เดือนยี่เป็ง (คือเพ็ญเดือนยี่ ตรงกับกลางเดือน ๑๒ ของเรา เพราะของเขานับเดือนเร็วไปกว่าเรา ๒ เดือน) เมื่อชาวบ้านกลับจากทำบุญที่วัดแล้ว ก็นำของกินไปแจกกันตามเพื่อนบ้าน มีขนมเทียนโดยมาก พวกเด็กผู้หญิงนำช่อดอกไม้ช่อเล็ก ๆ ไปมอบให้ผู้เฒ่าผู้แก่ที่นอนจำศีลอยู่ที่วัดตั้งแต่วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ส่วนเด็ก ๆ ผู้ชายทำกระทงขนาด

เล็กแข่งขันกัน และเตรียมประทัดเบ็นต้น ๆ สำหรับไปจุดด้วย พอตกเย็นค่ำลงแล้ว นำผางประทีปหรือกระถางประทีปทำด้วยดินเผามีรูปและขนาดเท่าถ้วยตะไลเล็ก ๆ แต่ปากผายต้นกว่า หยอดขี้ผึ้งปนน้ำมันมะพร้าวลงไป แล้วใส่ด้ายพันเบ็นตีนสำหรับเบ็นไส้จุดนำไปสู่วัดต่าง ๆ เอาไปจุดที่หน้าพระประธานในโบสถ์มากดวงด้วยกันในโบสถ์จึงดูสว่างไสว ส่วนผางประทีปที่เหลือนำไปจุดบูชาที่บ้าน ประดับตั้งไว้ตามหิ้งตามชอกประตูหน้าต่างและที่อื่นภายในเรือน ตามปกติในคืนนั้นโคมไฟดวงใหญ่ ๆ มักจะดับเสียสิ้น เหลือไว้แต่แสงประทีปในผางและอาศัยแสงเดือนเท่านั้น มีผู้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ชาวบ้านถือว่าการจุดประทีปเบ็นสิ่งสำคัญมาก ถ้าไม่จุดยักษ์มันจะมาเอาตัวไป เรื่องจุดประทีปนี้เทียบได้กับทีปาวลีของอินเดียซึ่งจะกล่าวต่อไป

น้ำในแม่ปิงในวันเพ็ญเดือน ๑๒ หรือเดือนยี่เป็ง กำลังเจิ่งเต็ม เวลากลางคืนอากาศก็ปลอดโปร่งสว่างด้วยแสงเดือนในวันเพ็ญ เจ้าผู้ครองพร้อมด้วยบริพาร นำกระทงลอยประทีปเบ็นปฐมฤกษ์ แล้วราษฎรก็นำกระทงใหญ่ของวัดในละแวกบ้านของตนแห่แหนกันสนุกสนาน นำไปลอยในแม่ปิง พร้อมทั้งมีกระทงใบเล็ก ๆ ทำด้วยกาบมะพร้าวเบ็นรูปต่าง ๆ เบ็นส่วนตัวของชาวบ้านปล่อยลอยไปด้วย ได้ทราบว่ากระทงเล็ก ๆ เหล่านี้มีกล้วยอ้อยใส่ไปด้วยเสียงเอิกเกริกสนุกกันไปทั่วทั้งท้องน้ำ กระทงเหล่านี้เมื่อลอยตามกระแสน้ำพ้นเขตออกไปไกลจนถึงหมู่บ้านชั้นนอกไกลเวียงออกไป พวกที่ติดตามกระทงเบ็นกระบวนแห่ไปทางเรือ ก็พายเรือหวนน้ำกลับมาด้วยความร่าเริงร้องรำทำเพลง กระทงลอยไปเรื่อย ๆ จนไกลลับตา ชาวบ้านแถบล่างทางโน้นที่ยากจน จะมาดักเก็บเอาสิ่งของเครื่องใช้ในกระทงไปใช้เบ็นประโยชน์ของตน การลอยกระทงนี้ ว่าลอยไปเพื่อบูชาพระอุปคุต ซึ่งเบ็นพระที่ชาวพายัพนับถือมาก และว่าบำเพ็ญบริกรรมคาถาอยู่ในท้องทะเลลึก เห็นจะกลางสะดือทะเลนี่ตรงกับคติของพม่า ดังจะกล่าวต่อไป การลอยกระทงนั้นชาวพายัพเขาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่าถือเบ็นการลอยทุกข์โศกโรคภัยและบาปต่าง ๆ ให้ไปเสีย (คล้ายพิธีลอยแพของภาคปักษ์ใต้)

ถ้าใครไปเก็บเอามาจะต้องเป็นผู้รับบาปเหล่านั้นไป จึงไม่มีใครกล้าเก็บ นอกจากเด็กบรมชน มันไม่เข้าใจ ด้วยเห็นชอบมาพากลเป็นเก็บเอามาทั้งนั้น

การลอยกระทงทางภาคพายัพตามที่กล่าวนี้ ที่ผิดกับกรุงเทพ ฯ คือเขามีทำบุญเลี้ยงพระ มีจุดผางประทีป และมีกระทงใหญ่บรรจุของกินของใช้เพื่อให้เป็นทานแก่คนยากคนจน และเขาทำกลางเดือน ๑๒ ส่วนกลางเดือน ๑๑ ไม่กล่าวถึง แล้วพวกผู้เฒ่าผู้แก่มีจำศีลด้วย จึงเห็นได้ว่าไม่ใช่รื่นเริงอย่างเดียว ยังมีพิธีทางศาสนาด้วย ส่วนการลอยกระทงของหลวงที่กรุงเทพ ฯ มีทำเป็นกระทงกระจาดใหญ่แต่ในกลางเดือน ๑๒ ส่วนกลางเดือน ๑๑ ไม่มีกระจาดใหญ่ อีกอย่างหนึ่งคำว่ากระทงเป็นคำของข้างใต้ ถ้าลอยกระทงของถิ่นพายัพมีมาแต่เดิมก็คงมีชื่อเรียกเป็นอีกอย่างหนึ่ง แต่นี่เรียกว่าลอยกระทงเหมือนกัน คือใช้คำกระทงของชาวใต้ และได้ทราบว่าทางลำปางก็เรียกไปอย่างหนึ่ง หาได้เรียกลอยกระทงไม่ คือเรียกว่าล่องสะเปาหรือล่องสำเภา แสดงว่าชื่อเหล่านี้มาทีหลัง ข้าพเจ้าจดเอาข้อความเหล่านี้ขึ้นเป็นประเด็น เพื่อจะได้ยกขึ้นพิจารณาในทีหลัง ต่อไปจะกล่าวถึงลอยกระทงภาคอีสาน

การลอยกระทงภาคอีสาน

การลอยกระทงภาคอีสาน ข้าพเจ้าเคราะห์ดีที่ได้รับความเมตตาจากสมเด็จพระเถระองค์หนึ่งซึ่งเป็นชาวอีสาน และข้าพเจ้ามีความนับถือมากในทางความรู้ความคิดและการปฏิบัติของท่าน ท่านเล่าให้ฟังว่าเคยเห็นการลอยกระทงที่หนองคายในกลางเดือน ๑๑ ว่าเขาเอาหยวกกล้วยทั้งต้นมาต่อกันมีไม้เสียบยาวตั้งหลายวา วางขนานกันลองแถวกว้างห่างกันพอประมาณ และบั๊กเสาบนหยวกกล้วยเป็นระยะ ๆ บนปลายเสาสร้างเป็นเรือหรือรูปพระยานาค แล้วเอาผ้าขี้ริ้วชุบน้ำมันยางจุดบนปลายไม้ข้าง ๆ เป็นระยะ ๆ หรือไม่ก็ใช้จุดด้วยไต้ ตัวหยวกกล้วยเท่ากับเป็นทุ่น วัดในตำบลหนึ่ง ๆ ก็ทำกระทงอย่างนี้กระทงหนึ่ง แล้วพากันลากไปไว้เหนือน้ำจอดอยู่ริมฝั่งทั้งสองข้าง เวลาเย็นชาวบ้านทั้งสองฝั่งแม่น้ำพากันลงเรือไปชุมนุมร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน พอได้เวลาในกลางคืนก็จุดไต้ที่กระทง เอาเชือกลากต่อไป

กลางน้ำ แล้วปล่อยให้ลอยไป ในกระทงมีอาหารเสื้อผ้าของใช้ เมื่อเห็นลอยไปพ้นหมู่บ้านแล้วก็กลับ คนยากคนจนที่อยู่ทางปลายน้ำก็เก็บเอาของในกระทงไป สอบถามคนอื่นที่เคยอยู่ภาคอีสานในจังหวัดอยู่ริมแม่น้ำโขงได้ความจากท่านผู้หนึ่ง ตรงกันกับที่เล่ามาข้างต้น และว่าในกระทงไม่ได้บรรจุอะไร คงมีแต่ดอกไม้ธูปเทียนเท่านั้น และว่าเรียกการลอยกระทงนี้ว่า "ไหลเรือ" ส่วนการลอยเป็นต่างคนต่างลอยไม่ได้ลอยรวมกัน เมื่อลอยไปแล้วก็มักถูกคนที่อยู่ทางใต้เก็บเอาได้ที่จุดไปเสีย เหตุนี้กระทงที่จุดได้สว่างไสวดูงามจึงลอยอยู่ในน้ำไม่ได้นาน สิ่งที่ผิดกับที่เล่ามาข้างต้นเป็นแต่ส่วนปลีกย่อย ซึ่งเปลี่ยนแปลงแก้ไขกันมาตามกาลสมัย คิดว่าที่กล่าวมาข้างต้นคงเป็นประเพณีเก่าที่ทำสืบกันมา ส่วนอย่างหลังเป็นสิ่งที่แก้ไขทางใหม่เสียแล้ว

ที่เล่ามานี้ก็ไม่ผิดอะไรกับเรื่องลอยกระทงภาคพายัพ กระทงใหญ่ทางภาคพายัพตามที่ทราบมาก็ทำขึ้นด้วยหยวกกล้วยทำนองเดียวกัน ได้เรียนถามท่านว่า ถ้าตำบลที่อยู่ไกลแม่น้ำมีลอยกระทงไหม ท่านตอบว่ามีเหมือนกัน ในกระทงนอกจากมีอาหารและสิ่งของบรรจุไปยังมีรวงข้าวอ่อนผูกไว้ด้วย เอาไปวางไว้เฉย ๆ ยังที่ใดที่หนึ่ง เรื่องลอยกระทงนี้ เห็นจะไม่ได้ทำกันแพร่หลาย นอกจากผู้ที่อยู่ริมน้ำโขง ท่านจึงได้บอกว่าเคยเห็นที่หนองคายถ้ามีอยู่ทั่วไป ท่านคงไม่กล่าวอย่างนั้น หนักปากไปไม่ได้ซักถามท่านในข้อนี้

ลอยกระทงทางบั๊กษ์ใต้

ข้าพเจ้าสอบถามผู้รู้จากบั๊กษ์ใต้ถึงเรื่องลอยกระทง ก็บอกว่าไม่มี มีก็แต่พิธีลอยแพ ซึ่งเมื่อเกิดความไข้ได้ทุกข์กันทั่วไป เขาก็จัดทำพิธีคือเอาหยวกกล้วยมาต่อเป็นแพบรรจุเครื่องอาหารแล้วลอยไป เป็นเรื่องจำพวกพิธีอาพาธพินาศและเครื่องเสียกบาล เพราะฉะนั้นจึงจะยกเรื่องนี้ไปเล่าต่างหากในเรื่องเสียกบาลซึ่งเป็นจำพวกพิธีที่ในภาษาอังฤษเรียกว่า Expulsion of Evils มีจัดทำกันอยู่มากชาติในสมัยโบราณ แต่อย่างไรก็ดี ภาคพายัพอธิบายเรื่องลอยกระทงว่า

เป็นเรื่องลอยทุกข์โศกโรคภัยและอัปรีย์จัญไรให้ไปเสีย ก็เข้าเค้าเรื่องที่ทำทางบึกษ์ใต้แต่ทำไมทางพายัพจึงทำกลางเดือน ๑๒ เป็นพิธีประจำ ไม่ทำเป็นครั้งคราวเมื่อมีโรคภัยไข้เจ็บกันมากเหมือนทางบึกษ์ใต้ ถ้าความประสงค์เดิมเป็นอย่างเดียวกันก็จะต้องเข้าใจว่าเดิมจะทำเป็นครั้งคราวก่อน เมื่อมีโรคภัยไข้เจ็บกันบ่อย ๆ ภายหลังจึงกลายมาทำเป็นพิธีประจำปี และเอาเข้าสมทบกับเหตุอื่นอันเนื่องด้วยการลอยกระทงก็ได้ ข้าพเจ้าใช้คำว่าก็ได้เพราะไม่สามารถจะหาหลักฐานได้มากกว่านี้ จึงต้องสันนิษฐานเอาตามสิ่งที่แวดล้อม โดยเปรียบกับของที่อื่นดู

ลอยกระทงเขมร

ข้าพเจ้าได้สอบถามการลอยกระทงของเขมร คงได้ความมาแต่ย่อ ๆ ว่าของเขมรกลางเดือน ๑๑ มีลอยกระทงของหลวง ราษฎรก็มีทำ กระทงนั้นเป็นขนาดเล็กและมีอาหารบรรจุไปด้วย แต่ไม่มีเสื้อผ้าและของอย่างอื่น ส่วนกลางเดือน ๑๒ มีกระทงของหลวงทำเป็นกระทงใหญ่ราษฎรไม่มีทำในที่นี้ ทำลอยกระทงสองคราวเหมือนกับในกรุงเทพฯ แต่มีอาหารบรรจุไปในกระทง ด้วยเขาบอกว่าเป็นเรื่องส่งส่วนบุญไปให้เปรต จะทำบุญส่งไปให้เปรตหรือให้เป็นทานคนยากคนจน ก็เป็นทำบุญเหมือนกัน (ดูเรื่องเทศกาลสารท) ถ้าเช่นนั้นกระทงทางภาคพายัพและอีสานที่มีอาหารและเสื้อผ้าสิ่งของบรรจุไปด้วย เดิมจะเป็นเรื่องส่งส่วนบุญไปให้เปรตให้ผีด้วยกระมัง เทียบได้กับเรื่องลอยกระทงในพิธีทิ้งกระจาดของญวน และของจีน ซึ่งจะกล่าวต่อไป

ลอยกระทงพม่าและเรื่องพระอุปคุต

สอบถามเพื่อนชาวพม่า ก็ได้รับตอบว่าการลอยกระทงของเขามีเหมือนกัน และว่าเป็นเรื่องบูชาพระอุปคุตที่อยู่กลางสะดือทะเล นี่ก็ตรงกับคติของภาคพายัพ แต่ของเขาว่าไม่มีใส่อาหารหรือสิ่งของอย่างไร เงินปลีกก็ไม่เห็นใส่ลงไปในกระทง สอบถามมากไปกว่านี้

ผู้ตอบก็ตอบว่าไม่ทราบเพราะไม่ได้สนใจ แสดงว่าการลอยกระทงในพม่าจะไม่ได้ทำเป็นการใหญ่เหมือนแต่ก่อน คงทำกันอยู่ในหมู่ชาวบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างในกรุงเทพฯ คนสมัยนี้จึงไม่ใคร่รู้เรื่องและสนใจ เช้าทำนองที่ชาวตะวันตกคนหนึ่งอยู่ในพม่ามาแต่หนุ่มจนแก่ กล่าวไว้ในจดหมายซึ่งมีถึงข้าพเจ้าว่า พม่าเก่ากับพม่าใหม่ขาดตอนกันอย่างรุนแรง นับวันแต่จะห่างจากกันและลืกมากเข้าทุกที ไม่มีสิ่งเชื่อมให้ติดต่อถึงกัน ผิดกับประเทศไทยที่เคราะห์ดีซึ่งยังมีสะพานคอยเชื่อมไว้ไม่ให้ขาดตอน แต่ข้าพเจ้าสงสัยว่าสะพานนี้จะถาวรไปได้อีกเพียงไหน เพราะง่อนแง่นเต็มทีโดยเหตุที่วัฒนธรรมทางพายัพ มีวัฒนธรรมของพม่าปนอยู่มากจึงน่าจะเดาได้ว่าคงทำพิธีอย่างเดียวกัน ทำไมชาวพม่าและชาวพายัพตลอดจนชาวอีสานจึงนับถือพระอุปคุต ได้ความว่าพระอุปคุตนั้ยว่าเป็นองค์เดียวกับโมคคัลลีบุตรติสสเถรซึ่งเป็นพระอรหันต์เป็นประธานในการสังคายนาครั้งที่ ๓ สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระอุปคุตนั้นชาวพม่านับถือมากอย่างเดียวกับที่นับถือกันทางพายัพ ชาวพม่าไม่ว่ามีงานอะไรเป็นต้องนิมนต์มาเข้าพิธีด้วยเสมอ รูปอุปคุตของพม่าเป็นท่านั่งขัดสมาธิ หงายฝ่าเท้า มือซ้ายอุ้มบาตร มือขวาอยู่ในท่าเบี่ยงข้าว หลังรูปเจาะรูสำหรับบรรจุแผ่นทองจารึกคาถา ในโอกาสแม่ซื้อของเราก็มีอยู่แห่งหนึ่ง ซึ่งอ้างและบูชาพระอุปคุต ท่านผู้ใหญ่บอกแก่ข้าพเจ้าว่า พิธีที่มีการบูชาพระอุปคุต ได้พบกล่าวอยู่บ่อย ๆ คิดว่าพระอุปคุตนั้นได้แก่ที่เราเรียกว่าพระบัวเข็ม มีสัณฐานแกะด้วยไม้เป็นแท่งทึบที่ได้พบไม่มีสูงกว่า ๑๐ เซนติเมตร ทำเป็นมารวิชัยนั่งบนฐานดอกบัว พลิกขึ้นแล้วใต้ฐานมีรอยคว่ำลึกเข้าไป บั้นเป็นรูปสัตว์น้ำไว้เช่นปลาเป็นต้น แสดงว่าน้ำ บนพระเศียรทำเป็นจุกมีขั้ว ดุจรูปนารีผลฉะนั้นเป็นแน่ ว่าที่ไหล่ทั้งสองข้าง มีรอยผึ่งหมุดโผล่ขึ้นมา (อันนี้เองที่ได้ชื่อว่าเข็ม) ที่เหมือนหนึ่งจะประจุอะไรไว้ในนั้น เห็นจะมีรอยหมุดผึ่งนอกจากแห่งที่ว่านั้นอีก แต่จำไม่ได้ เราใช้บูชาในการพิธีขอฝนหรือพืชมงคลอะไรก็จำไม่ได้แม่น อันเป็นพิธีที่ต้องการน้ำ นั้ยว่าเป็นพระมาแต่เมืองมอญ ตามที่ท่านผู้ใหญ่มีเมตตาเล่ามานี้ ก็ไม่สู้ตรงกับอุปคุตพม่าอยู่บ้าง ถ้าผู้ใดทางภาคพายัพทราบ มีเมตตาเขียนเรื่องพระอุปคุตมาเผยแผ่บ้างก็จะเป็นประโยชน์แก่ความรู้เรื่องเก่า พระบัวเข็มมีอยู่ในหอพระคันธารราษฎร์ในวัดพระ

ศรีรัตนศาสดาราม ในหนังสือฝรั่งเล่มหนึ่ง (Keneth E. Wells Thai Buddhism, its rites and activities, p. 105) กล่าวว่า ต้นเหตุเรื่องลอยกระทงของชาวบ้านเรื่องหนึ่งว่า พระเจ้าธรรมาโศกราชจะทรงสร้างพระเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ แต่ถูกพระยามารคุกคามจะทำลายพระเจดีย์เหล่านั้น พระเจ้าธรรมาโศกราชจึงทรงขอร้องพระอุปโคตพระยานาคให้ช่วยจับพระยามารด้วย พระอุปโคตจึงจัดการปราบพระยามารเป็นผลสำเร็จ แต่นั้นมาราษฎรจึงทำพิธีลอยกระทงเพื่อขอบคุณพระยานาคสืบมาทุกปี เรื่องนี้เห็นได้ว่าเอาเรื่องพระอุปคุตไปเป็นพระยานาคให้สมกับที่อยู่กลางสะดือทะเล อีกเรื่องหนึ่งว่าที่ลอยกระทง เพื่อถ่ายโทษบาปที่แล่นเรือไปเหนือพระพุทธบาทหรือพระพุทธรูป ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่หาดทรายในแม่น้ำ นี่ก็เป็นเรื่องคงเลือนมาจากเรื่องพระพุทธบาท ที่พระพุทธเจ้าทรงเหยียบไว้ที่หาดทรายแม่น้ำนัมทานทีตามคำของพระยานาค เล่ากันไปกันมาเรื่องก็ปนเปกันอย่างนั้น ในหนังสือ The Burma Shway Yoe" เป็นผู้แต่ง กล่าวไว้แห่งหนึ่งว่า เมื่อออกพรรษาหรือแล้วประชาชนชาวพม่าตามหมู่บ้านต่าง ๆ จัดทำแพด้วยไม้ไผ่หรือหยวกกล้วยขนาดเล็ก ๆ แล้ววางจานดินขนาดเล็กอย่างเดียวกับผางประทีบของภาคพายัพ มีน้ำมันและไส้เป็นจำนวนมากใบ ลงในแพแล้วจุดไฟปล่อยให้ลอยไปในแม่น้ำเวลากลางคืนดู แต่ไกลจะเห็นดวงไฟวับ ๆ แวม ๆ ในแม่น้ำเป็นพืดกันไปเป็นระยะ ๆ เขาเรียกว่า การลอยแพน้ำหรือแพไฟ ว่าจุดบูชาพระอรหันต์อุปโคะซึ่งจำศีลอยู่ในปราสาทโลหะกันแม่น้ำ พระอุปโคะนี้เดิมเมื่อชาติก่อนด้วยความสนุกลักเอาผ้านุ่งของคนอาบน้ำไป เมื่อเกิดใหม่เพราะบาปที่ทำไว้นี้ จึงต้องใช้กรรมไปอยู่ใต้น้ำจนกว่าพระศรีอาริย์จะมาตรัสจึงจะเข้านิพพานได้ รูปพระอุปคะนั้นมักสร้างเป็นนั่งอยู่ในโลหะปราสาทหรือนั่งอยู่บนตอไม้กำลังฉันอาหารจากบาตรลางทีก็สร้างเป็นรูปแหงนหน้าดูฟ้า เพราะต้องการหาที่ซึ่งไม่อากูลด้วยซากศพอันจะหาไม่ได้ในโลกนี้ ทางภาคอีสานว่าพระอุปคุตเนรมิตตัวอยู่กลางมหาสมุทร (ประเพณีโบราณอีสาน ของพระมหาปรีชา ปริญญาโณ หน้า ๗๘

ในการเล่าเรื่องลอยกระทงนี้ ยังขาดแต่เรื่องลอยกระทงของมอญและของลังกา จะมีด้วยหรือเปล่าก็ไม่ทราบ ไม่มีโอกาสจะสอบถามได้ แม้แต่เรื่องลอยกระทงของเขมรและของพม่า ก็ได้มาอย่างกระท่อนกระแท่นเต็มทีไม่พอแก่ที่จะพิจารณาเรื่องได้หมดจด แต่จะรออยู่จนกว่าจะได้ข้อความตามที่ต้องการจากผู้รู้จริง ๆ ก็จะยังไม่ได้เขียนเรื่องนี้ จึงได้เขียนเรื่องเท่าที่มีอยู่ อาจมีบกพร่องด้วยประการทั้งปวง เมื่อได้ข้อความมาใหม่เป็นการเพิ่มเติม จึงจะแก้ความเห็นใหม่ ไม่ใช่ว่าเรื่องที่กล่าวมานี้ถูกต้องเสมอไป △

เรื่องเล่นสาดน้ำวันสงกรานต์

ข้าพเจ้าได้นึกถอยหลังขึ้นไปในวันสงกรานต์สมัยเมื่อล่วงมาแล้วได้ ๕๐ ปีกว่า ก็จำได้เป็นตุเป็นตะว่า ครั้งกระโน้น เมื่อเข้าฤดูร้อนวันสงกรานต์ชาวบ้านที่ใจบุญจัดหม้อดะนนหรือโอ่งมังกร บรรจุน้ำเย็นหรืออย่างดีก็น้ำยาอุทัยตั้งไว้บนร้านน้ำที่หน้าบ้าน เพื่อผู้กระหายน้ำจะได้ตักและดื่มกิน ที่ทำอย่างนี้ก็เหมาะแก่สภาพของท้องถิ่นสมัยนั้น เพราะครั้งโน้นเมื่อยังไม่มีน้ำประปา ร้านขายเครื่องดื่มและร้านกาแฟ ซึ่งมีอยู่ดกดื่นทั่วทุกหัวระแหงทุกวันนี้ ข้าพเจ้านึกไม่ออกว่ามี ถ้าจะมีบ้างก็แต่ในที่ชุมนุมชนแถวโรงบ่อนเบี้ย และคงไม่มากร้าน ถ้ามีขายอยู่มากร้านก็ขายไม่ได้ ไม่มีใครซื้อ ด้วยไม่เคยกิน ทั้งเงินทองที่จะซื้อก็ไม่มีมากหรือหาง่ายเหมือนทุกวันนี้ สมัยโน้นถ้าไปไหนมาในระยะทางไกล เวลากลางวันแดดร้อนจัด ก็ได้อาศัยน้ำเขาใส่หม้อตั้งไว้ ให้เย็นทานเย็นเครื่องดื่มกินแก้ความกระหาย กินก็เย็นดีเหมือนกัน เพราะความร้อนเย็นเครื่องช่วยให้น้ำที่ไม่เย็นกี่มากน้อยให้รู้สึกว่ามีความเย็นยิ่งขึ้น ถ้าเย็นสมัยนั้นน้ำแข็งแม้มีแล้ว แต่ก็ยังไม่แพร่หลาย ได้ทราบว่าเมื่อยังไม่มีโรงทำน้ำแข็ง ฝรั่งที่เคยกินน้ำแข็งต้องสั่งน้ำแข็งบรรทุกมากับเรือกำปั่นไฟจากเมืองใหม่หรือสิงคโปร์ เมื่อมาทีแรก ๆ ราษฎรยังไม่เคยเห็น และก็มีมากคนที่ไม่เชื่อว่าจะปั้นน้ำให้เป็นตัวได้ ถึงกับต้องนำเอาน้ำแข็งใส่ถาดไปตั้งให้ราษฎรดูที่ในมิวเซียมหรือหอพิพิธภัณฑ์ในพระบรมมหาราชวัง ลางคนไม่แน่ใจต้องชอเอามือแตะดู และชอน้ำแข็งก้อนเล็ก ๆ ที่เจ้าหน้าที่แจกนำเอาไปอวดทางบ้าน แต่เอาไปไม่ถึงไหนเจ้าก้อนน้ำแข็งก็ละลายหายไปหมด ต่อมาเมื่อมีโรงน้ำแข็งแล้ว ตั้งอยู่ในตรอกข้างที่ทำการโทรศัพท์กลางเดี๋ยวนี้ น้ำแข็งซึ่งแต่เดิมมีราคาแพง มีผู้กินมันได้ก็แต่ผู้ดีคนมั่งมี ต่อมาก็มีราคาพอคนสามัญจะซื้อกินได้ จึงเกิดมีร้านจีนขายน้ำหวานลอยก้อนน้ำแข็ง ขายแก้วละอัฐหรือเท่ากับสตางค์ครึ่งเดี๋ยวนี้ กินเข้าไปเมื่อถูกก้อนน้ำแข็งก็รู้สึกเย็น ถ้าไม่ถูกน้ำแข็งก็

ไม่เย็น ภายหลังใช้วิธีเอาน้ำราดลงไปบนก้อนน้ำแข็งกรอกไปเทหลาย ๆ ครั้ง แล้วเติมลงในถ้วยน้ำหวานก็มีความเย็นดีกว่าวิธีเดิม แต่วิธีกรอกน้ำเทไปเทมาบนก้อนน้ำแข็งอย่างนี้มันช้าเสียเวลา จึงเกิดคนเจ้าปัญญาใช้กบไสน้ำแข็งให้เป็นฝอย ดังที่เห็นกันอยู่ทุกวันนี้

ในวันสงกรานต์ลางบ้านที่มีอันจะกิน ตั้งโอ่งลูกแมงลักน้ำกะทิไว้ให้กินเปล่าเย็นพิเศษ ลางแห่งก็มีลอดช่องน้ำกะทิด้วย สมัยนี้ขืนตั้งไว้ให้กินเปล่าพรืบเดียวก็กินเกลี้ยง แต่สมัยโน้นตั้งไว้ก็ไม่ใคร่มีใครแล เพราะเย็นของถูก ๆ เคยกินกันบ่อย ๆ คนจึงไม่สู้ชอบกิน จะมีคนกินก็แต่พวกเด็กเสียโดยมาก ตั้งทิ้งไว้ตั้งครึ่งค่อนวันจึงจะหมด ดูเหมือนแมลงวันตอมก็ไม่มี ถึงมีก็เพียงตัวหนึ่งสองตัวไม่มีมากถึงตอมหึ่งเหมือนเดี๋ยวนี้ และไม่มีใครเอาใจใส่รู้สึกกลัวว่ามันร้ายกาจอย่างไร ส่วนน้ำกินน้ำใช้ของชาวบ้าน ก็ตักจากบ่อจากคลองเอามาใส่ตุ่มใส่โอ่ง และแกว่งสารส้มแล้วก็ใสใช้ได้ ไม่มีเห็นใครวิตกกลัวเชื้อโรค เพราะความไม่รู้ทำให้สบายใจและไม่กลัว ที่สบายใจไม่กลัวเพราะไม่ใคร่ปรากฏมีโรคร้ายถึงระบาด คนมีน้อยความสกปรกก็มีน้อยตามส่วน และอาจกินเชื้อโรคเข้าไปทีละน้อยไม่ถึงตาย ก็เกิดความต้านทานขึ้นได้ในตัว ต่อนาน ๆ จึงจะเกิดเป็นโรคระบาดขึ้นสักครั้งและก็ไม่เข้าใจว่ามันมาจากกินน้ำซึ่งมีเชื้อโรค เมื่อไม่รู้และหาเหตุผลไม่ได้ว่าเกิดโรคระบาดขึ้นเพราะเหตุไร ก็เป็นธรรมดาของคนเราต้องหาเอาจากสิ่งที่ตนลำเอียงเชื่ออยู่แล้ว คือชักให้แก่ผีห่าว่ามันเป็นตัวการ จะเอาคนไปใช้ในเมืองผี ที่หน้าบ้านข้าพเจ้าเป็นคลองมีคนมาจอดเรืออยู่ และคนในเรือคนหนึ่งเป็นโรคลงรากตาย ข้าพเจ้าเป็นเด็กเวลาน้ำขึ้นก็ลงอาบน้ำดำว่ายเล่นในคลองนั้นอย่างสบายใจไม่ได้นึกสะดุ้งกลัวสักนิดเดียว และก็ไม่มีใครห้ามปราม เพราะไม่รู้จึงไม่กลัวและไม่มีใครห้าม กลับไประวังและกลัวผีห่ามากกว่า ถึงกับไม่กล้าออกนอกเขตบ้าน ที่แท้ถูกเขาหลอกไม่ให้ไปเที่ยวชุกชน โง่เต็มที เมื่อนึกถึงความหลังในบัดนี้ก็รู้สึกสยองชอบกล แปลกใจว่าทำไมจึงรอดมาได้ ตอบได้เมื่อตอบอย่างอื่นไม่ได้แล้วว่าเคราะห์ดีผีคุ้มอยู่ ผีที่คุ้มนั้นเป็นผีเทวดาไม่ใช่ผีห่าหรือผีร้ายที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เพราะผีห่ามันไม่คุ้มครองใครและถ้ามีโอกาสก็ไม่ไว้หน้าให้แก่ใคร นอกจากมันจะกลัวเท่านั้น

เวลาบ่ายแดดตกวันสงกรานต์ เห็นเขาเล่นสาดน้ำรดกัน หรือไม่ก็เล่นปล้ำมอมกันอย่างสนุกสนานระหว่างพวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ ตลอดจนคนแก่แม่ร้างและสาวทึมทึก ลางคนที่ยังสนุกอยู่ ก็เข้าร่วมเล่นสนุกด้วย เขาเล่นสนุกในหมู่ผู้รู้จักกันไม่เกี่ยวไปถึงผู้อื่นที่ไม่รู้จัก และเล่นด้วยความยินดีสมัครใจ การเล่นสาดน้ำและเล่นมอมหน้ากัน เขามักเริ่มเล่นเมื่อสรงน้ำพระแล้ว ดังได้เล่าพรรณนาไว้ในตอนว่าด้วยสรงน้ำวันสงกรานต์นั้นแล้ว การเล่นสนุกของหนุ่มสาวพวกชาวบ้านตลอดจนชาวชนบทในสมัยก่อน เป็นเรื่องสนุกนานบีทีหน ไม่มีสนุกกันพร่ำเพรื่อ จึงรู้สึกว่าออกรสและสนุกจริง เป็นความสนุกอย่างง่าย ๆ เพราะฉะนั้น จะเอาความสนุกของสมัยนี้ที่เจริญแล้ว เข้าไปเป็นมาตรฐานปรับเทียบกันไม่ได้ เกิดมาก็ต้องมีสนุกบ้างเป็นครั้งคราว และความสนุกจะเกิดมีขึ้นได้อย่างแท้จริงก็ต้องมาจากทำงานเป็นปัจจัย เพราะทำงานคร่ำเคร่งมานานก็ต้องมีเวลาพักผ่อนเล่นสนุกบ้าง ทำแต่งานอย่างเดียว หรือเล่นสนุกอย่างเดียวไม่ได้ จะเดือดร้อนหาความสุขไม่พบ เพราะฉะนั้นจะหลีกเลี่ยงหรือกลัวความสนุกเสียทีเดียวหาควรไม่ ถ้าห้ามไม่ให้เด็กและหนุ่มสาวมีเวลาเล่นสนุกบ้างเป็นครั้งคราว ก็หมดความเจริญงอกงามในชีวิตของพวกเหล่านั้น และความสนุกก็ต้องเป็นไปตามสมัยตามวัยและตามสภาพของท้องถิ่นและสังคม ให้เล่นสนุกด้วยกันหรือไม่สนุกด้วยกัน ให้เหมือนกันหมดมันก็ไม่สนุกเท่านั้น จะให้เด็กสนุกเหมือนผู้ใหญ่ ให้ชาวชนบทสนุกเหมือนชาวกรุงชาวเมือง มันจะสนุกได้อย่างไร เพราะระดับวัฒนธรรมมีไม่เท่ากันและทำให้เท่ากันไม่ได้

นึกสงสัยเพราะจำไม่ได้แน่ว่า ผู้หญิงชาวบ้านแต่ก่อนว่าเป็นสาวเต็มตัวก็ห่มผ้าจะสวมเสื้อก็แต่เป็นสาวรุ่น เป็นเสื้อจำพวกคอกลม คอพวงมาลัย และคอดัง เมื่อเล่นปล้ำหรือมอมหน้ากัน ผ้าห่มจะไม่หลุดบ้างหรือ พอดียายแก่คนหนึ่งซึ่งข้าพเจ้ารู้จักดี เพราะเคยอยู่บ้านข้าพเจ้ามาแต่สาวมาหา ข้าพเจ้าจึงสอบถามแกถึงเรื่องนี้ ด้วยข้าพเจ้าจำได้ว่า แกคนหนึ่งเคยเป็นตัวการเมื่อครั้งยังสาวอยู่ แกตอบเสียงดังวางหน้าเฉยว่า "มันหลุดก็ช่างกลัวอะไร" ข้าพเจ้าแย้งว่า "ไม่ใช่เช่นนั้น ต้องการรู้ว่าถ้าเป็นสาวทั้งแท่ง ช่างของมันได้หรือ" แกหัวเราะเป็นอย่างได้สำนึกตัวว่า "อ๋อ (ลากเสียงและเบาหน่อย) ถ้ากลัวอย่างนั้นก็สวม

เสื้อเสียชิ แต่สวมเสื้อน่ะไม่รัดกุม สู้คาดอกให้แน่นไม่ได้ มันจะหลุดไม่ได้ง่าย หรือถ้าไม่แน่ใจ คาดตะแบงมานเบ็นประกันทับเสียอีกที ก็ไม่ต้องกลัว" ที่ไม่ต้องกลัวคือไม่กลัวคนมือไว ไม่มีวัฒนธรรม แล้วแถมว่า "ถึงผ้านุ่งก็เหมือนกัน นุ่งเหน็บชายพกไข้วคอไก่เสียก็ไม่มีหลุด" นุ่งผ้าไข้วคอไก่คือตวัดชายพกข้างหนึ่งไข้วอีกข้างหนึ่งให้รอบแล้วเหน็บ นุ่งอย่างนี้ไม่ต้องคาดเข็มขัดก็ได้ สมัยก่อนผู้หญิงชาวบ้านจะไปหาเข็มขัดที่ไหนเอามาคาด

การเล่นสนุกมีมอมหน้ากันด้วยมินหม้อ มักแบ่งเบ็นชายหนุ่มพวกหนึ่งหญิงสาวพวกหนึ่ง ในจำพวกหลังนี้มีผู้หญิงที่จัดเข้าอยู่ในพวกแก่นแก้วอยู่หลายคน พวกนี้มักออกหน้าเพื่อน พวกผู้ชายจะใช้กลวิธีปล้ำมอมหน้าอย่างไรไม่กลัวทั้งนั้น ข้าพเจ้าจำได้ว่าผู้ที่เบ็นหัวโจกฝ่ายหญิงแกชื่อเขียว แต่เราเด็ก ๆ เรียกแกว่ายายเขียว ทั้ง ๆ ที่แกยังไม่แก่ เดี๋ยวนี้แกคงตายไปนานแล้ว ข้าพเจ้าจึงออกหาญพานชื่อแกได้ เมื่อข้าพเจ้าเอ่ยถึงยายเขียว ยายแก่คนที่ข้าพเจ้ากล่าวมาข้างตันก็หัวเราะเห็นจะนึกถึงความหลังแล้วถามข้าพเจ้าว่า "นี่ยังจำได้หรือ" เวลาปล้ำมอมหน้ากัน ถ้าผู้ชายคนใดเคราะห์ร้ายถูกพวกผู้หญิงรุมปล้ำจับตัวไปได้ ถ้าเบ็นชายหนุ่มทั้งแท่งก็ไม่ต้องสงสัยว่า ยายเขียวจะไม่เบ็นคนหัวเรี่ยวหัวแรงในการจับเสียอย่างปู้ยี่ปู้ยำ จับได้แล้วก็มัดตัวไว้รุมกันมอมหน้าเสียสะใจแล้วจึงปล่อยตัวไป ข้าพเจ้าชักหญิงสาวชาวชนบทคนหนึ่งเมื่อล่วงมาไม่กี่วันนี้เอง ถึงการเล่นปล้ำมอมหน้ากันในถิ่นชนบท ก็เล่าให้ฟังเหมือนกับที่ข้าพเจ้าพรรณนามา แต่กล่าวเพิ่มเติมว่าไม่ใช่แต่จับมอมหน้าเฉย ๆ ยังฉีกเสื้อที่ใส่ให้ขาดรุ่งริ่งไปหมดด้วย ถามว่าทำอย่างนั้นเขาจะไม่โกรธหรือ ตอบว่าเขาไม่โกรธกัน ถึงชาย-บ้านอื่นพลัดเข้ามาก็ไม่เว้นเพราะอยากสะเออะเข้ามาเอง โกรธไม่ได้ คราวนี้ถ้าฝ่ายชายจับฝ่ายหญิงได้ ผู้หญิงก็จะถูกมอมหน้าและถูกมัดมือมัดเท้าไว้ไม่ให้หนี จนกว่าจะยอมปล่อยตัวไปทีหลัง ข้าพเจ้าถามว่า เล่นสนุกกันถึงอย่างนั้นทีเดียวหรือ ได้รับตอบว่าอย่างนี้เขาไม่ถือกัน ได้สนุกกันเต็มที่ก็ปีละครั้งเท่านั้น ข้าพเจ้าทราบว่าลางแห่งเล่นสนุกปล้ำกันอย่างรุนแรงยิ่งกว่านี้ก็มีเรื่องก็เพราะไม่ถือกัน "สิ่งทั้งหลายไม่มีดีมีชั่ว นอกจากจะนึกกันไปเอง" เมื่อไม่นึกกันมันก็ไม่มีเรื่อง คนสมัยเก่าเห็นคนสมัยใหม่เต้นรำ ก็บอกว่าดูไม่ได้ให้แสยงใจ

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

กเล่นปล้ำมอมหน้ากันของพวกชาวชนบท รู้นั่นก็ไม่เห็นว่าจะผิดแปลกกับเต้นรำที่ตรงไหน นอกจากจะเป็นอย่างง่าย ๆ หรือประณีตขึ้นตามสมัยและชั้นของสังคมนั้น ที่แท้มันก็มาตะเภาเดียวกัน คือการเล่นสนุกของสังคม อันเป็นความจำเป็นแก่ชีวิตที่ต้องการปล่อยความรู้สึกลางประการให้ออกมา มิฉะนั้นลางคนอาจกลัดมันตายก็ได้ ถ้าไม่ให้มีทางระบายออกเสียบ้างให้พอเหมาะพอควรแก่ประเพณีนิยม การเล่นสงกรานต์อย่างนี้คิดว่าเป็นจำพวกเดียวกันเล่นสนุกหลอกกับของฝรั่งในวัน April Fool's Day และงานโหลีสาดน้ำแดงของอินเดียตอนเหนือเป็นเรื่องติดมาแต่ดึกดำบรรพ์ คือเทศกาลรื่นเริงอย่างหัวหกก้นขวิดแห่งฤดูสันต์ของคนโบราณ ซึ่งกล่าวไว้ในวิจารณ์เรื่องตรุษสงกรานต์ (ตอน ๘)[๑] ส่วนหนึ่งแล้ว

เล่นปล้ำมอมหน้ากัน พวกเด็ก ๆ ไม่มีโอกาสจะเข้าผสมโรงกับเขาได้ ขืนเล่นเข้าพวกด้วยก็เสียเปรียบเขา ถูกเขามอมข้างเดียว เพราะเป็นเด็กและไม่สนุกด้วยกันทั้งสองฝ่าย ด้วยผิดชั้นผิดวัยกัน ถึงจะลอบไปมอมหน้าเขาก็ไม่สู้สำเร็จ อาจถูกเขกถูกถองเอา เพราะเขาไม่สนุกด้วย จึงได้แต่คอยดักสาดน้ำพวกผู้หญิงที่เขาผ่านมา รู้จักหรือไม่รู้จักไม่เข้าใจด้วย พบเข้าได้โอกาสเป็นสาดตะบัน เลือกสาดแต่พวกที่สาว ๆ ถ้าเป็นยายแก่ก็ไม่สาดเพราะปากแกร้ายนักและไปสาดแกทำไมที่ซึ่งมีโอกาสสาดได้มาก คือปากแพร่งหรือทางแยกซึ่งคนเขากลับจากดูละคอนในงานก่อพระเจดีย์ทรายที่วัดจะต้องผ่านมา พวกเด็ก ๆ ไปออกันอยู่ที่ทางแยกมากคนด้วยกัน พอเห็นเดินมาเป็นแถวแต่ไกลก็บอกกันให้เตรียมตัว "มาแล้วระวังดักสาดให้ดี" นี่เป็นคำที่พวกเด็กมันบอกกัน คนที่จะผ่านมาก็รู้ว่าจะถูกสาดน้ำ แต่จะหลบหลีกไปเสียทางอื่นก็ไม่มี เพราะมันคอยดักอยู่ที่ปากแพร่งทาง จึงต้องยอมให้มันสาด ลางคนที่ผ่านมาคนเดียวมีท่าทางชอบมาพากล เจ้าพวกเด็กก็ครั่นคร้ามไม่กล้าสาดก็มี รู้จักลดลาวาศอกมีคารวะเหมือนกันถ้าเห็นว่าท่าไม่ดี ถ้าเป็นเวลาละคอนเลิก คนเขากลับมามาก ๆ ก็เลือกสาดแต่ที่สาว ๆ แต่งตัวสวย ๆ คือแต่งเกือบเหมือนสวมเสื้อราตรี "เดกอลเต้" ในบัจจุบันนี้ สาด

๑ เรื่องนี้เคยลงพิมพ์ในวารสารศิลปากร

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961132184

ก็ไม่สาดเปล่า ยังมีฮาอย่างผิดวัฒนธรรมคือฮาบ่าให้ด้วย พอสาดโครมก็ฮา ตอนนี้อาจโมโหเกิดได้ง่าย สาดถึงเบี่ยกก็ไม่ว่า เพราะจะกลับบ้านอยู่แล้ว แต่มีฮาด้วยเหลืออด ถ้าเห็นมันมีมากคนถึงไม่อยากอดโมโหก็จำต้องอด ไม่อยากไปต่อล้อต่อเถียงกับเจ้าพวกเด็กเกเรเหล่านั้น เพราะเมื่อเข้าพวกกันก็เกเรแก่นแก้วไม่ใช่เล่น ส่วนพวกที่ไม่ใคร่ถูกสาดมักเป็นคนแก่ ๆ เฒ่า ๆ ถ้าเป็นผู้ชายพวกเด็ก ๆ ก็ดูเหมือนกันว่าจะสาดดีหรือไม่ดี ถ้าเห็นไม่ชอบมาพากลหรือมีคนอื่นจะสาดได้ดีกว่าก็ไม่สาด แต่อย่านึกว่ารอดพ้นสาดไปได้ ถึงไม่ถูกเด็กผู้ชายสาด ถ้าเป็นชายหนุ่มก็อาจถูกเด็กผู้หญิงหรือผู้หญิงสาวสาดให้ก็ได้ นึกทะนงตัวว่าไม่มีใครสาดที่ไหนได้ เดินไปพอเผลอตัวทันทีทันใดนั้นเองอาจมีเด็กหญิง หรือแม่สาว ๆ ถือขันน้ำแร่ปราดออกมาจากที่กำบัง สาดเข้าให้โครมใหญ่ เบี่ยกหมด สาดแล้ววิ่งหนีเข้าไปแอบดูและหัวเราะกิ๊ก ๆ อยู่ในบริเวณบ้าน ไม่ว่าอะไร เพราะว่าไม่ได้ ได้ก็แต่พลอยหัวเราะสนุกไปกับเขาด้วยเท่านั้น สนุกดีถ้าไม่ถึงกับเดือดร้อนเสียหายอะไรนัก เรื่องวิ่งปราดออกมาสาดน้ำแล้ววิ่งหนีไปอย่างรวดเร็ว ไม่ทันให้ผู้ถูกสาดรู้ตัว ทำให้ข้าพเจ้านึกไปถึงแมวตัวหนึ่ง มันดุมากนัก เห็นสุนัขเดินมา ก็วิ่งปราดออกไปตบให้แล้ววิ่งหนีขึ้นเรือนไป ทำให้สุนัขตัวนั้นโกรธมาก เพราะไม่ทันระวังตัว แต่สุนัขมันหัวเราะไม่เป็นและไม่เห็นสนุกด้วย ได้แต่ร้องเอ๋งในทีแรกเมื่อถูกตบแล้วมีเสียงแฮ่ตามมาแปลว่าโกรธเหลือเกิน เรื่องสาดน้ำที่มักเกิดเร็อง ก็ที่ไปสาดผู้ที่เขาจะไปธุระ ไม่ใช่กลับจากวัดในวันงาน ถ้ารู้จักกันก็ไม่งด แต่ก็ขอตัวกันได้ถึงกระนั้นอาจต้องเสียเงินเป็นค่าไถ่เป็นของขวัญสำหรับวันปีใหม่

ข้าพเจ้าจำได้ว่าสาดน้ำด้วยขันถ้าเป็นขันขนาดใหญ่ก็สาดไม่ถนัดสาด ถูกบ้างไม่ถูกบ้างเพราะสาดไม่ได้ไกล ทั้งขันก็หายากเพราะถูกพวกสาว ๆ แย่งเอาไปใช้เสียหมด จะใช้สาดด้วยกระลากก็ไม่ได้ เพราะเขาถือ สิ่งที่เหมาะคือกระป๋องเล็ก ๆ แต่สมัยนั้นก็เป็นของหาไม่ได้ง่ายนัก เกิดคนเจ้าปัญญาเอาไม้ไผ่ขนาดเล็ก หรือไม้รวกมาทำเป็นกระบอกฉีด ใช้ได้ดีกว่าสาดด้วยขัน เพราะกะฉีดที่หมายได้แม่นยำ และฉีดได้ไกล ภายหลังร้านเจ๊กบัดกรีทำกระบอกฉีดเหล็กวิลาศขายได้อีก คือสตางค์ในสมัยนั้น ก็เอาไปซื้อมาใช้ฉีด ดีกว่ากระบอกไม้ไผ่มากลางทีโชคไม่ดีฉีดพลาด หรือจะจงใจฉีด

ก็ตามที จำเพาะฉีดถูกที่ซึ่งเขาไม่ต้องการให้เปียก เขาทำตาเขียวก็ต้องเตรียมวิ่งหนีทันที ถ้าหนีไม่ทันเปื้อนโนถูกเขกถูกทุบ ถ้าผู้ที่เขาไปธุระมีร่มมาด้วย สมัยนั้นเขานิยมกางร่มสะปริงก็เปื้อนถูกฟาดด้วยร่มหนีไม่ใคร่พ้น เพราะด้ามร่มมันยาวฟาดได้ไกล ลางทีไล่ตามติด ๆ มาจนถึงบ้านก็มายืนต่อว่าเอ็ดตะโรอยู่หน้าบ้าน ถ้าไม่รู้จักกันก็ไม่กล้าตามเข้าไป ได้ยินเสียงเอ็ดว่า "เด็กอะไร บอกแล้วว่าอย่าสาดจะไปธุระ ยังขืนสาด ดูหรือเสื้อผ้าเปรอะไปหมด" ถ้าเปื้นอย่างนี้ผู้ใหญ่ในบ้านก็เดือดร้อน ต้องออกมาขอโทษขอโพยเรื่องจึงเลิกกันไป ข้าพเจ้าเล่าเรื่องตอนนี้ได้ถี่ถ้วนเพราะได้เห็นแก่ตาตนเอง สาดน้ำกันด้วยขันภายหลังใช้กระบอกฉีดน้ำแทนก็นับได้ว่าเปื้นความเจริญทางวัตถุได้อย่างหนึ่ง แต่ความสำคัญที่เปื้นเจตนารมณ์ของการสาดน้ำกลายไปอย่างนี้เปื้นความเจริญหรือความเสื่อมของประเพณีและจิตใจ ถ้าไปสาดถูกผู้หญิงแม่แปรดเข้าด้วย เปื้นได้ฟังเสียงเอ็ดอึงอันไม่เปื้นมงคลแก่หูด้วยก็ได้ เพราะเปื้นคนที่พูดไม่กระดากปาก นึกจะพูดออกมาอย่างใดก็พูดออกมาอย่างนั้น มันเหลือฟังทีเดียวท่านเอ๋ย แต่ถ้าได้ยินได้ฟังเสียงจนคุ้นเคย ก็รู้สึกเฉยด้านไปไม่เห็นเปื้นหยาบ ถ้าลองแปลความดูจะเห็นหยาบร้ายแรงทีเดียว อ่านเรื่องเล่นสาดน้ำในวันสงกรานต์เมืองพม่าตามที่ฝรั่งเล่าไว้ในหนังสือว่า พวกเด็ก ๆ พม่าใช้กระบอกฉีดกระบอกไม้และกระบอกเหล็กวิลาศอย่างเดียวกับของเด็ก ๆ ไทยเหมือนกัน เปื้นเรื่องมีวัฒนธรรมถึงกัน และเขาว่าเจ้าเด็ก ๆ เหล่านี้มีความชำนาญ รู้เทคนิคการฉีดได้อย่างดี มันกะเก่งว่าอยู่ในระยะไหนจึงจะฉีดถึง และก็ฉีดไปถูกเป้าที่หมายได้อย่างแม่นยำเสียด้วย เด็กพม่าและเด็กไทยตลอดจนเด็กฝรั่งมันก็เด็กนั่นเอง ไม่มีอะไรจะต้องกล่าวอีก

ข้าพเจ้ามีอายุพอเห็นการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ในกรุงเทพฯ เพราะด้วยความเจริญมีผู้คนมากขึ้นทุกที มีมากชาติหลายภาษาและตามถนนก็มีรถแล่นกันพลุกพล่าน การสาดน้ำเล่นสนุกกันวันสงกรานต์ในหมู่พวกชาวบ้าน หรือในหมู่พวกกันนั่นเอง ก็ขยายตัวกลายเปื้นมีคนอื่นเข้ามาแทรกแซงร่วมสนุกด้วย ไม่รู้อิโหน่อิเหน่สาดน้ำไม่เลือกว่าใคร ช้าเจ้าพวกเด็ก ๆ ก็เล่นแผลง ๆ ใช้น้ำลูกแมงลักที่เขาตั้งไว้ให้กินเปื้นทาน หรือ

ร้ายยิ่งกว่านั้นใช้น้ำสกปรกโสมม หรือน้ำที่ทำให้เกิดผื่นคันสาดรดไม่เลือก ทำให้เสื้อผ้าดี ๆ และรีดไว้งาม ๆ ติดลูกแมงลักเปรอะเปื้อนเสียหายหมด เกิดอันตรายรถทับเด็กก็มี เพราะมุ่งแต่จะเล่นสาดไม่ระวังรถให้ดี ลางทีสาดโครมเข้าไปในรถยนต์ คนขับตกใจไม่ทันรู้ตัวก็เบนรถในทันทีทันใด เกิดอันตรายถึงรถคว่ำ หรือเล่นไถลไปทับใครต่อใครก็ได้มันเกิดเรื่องเสียหายมากกว่า เรื่องสนุกอย่างนั้นในที่สุดจึงต้องห้ามปรามไม่ห้ามไม่ได้ จะเดือดร้อนและเสียหาย เพราะผู้ที่สาดส่วนใหญ่เป็นพวกเด็ก ๆ และหนุ่ม ๆ รุ่นตะกอ คนสองพวกนี้กำลังอยู่ในวัยคะนอง เป็นพวกกำลังแล่นหนุนง่าย ถ้าไม่รั้งไว้บ้างก็มักแล่นเกินขอบเขตไปเมื่อเข้าพวกกัน เรื่องสาดน้ำในกรุงเทพ ฯ จึงหมดไป เพราะเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมไม่เหมาะกันแล้ว แต่แล้วกลับมีขึ้นอีกประปราย ถ้าปล่อยมากไปไม่มีขอบเขต เมื่อเกิดเสียหายมากขึ้น เห็นจะต้องห้ามอีก แต่ห้ามเด็ดขาดก็เป็นมากไป สู้ให้เล่นสาดกันเองในละแวกบ้านเดียวกันเพื่อความสนุกรื่นเริงไม่ได้ เพราะในที่ซึ่งไม่พลุกพล่านด้วยรถยนต์ และไม่สาดคนอื่นอย่างไม่เลือก หรือสาดเกินขอบเขตไป ก็เห็นว่าไม่เสียหายอะไร ช้าจะเป็นเล่นสนุกในหมู่กันเองด้วย ถึงเล่นมอมหน้ากัน ถ้ามอมกันด้วยดินหม้อหรือโคลนก็พอทำเนา ลางคนเล่นแผลงเอามินหม้อคลุกกับน้ำมันยางมอมกันก็มี นี่เล่นเกินขอบเขต แสดงว่าเล่นมอมหน้าและสาดน้ำกันในวันสงกรานต์เมื่อก่อนก็มีคนอุบาทว์เล่นแผลงอยู่เหมือนกัน ไม่จำเป็นจะต้องเป็นคนในสมัยปัจจุบัน เพราะเป็นธรรมดาของคนมันต้องมีทั้งคนดีและคนถ่อยอยู่ด้วยกัน แม้แต่ในตัวคน ๆ เดียวก็อาจมีทั้งดีและชั่วอยู่ในตัวได้เหมือนกัน อย่างไหนจะปรากฏออกมาให้เห็นก็แล้วแต่เหตุการณ์สิ่งแวดล้อม เว้นแต่จะได้รับการอบรมมีสติข่มใจก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

หม่องส่วยโย คือ เซอร์ยอรชสก๊อต เล่าไว้ในหนังสือเรื่องชาวพม่าว่าในเมืองพม่าเมื่อวันสงกรานต์มีสาดน้ำกัน ชาวต่างประเทศก็ไม่ขัดข้องอะไร เว้นแต่ชาวอินเดียที่ถือว่าเป็นผู้ดีชั้นสูงนั้นแหละขัดข้องไม่เห็นสนุกด้วย แต่พวกจีนตรงกันข้าม พลอยเห็นสนุกสาดน้ำไปกับเขาด้วย ถึงกับลงทุนจ้างเขาตักน้ำไว้ให้สาดกัน นี่ก็คล้ายกับที่กรุงเทพ ฯ เมื่อก่อนพวกเด็กพอ

เห็นผู้หญิงแต่งตัวสวย ๆ เดินมาแต่ไกล เห็นได้ง่ายเพราะท่มสีก็เตรียมหาน้ำเบ็นจ้าละหวั่น หาน้ำไม่ทันก็ได้พึ่งน้ำที่ชาวจีนเอื้อเฟื้อตักไว้ให้ ลางทีชาวจีนก็สนุกเข้าผสมโรงเล่นสาดน้ำกับเขาด้วย ตามปรกติเมื่อผู้หญิงเดินมาเบ็นแถว ๆ เห็นมีเจ้าพวกเด็กอุบาทว์กอยตักสาดน้ำกันอยู่หัวสลอน ผู้หญิงเขาก็ไม่ผ่านไปทางนั้น มักลัดแลงแฝงเข้าตรอกไปทางอื่น แต่ก็ไม่สู้รอดพ้นไปได้นัก เพราะอาจไปถูกเด็กอุบาทว์อีกฝูงหนึ่งคอยตักสาดอยู่ทางนั้น ส่วนชาวจีนที่เล่นสาดน้ำสงกรานต์ในเมืองพม่าตามที่หม่องส่วยโยกล่าวไว้ไม่ใช่เช่นนั้น คือไปลากเอาสูบน้ำที่ขายอยู่ในร้านออกมาสูบน้ำที่เดียว จ้างคนจีนประจำสำหรับสูบน้ำกันวันยังค่ำ น้ำพุ่งออกจากสูบ พอจะใช้ดับไฟไหม้ได้อย่างเต็ย ๆ ท่านทราบไหมว่า เถ้าแก่แกสามารถเล่นสนุกสาดน้ำสงกรานต์ ทำให้ใคร ๆ ถึงเบี่ยกโซกได้นั้น ก็เพื่อประกาศแจ้งความชายสูบน้ำของแกไปในตัวด้วยถึงจะสนุกก็ไม่ลืมเรื่องเศรษฐกิจของเขา

จีนสนุกยังไม่เท่าฝรั่งสนุก ฝรั่งข้าราชการคนหนึ่งอยู่ที่เมืองแปร วันนั้นเบ็นวันสงกรานต์กำลังกินข้าวอยู่ในเรือนพร้อมกับเพื่อนฝรั่งอีกสองคน ขณะนั้นมีเพื่อนบ้านฝรั่งคนหนึ่งเขียนจดหมายบอกให้รู้ล่วงหน้าว่า พวกหญิงสาวชาวพม่ากำลังจะมาแสดงความนับถือให้เกียรติยศสาดน้ำ อีกประเดี๋ยวคงจะมาถึงบ้าน ฝรั่งคนนั้นก็ตระเตรียมการทันที สั่งให้บ่อยแขกเอาถังใส่น้ำมาตั้งไว้ที่ระเบียงเรือน มีกระป๋องสำหรับตักสาดเตรียมไว้เสร็จ แล้วก็นั่งกินข้าวต่อไป เผอิญเคราะห์ร้ายไม่ได้สั่งให้ใครเบ็นยามคอยระวังไว้ พอรู้ตัวสิ พวกแม่สาว ๆ ก็มาถึงตัวเสียแล้วเอาน้ำสาดเสียถนัดใจ ถูกฝรั่งคนที่อยู่ใกล้หน้าอกเช็ดเบี่ยกหมด ฝรั่งลุกขึ้นทันทีตรงไปที่ถังใส่น้ำ แต่ที่ไหนได้ ถูกพวกแม่สาว ๆ ยึดเอาเบ็นที่มันเสียแล้ว แทนที่จะเตรียมเอาไว้สาดสาว แต่สาวกลับเอาขันเงินตักสาดฝรั่ง ตักสาดเอาสาดเอาไม่รอรั้ง ฝรั่งทั้งสามไปยังไม่ทันถึงถังน้ำก็เบี่ยกหมด แต่ฝรั่งคนหนึ่งไม่ยอมแพ้ ฝ่าเข้าไปตามสายน้ำที่ถูกสาดมาตรงเข้าจับหญิงสาวคนหนึ่งกดลงไปในถังน้ำไม่ใช่ครั้งเดียวกดน้ำเสียหลายครั้งเบี่ยกไปหมด ผู้หญิงคนอื่นเห็นฝรั่งเล่นแผลง ๆ เช่นนั้นก็ตกตะลึงและตกใจกลัว พากันวิ่งหนีโครม ๆ ออกจากบ้านไป มีแม่สาวผู้เคราะห์ร้ายเอามือกุมเสื้อผ้าที่เบี่ยกวิ่งหนีตามติด ๆ กันไป ครานั้น

พวกพม่าก็โกรธเพราะผู้หญิงสาวเหล่านั้นเป็นลูกผู้ดีชาวพม่าทั้งนั้น เพียงแต่ใครมาจับมือถือแขนหญิงสาว แม้จะเป็นการเล่นสนุกก็ผิดประเพณีจรรยาอยู่แล้ว นี่ยิ่งกว่านั้น ยังจับผู้หญิงสาวกดน้ำเสียด้วย ผมเผ้าเปียกหมด เรื่องมันยิ่งร้ายไปกว่าจับมือถือแขน ฝรั่งหนุ่มเจ้าของบ้านคนนั้นในวันสงกรานต์ปีต่อไป ก็ไม่มีหญิงสาวชาวพม่ามาสาดน้ำเป็นการเคารพปีใหม่ ต้องเสียใจโอดครวญชวดสนุกไป

นี่เป็นเรื่องฝรั่งรู้จักประเพณีสาดน้ำสงกรานต์ของพม่า และแต่งตัวเตรียมถูกสาดน้ำ คือ สวมแต่เสื้อเชิ้ตและกางเกงขาสั้น ถ้าเป็นฝรั่งมาใหม่ ยังไม่รู้อิโหน่อิเหน่เรื่องอย่างนี้ มาถึงเมืองพม่าเวลาเดือนเมษายน ฝรั่งด้วยกันก็ต้องบอกให้รู้กันไว้ แต่ฝรั่งคนหนึ่งไม่รู้เรื่องแต่งตัวเต็มภูมิ ไม่ได้เปลี่ยนเป็นใส่เชิ้ตและกางเกงขาสั้น แต่เตาะเจ้าเสื้อยาวสวมหมวกต๊อปแฮ็ต ซึ่งมีรูปทรงเป็นปล่องไฟ ขึ้นรถม้าไปยังบ้านที่ต้องการจะไป พอถึงก็ขึ้นบันไดไปบนระเบียงชั้นบน พบหญิงสาว ๓-๔ คนคอยดักอยู่บนนั้น และขออนุมัติสาดน้ำตามธรรมเนียมประเพณี ฝรั่งคนนั้นไม่รู้จักภาษาพม่า เข้าใจว่าเห็นจะถามว่ามาหาฝรั่งเจ้าของบ้านกระมัง ก็พยักเพยิดเป็นทีบอกว่า "เช่นนั้น" พยักหน้าเสร็จ ทันใดนั้นก็ถูกแม่สาวๆ เทน้ำในขันรดฝรั่งเสียถนัดใจ เปียกจนกระทั่งปล่องไฟที่สวมอยู่บนหัว ฝรั่งตกตะลึงงันนึกว่า นี่เห็นจะเป็นประเพณีของพม่าที่จะให้ชาวต่างประเทศหายร้อน เพราะตากแดดมากกระมัง ไม่ว่าอะไรหรอกแต่มีรดเปียกปล่องไฟด้วยนี่ดูไม่จำเป็นเลย ขณะนั้นฝรั่งเจ้าของบ้านออกมาจากห้อง เพราะเข้าไปหยิบเงินมาให้หญิงสาว ๆ เหล่านั้นเป็นของขวัญวันปีใหม่ เพื่อถ่ายตัวไม่ให้ถูกสาดน้ำ เมื่อมาเห็นเพื่อนถูกสาดน้ำก็ชอบขันหัวเราะร่วนงอไปงอมา แต่เพื่อนที่ถูกสาดตีหน้าเซ่อไม่เห็นชอบขัน ข้าจะฉุน ๆ เอาด้วย คงเสียดายเจ้าปล่องไฟไม่น้อย ต่อเมื่อชี้แจงบอกเล่าเก้าสิบเป็นที่เข้าใจกันแล้ว ก็หายโกรธ เห็นชอบขันและหัวเราะได้ เสื้อผ้าที่เปียกถูกเจ้าความโกรธลุกเป็นไฟ ในทีแรกเมื่อถูกสาดเผาเสียจนแห้งหมดไม่สู้เดือดร้อนอะไรนัก

พันโท ไซมส ซึ่งเป็นทูตอังกฤษไปกรุงอังวะ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๘ เล่าเรื่องสาดน้ำสงกรานต์ของพม่า (Symes An Account of An Embassy to the kingdom of Ava .pp 210-211) ไว้ว่า เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน ได้รับเชิญไปร่วมสนุกกับเจ้าเมืองพม่าในวันสิ้นปีเก่าเพื่อชำระล้างมลทินปีเก่าให้หมดไป และเริ่มปีใหม่ด้วยความบริสุทธิ์ผ่องใส ในวันนั้นพวกผู้หญิงถ้าพบผู้ชายก็เอาน้ำสาดและผู้ชายก็สาดน้ำตอบแทนได้ เป็นการสนุกที่ไม่มีเสียหายอะไร และไม่มีเล่นสาดน้ำที่หยาบโลนน้ำที่สาดก็ไม่ใช่น้ำสกปรก ผู้ชายจะจับต้องผู้หญิงไม่ได้ แต่จะสาดรดให้มากเท่าไรไม่ห้าม ถ้าผู้หญิงเขามาสาดรดก่อน เมื่อเขาขอตัวก็เป็นที่เข้าใจว่าหญิงนั้นมีครรภ์ ผู้ชายก็ยอมให้ผ่านไปไม่สาดน้ำให้ เวลาเย็นก่อนจะมืดค่ำสักชั่วโมงหนึ่ง พันโท ไซมส กับคณะไปถึงบ้านเจ้าเมือง เขาเตรียมน้ำใส่ตุ่มไว้และมีขันสำหรับจ้วงตัก พันโท ไซมส กับพวกมีน้ำดอกไม้เทศไปด้วยคนละขวด และเทน้ำดอกไม้เทศลงบนฝ่ามือเจ้าเมืองคนละนิด เจ้าเมืองก็เอาประพรมตามเสื้อผ้าของตน แล้วก็มีเด็กหญิงเด็ก ๆ เป็นบุตรสาวเจ้าเมืองเทน้ำดอกไม้เทศปนกับผงไม้จันหน์ลงบนฝ่ามือของเจ้าเมือง แล้วก็หยอดเทลงบนมือฝรั่งทุกคน เสร็จแล้วก็เล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนาน เปียกโชกไปหมดจนเหนื่อยจึงเลิกกัน

นี่เป็นเรื่องสาดน้ำวันสงกรานต์ในประเทศพม่า เมื่อสมัย ๑๕๐ ปีล่วงมาแล้ว ข้อความที่เล่าอย่างฝรั่งสังเกตเห็น รู้สึกว่าไม่สู้ผิดอะไรกับเรื่องรดน้ำสงกรานต์ของเราเมื่อสมัยก่อน เล่นสาดน้ำกันอย่างนี้สนุกเต็มที่ไม่มีข้อเสียหายอะไร ที่เทน้ำดอกไม้เทศลงในมือเจ้าเมืองก็คงเป็นเรื่องรดน้ำผู้ใหญ่นั่นเอง

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ ข้าพเจ้ากับคณะมีโอกาสไปกรุงย่างกุ้ง พอดีได้เห็นเขาเล่นสาดน้ำกันในวันสงกรานต์ เห็นพวกหนุ่ม ๆ รวมทั้งเด็กด้วย นั่งรถยนต์กะบะรวมกันไปในรถคันหนึ่งหลาย ๆ คน ในรถมีน้ำบรรทุกไปด้วย เมื่อเล่นไปตามถนน ก็ร้องรำทำเพลงไปตลอดทาง ตามวิสัยของคนหนุ่มที่คะนองและสนุกร่าเริง เมื่อมีรถอื่นผ่านมา ตลอดจนคนเดินถนน ก็ถูกพวกหนุ่ม ๆ เหล่านี้เอาน้ำสาดอย่างไม่ปรานี สาดกันเป็นขันใหญ่ ๆ เราไป

รถยนต์เก่ง เมื่อเห็นรถสาดน้ำมาแต่ไกลก็รีบหมุนกระจกข้าง ๆ รถขึ้นกันโดยมิดชิด สาดมาอย่างไรก็ไม่เข้าไปในรถได้ สังเกตรถที่พวกเล่นสาดน้ำนั่งมา ดูเหมือนโดยมากจะผ่านไปแต่ตามถนนที่ไม่ใช่เป็นทำเลตลาดชุมนุมชน คงผ่านแต่ถนนที่มีชาวพื้นเมืองอยู่ ตามท่อน้ำประปาข้างถนน ลางแห่งก็มีพวกหนุ่ม ๆ และเด็กผูกขาดไขน้ำเป็นประจำวันยังค่ำ รถหรือใครผ่านมาเป็นถูกสาด เห็นพวกที่มารถกะบะ หยุดรถทำสงครามสาดน้ำกันกับพวกที่อยู่ประจำท่อประปา สาดรดกันอย่างสนุกสนาน จนน้ำนองถนนเปรอะเลอะไปหมด ส่วนในที่ต่าง ๆ ก็มีผู้คอยตักสาดเป็นรายบุคคลไป โดยมากเป็นผู้หญิงสาวและเด็ก เผลอไม่ได้เป็นถูกสาดเปียกหมด แต่พวกเราไม่กลัว เพราะเวลาใดไม่ได้ไปธุระก็แต่งตัวมุ่งโสร่งอย่างพม่า ซึ่งเพื่อนพม่าเขาเอื้อเฟื้อจัดหามาให้ ถ้าหลบหลีกไม่ทันถึงถูกสาดจนเปียกก็ไม่เดือดร้อนอะไร เมื่อรู้ตัวและเตรียมตัวกันอย่างนี้เราก็พลอยสนุกไปกับเขาด้วย ที่บนลานพระธาตุเจดีย์ส่วยตะเก้ง มีคนพากันขึ้นไปนมัสการกันเนืองไม่ขาดสาย แม้ที่บนลานชั้นทักษิณจะไม่มีสาดน้ำแต่ก็เปรอะเลอะไปหมด เพราะคนที่ขึ้นไปนมัสการ ลางคนก็โดนสาดน้ำไปแล้ว จึงทำให้สถานที่ลางตอนแฉะ นอกจากนี้ในวันนั้นในตอนบ่ายเขามีการประกวดแต่งรถ เมื่อรถผ่านมาถึงปะรำที่กรรมการตัดสินอยู่ รถที่แต่งก็หยุด คนบนรถส่วนมากเป็นพวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ แต่งตัวสวย ๆ ที่แต่งตัวเป็นอย่างละคอนก็มี ก็ร้องรำทำเพลงต่าง ๆ ให้เข้ากับลักษณะของขบวนรถที่แต่ง ที่ลงมาร้องรำอยู่ข้างล่างเพื่อให้กรรมการดูก็มี การร้องรำการร้องเป็นอย่างแบบและทำนองเดิมของพม่าก็มี เพราะด้วยอำนาจแห่งวัฒนธรรมอย่างใหม่มีแรงมากกว่า แต่ก็เคราะห์ดีนักหนา ที่เขาไม่ทิ้งของเก่าเสียทีเดียว ยังเหลือไว้ให้เราดูรู้ว่าพม่าแท้แต่เดิมนั้นเป็นอย่างไร หมายความว่าเขายังรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมอันมีรากหยั่งลึกมานาน และเป็นบุคลิกลักษณะของชาติของเขาไว้ได้ จะงอกงามและเปลี่ยนแปลงลักษณะแตกออกไปเป็นความเจริญก็แต่ส่วนที่เป็นกิ่งก้านสาขา ส่วนลำต้นเดิมยังอยู่มั่นไม่ถอนรากหรือเป็นใหม่อีกต้นหนึ่งซึ่งผิดกว่าต้นเดิม

มีเรื่องเกี่ยวกับวันสงกรานต์ในแคว้นเชียงตุงอยู่เรื่องหนึ่ง ซึ่งสมควรนำมาเล่าไว้เสียด้วย ในวันสงกรานต์เจ้าฟ้าเชียงตุงมีออกขุนนาง ฝรั่งที่มีโอกาสไปเฝ้าในวันนั้นด้วย เล่าว่า

เจ้าพ่ำเชียงตุงประทับนั่งขัดสมาธินิ่งคล้ายพระพุทธรูปอยู่บนอาสน์ ทรงเครื่องต้นเบิ่นอย่างของพม่า คือมีทรงชฎาเบิ่นต้น พวกเข้าเผ่ำเข้าไปบังคมกันโดยลำดับ เสร็จแล้วเจ้าพ่ำก็อวยพรปีใหม่เบิ่นภาษาบาลี ขณะนั้นประตูด้านหลังที่นั่งก็ค่อยเปิดแย้มออก เจ้าพ่ำก็เสด็จหายลับเข้าไปในประตูนั้นทันที

ทันใดนั้น พวกข้าราชการซึ่งเผ่ำอยู่อย่างสงบเสงี่ยม ต่างลุกขึ้นอย่างขมีขมันแย่งดันกันหนีออกจากที่เผ่ำอย่างสับสนอลหม่าน เหตุที่ข้าเผ่ำมีกิริยาอาการลุกลนจะหนีไป เบิ่นเพราะขณะนั้นเอง มีพวกราษฎรพากันยกพวกแห่กันมาเพื่อสาดน้ำสงกรานต์พวกข้าเผ่ำ ที่ต้องหนีกันโครมครามไม่มีรั้งรอ ก็เพราะล้วนแต่งตัวดี ๆ เบิ่นเครื่องเต็มยศทั้งนั้นอยู่ได้หรือ ขืนชักช้าเบิ่นถูกสาดน้ำ เพราะผู้สาดก็สาดอย่างเต็มรักไม่มีปรานี ถ้าหนีไม่ทันก็อย่านึกหวังเลยว่าจะรอดพ้นไปได้ ฝรั่งคนที่เล่า ว่าตนตกตะลึงยืนเก้ ๆ กัง ๆ เพราะไม่รู้เรื่อง จนเจ้าพ่ำออกมาแล้วหัวเราะด้วยขบขัน ที่เห็นฝรั่งคนนั้นทำหน้าตื่น เจ้าพ่ำแนะให้ฝรั่งคนนั้นรีบหนีลอบออกไปทางท้ายหอคำคือปราสาททองของเจ้าพ่ำ ฝรั่งคนนั้นออกจากหอคำได้ก็วิ่งหนีสุดแรงเกิด เพราะถ้าขืนรีรออยู่อีก เบิ่นถูกน้ำตั้งถัง ๆ สาดเบียกปอนหมดเบิ่นของแน่ ธรรมเนียมอย่างที่ฝรั่งเล่ามานี้ จะคงมีอยู่หรือเลิกแล้วก็ไม่ทราบ ถ้าที่เผ่ำเบิ่นอย่างสมัยใหม่ปูพรมเจียมและเก้าอี้ ก็เห็นจะไม่ไหวแน่

ท่านอ่านเรื่องสาดน้ำในวันสงกรานต์ ดังได้พรรณนามาข้างต้นจะไม่พบเรื่องสาดน้ำนี้ว่ามีต้นเหตุและความหมายเดิมคืออะไร และชาวไทยภาคอื่นเขาสนุกกันอย่างไร ที่ไม่มีกล่าวเพราะได้เล่าสันนิษฐานวินิจฉัยไว้ส่วนหนึ่ง ข้าพเจ้าเลือกเอาตอนนี้มาเล่าไว้ก่อนก็เพื่อเล่าเบิ่นความหลังของเรื่องสาดน้ำของชาวบ้านที่ประพฤติเบิ่นการเล่นนักขัตฤกษ์ ที่ในกรุงเทพ ฯ ว่าเบิ่นอย่างไรในสมัยข้าพเจ้าเบิ่นเด็ก แล้วคลี่คลายมาเบิ่นอยู่บัดนี้อย่างไร เพราะอดีต—ปัจจุบัน—อนาคต แม้เบิ่นเวลาต่างกัน แต่ก็ต่อเนื่องถึงกันเบิ่นอันเดียวนั่นเองฉะนี้แล.

ประเพณีทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ

๑. ความเบื้องต้น

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของชาวไทย อาจแบ่งได้กว้าง ๆ เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว มีเรื่องทำขวัญเดือน เรื่องบวช เรื่องแต่งงาน และเรื่องตายเป็นต้น และ (๒) ประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวมเนื่องด้วยเทศกาล คือคราวสมัยที่กำหนดขึ้นเป็นประเพณีเพื่อทำบุญและการรื่นเริง เช่น ตรุษ สงกรานต์ เข้าพรรษา สารท และออกพรรษา เป็นต้น

ประเพณีที่กล่าวเหล่านี้ ย่อมมีการทำบุญทางพระพุทธศาสนา เช่นทำบุญเลี้ยงพระและตักบาตรเป็นต้น การทำบุญเลี้ยงพระ ตามปรกติมักนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ที่บ้าน หรือสถานที่อื่นในตอนเย็น เรียกกันเป็นสามัญว่า *สวดมนต์เย็น* รุ่งขึ้นเวลาเช้ามีถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ซึ่งมาเจริญพระพุทธมนต์เมื่อเย็นวานนี้ เรียกกันว่า *เลี้ยงพระเช้า* หรือ *ฉันเช้า* และในคราวเดียวกัน ก็มีการตักบาตรด้วย

ในลางประเพณีเช่นทำบุญอายุและทำขวัญเป็นต้น นอกจากทำบุญตามคติทางพระ-พุทธศาสนาแล้ว ลางทีก็มีการบวงสรวงและทำบัตรพลี สังเวยเทวดาตามลัทธิศาสนาพราหมณ์ด้วยลางประเพณีเช่นพิธีแต่งงาน ถ้าจัดทำตามคติโบราณ ก็มีการไหว้และเซ่นผีปู่ย่าตายายเพิ่มขึ้นในพิธี คติสังเวยเทวดาและเซ่นไหว้ผีที่กล่าวมานี้ เป็นความเชื่อถือของโบราณ ซึ่งเหลือตกค้างอยู่ในประเพณีจนกระทั่งบัดนี้จุบัน ทุกวันนี้คติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีสางเทวดาแม้จะเสื่อมคลายไปบ้าง แต่เมื่อกล่าวถึงพิธีต่าง ๆ ที่ยังทำกันอยู่ตามประเพณี ก็ยังมีพิธีเกี่ยวกับเรื่องผีสางเทวดานี้ให้เห็นอยู่ เท่ากับอดีตยังมีชีวิตอยู่ต่อมาในบัดนี้จุบัน

การรักษาคติของโบราณเช่นพิธีเกี่ยวกับเรื่องผีสางเทวดา เมื่อว่าในแง่แห่งความเชื่อถือของคน ก็แยกได้เป็น ๒ พวก พวกหนึ่งเชื่อว่าผีสางเทวดามี อีกพวกหนึ่งเชื่อว่าไม่มี

เป็นเรื่องเถียงกันอยู่ และจะต้องแบ่งกันเป็น ๒ พวก อย่างนี้เรื่อยไป เพราะผีสางเทวดาเป็นสิ่งลึกลับมองไม่เห็นตัว เกี่ยวกับเรื่องเห็นทางจิตใจมากกว่าเรื่องเห็นทางปัญญา ผู้ที่มีความเชื่ออยู่ ถ้าได้ทำตามประเพณีก็ถือว่าเป็นการดี มีความสบายใจ เพราะเชื่อว่าผีสางเทวดาคงช่วยบัดเป่าเหตุร้ายให้กลายเป็นดี มีแต่ความสุขความเจริญ ส่วนพวกที่ไม่เชื่อว่าผีสางเทวดามีก็มักจะเลิกไหว้ผีไหว้เทวดา ไม่ให้มีเหลือเป็นเยื่อใยไว้ในประเพณี อย่างไรก็ดี การมีพิธีเกี่ยวกับเรื่องนี้ จะเป็นเพราะมีความเชื่อหรือไม่ก็ตามที ถ้าสิ่งใดที่สืบต่อกันมานานจนเป็นประเพณีแล้ว เมื่อสิ่งนั้นไม่ทำความเดือดร้อน หรือทำความเสียหายให้แก่ส่วนรวม ผู้ที่มีความศึกษาดี ย่อมรักษาปรัมปราประเพณีนี้ไว้ เพราะถือว่าเป็นมรดกของส่วนรวมที่สืบต่อเป็นบุคลิกลักษณะของชาติกันมานาน แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าเราจะต้องดำเนินชีวิตในปัจจุบันให้เหมือนกับอดีต โดยอาศัยมีชีวิตอยู่บนกองมรดกของโบราณแต่อย่างเดียว เรายังจะต้องปรับปรุงเสริมสร้างสิ่งใหม่บนสิ่งเก่า คือกองมรดกของเรา ให้เหมาะและทัดเทียมกับสมัยแห่งความก้าวหน้าของโลกด้วย

เมื่อมีงานสวดมนต์เลี้ยงพระ ก็ย่อมจะมีการเลี้ยงแขกเหรื่อผู้มาช่วยงานด้วย เรียกกันว่า *เลี้ยงแขก* ตลอดจนคนในบ้านก็เป็นธรรมดา ต้องเลี้ยงดูด้วยการเลี้ยงอย่างนี้ เป็นเลี้ยงกันระหว่างญาติมิตร ที่มีไมตรีจิตมาช่วยงาน ถ้าเป็นงานฉลองเกี่ยวกับเรื่องมงคลเพื่อแสดงความยินดีรื่นเริง เรียกว่า *งานสมโภช* แปลตามพยัญชนะว่า การกินเลี้ยงร่วมกันด้วยยินดี แต่คำนี้มักใช้เรียกกันเฉพาะงานหลวงที่มีพิธีเวียนเทียนด้วย เรียกควบกันไปว่า *สมโภชเวียนเทียน* ถ้าเป็นงานราษฎร์ก็เรียกกันว่าเป็น *งานฉลอง* เท่านั้น

เหตุไรจึงต้องมีการเลี้ยงกัน เรื่องนี้ไม่ต้องถามก็ได้เพราะใคร ๆ ก็ทราบ เมื่อมีงานเกี่ยวกับคนมาก ก็ต้องมีการเลี้ยงกันเป็นธรรมดา เป็นอย่างนี้แต่ไหนแต่ไรมาแล้ว มนุษย์ครั้งดึกดำบรรพ์สมัยแรก เมื่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะหรือสังคมแล้ว ก็มักมีการกินเลี้ยงร่วมกันเป็นครั้งคราวเพื่อแสดงความยินดีรื่นเริงตามโอกาส เช่น ในหน้าข้าวหน้าปลาหน้าผลไม้ เป็นต้น ที่ได้ผลเป็นครั้งแรกก็ย่อมจะแสดงความยินดีปรีดา เพราะเป็นคราวมีอาหารอุดม สมควรจะ

เลี้ยงให้อิ่มหนำสำราญกันเสียคราวหนึ่ง นี่คงจะเป็นการกินเลี้ยงร่วมกันในครั้งเดิม แล้วจึงมีวิวัฒนาการจนกลายมาเป็นประเพณี ถ้าลองเปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบันของคนที่เจริญแล้ว เมื่อใครประสบโชคลาภก็มีความยินดี และมักมีเลี้ยงรื่นเริงร่วมกันเป็นพิเศษในหมู่ญาติมิตรพวกของตน นี้ก็เข้าลักษณะทำนองเดียวกัน

เลี้ยงกันอย่างนี้ ถ้าว่าในหมู่ชนอยู่ร่วมกันเป็นสังคมก็เป็นความจำเป็น เพราะเป็นการแสดงความดีใจ ให้เห็นว่าตนเป็นผู้โอบอ้อมอารีมีใจกว้างขวาง และเป็นการอวดด้วยในตัว อันมีประจำอยู่ในสันดานหรือในสัญชาตญาณของมนุษย์ ยิ่งกว่านี้การกินเลี้ยงร่วมกันทำให้ผู้กินเลี้ยงรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน เพราะฉะนั้นจึงเป็นทางผูกไมตรีเชื่อมความสามัคคีให้มีต่อกันยิ่งขึ้น

มนุษย์โบราณสมัยแรก ก็ไม่ผิดแปลกอะไรกันมากนักกับมนุษย์สมัยปัจจุบันที่ยังมีสภาพเป็นป่าเถื่อนอยู่ในระดับต่ำ คือมีความรู้สึกนึกเห็นในเรื่องคนแปลกหน้าต่างถิ่นต่างบ้าน ว่าเป็นศัตรูทั้งนั้น เหตุนี้ถ้าได้มีโอกาสผูกไมตรีเป็นมิตรกันได้ ก็จะมีสภาพความเป็นอยู่เป็นปรกติสุข และการที่จะรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันก็อยู่ที่มีการกินเลี้ยงร่วมกัน

อีกประการหนึ่ง มนุษย์จะมีความสุขขึ้นได้ตามสัญชาตญาณ ไม่ใช่แต่เรื่องกินอิ่มนอนหลับเท่านั้น ยังต้องได้รับความมีไมตรีจิตจากคนอื่นด้วย อย่างน้อยก็ในพวกเดียวกัน เหตุฉะนั้น เมื่อมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นความสำคัญแห่งชีวิตอันเป็นโอกาสควรจะยินดีเช่นการเกิด การแต่งงานเป็นต้น ก็มักมีการฉลองกินเลี้ยงร่วมกันในหมู่ญาติมิตร สืบเป็นประเพณีมา

มนุษย์สมัยโบราณย่อมมีความเชื่อและนับถือผีสางเทวดายิ่งกว่าสมัยนี้ คราวใดเมื่อมีโอกาสกินเลี้ยงร่วมกันดังกล่าวมาข้างต้น คราวนั้นก็จะต้องระลึกไปถึงญาติผู้ใหญ่ที่ตายไปแล้วให้มีส่วนมาร่วมเลี้ยงด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เมื่อมีการกินเลี้ยงกันก็สมควรเลี้ยงคนตายด้วยเป็นธรรมดา เพราะถือว่าคนที่ตายแล้วก็ตายไปแต่ร่างกาย ส่วนวิญญาณที่สิงอยู่ในร่างกายนั้นยังคงอยู่ ไม่ตายไปกับร่างกายและมีความรู้สึกเหมือนคนเป็นทุกประการ คงเปลี่ยนแต่สภาพจากคนไปเป็นผีเท่านั้น

ผีญาติผู้ใหญ่ที่กล่าวนี้ ถือว่ายังคงอยู่ในเรือนที่ตนเคยอยู่เมื่อครั้งยังไม่ตาย เรียกกันว่าผีเรือนหรือผีปู่ย่าตายาย ซึ่งลูกหลานยังคอยเอาใจใส่เลี้ยงดู มีการเซ่นไหว้อยู่เสมอ ดังได้กล่าวไว้ที่อื่นแล้ว (ดูเรื่องผีสางเทวดาของข้าพเจ้า) นอกจากนี้มนุษย์สมัยโน้นยังมีความเชื่อผีอื่น ๆ อีก ผีเหล่านี้มีทั้งผีดีและผีเลว มาภายหลังจึงเรียกผีดีแยกเรียกว่า *เทวดา* ส่วนหนึ่งเพื่อไม่ให้ปะปนกับผีเลว อันเป็นเรื่องคนจัดแบ่งเอาตามลักษณะของคนนั่นเอง

เมื่อมนุษย์มีความเชื่อถือผีสางเทวดา สืบต่อเป็นปรัมปราประเพณีมาดังกล่าวนี้ คราวใดเมื่อกินเลี้ยงกันในโอกาสพิเศษ ก็ต้องมีการพลีบูชาผีสางเทวดาด้วยเครื่องเซ่นเครื่องสังเวยด้วย เพื่อให้ท่านพอใจจะได้ไม่โกรธ งานการที่ทำจะได้ราบรื่นไม่มีติดขัด เพราะเมื่อท่านพอใจแล้ว ก็อาจบันดาลให้เกิดสิริมงคลแก่ตน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงด้วยความเคารพและกตัญญูกตเวที เหตุนี้จึงได้เกิดมีพิธีรีตองเกี่ยวกับเรื่องไหว้ผีและบูชาเทวดาด้วยเครื่องเซ่นเครื่องบัตรพลีแทรกอยู่ในความเชื่อทางพุทธศาสนา สืบเป็นประเพณีวิวัฒนาการมาดังจะเห็นได้โดยตรงหรือโดยปริยายอยู่ในลางประเพณี

ครั้นเมื่อชาวไทยได้รับพระพุทธศาสนามาเป็นสรณะที่พึ่งแล้ว ก็ย่อมนับถือพระสงฆ์ผู้ทรงศีล ว่าเป็นคณะบุคคลพิเศษควรได้รับบูชาอย่างยิ่ง เป็นทำนองเดียวกับลัทธิศาสนาอื่น มีลัทธิศาสนาพราหมณ์เป็นต้น ที่นับถือพราหมณ์ว่าเป็นบุคคลควรได้รับบูชาทักษิณา เหตุนี้เมื่อมีงานการอะไรเป็นพิเศษ ซึ่งมีการเลี้ยงร่วมกัน ก็ต้องเชิญพราหมณ์มากินเลี้ยงทักษิณาร่วมด้วย ซึ่งในลางลัทธิศาสนาเรียกว่า *กินบุญ* เพราะถือว่าเมื่อเลี้ยงพราหมณ์แล้ว การกระทำนั้นก็อาจส่งผลไปถึงผู้ที่ตายล่วงลับไปแล้วให้เป็นผู้ได้รับ ด้วยลัทธิพิธีเรียกว่า *ตรรปณะ* คือกรวดน้ำหรือหลั่งน้ำอุทิศให้

อีกอย่างหนึ่ง "ตามคติศาสนาพราหมณ์นั้น ถือว่าผู้ทรงพระเวท อาจจะร่ายมนต์ให้เกิดสิริมงคล หรือป้องกันภยันตรายแก่มหาชนได้ สันนิษฐานว่าพวกชาวลังกาที่ถือพระพุทธศาสนา ย่อมมีเวลาปรารถนาสิริมงคล และมีเวลาหวาดหวั่นต่อภยันตรายตามธรรมดาสามัญมนุษย์ คงจะขอให้พระสงฆ์เถรานุเถระ ชาวลังกาช่วยหาทางในพระพุทธศาสนาสงเคราะห์

เพื่อแสวงสิริมงคล หรือป้องกันภยันตรายให้แก่ตนบ้าง พระสงฆ์มีความกรุณา จึงคิดวิธีสวดขึ้นให้สมประสงค์ของประชาชน" (๑) จึงได้เกิดมีการสวดมนต์ขึ้นในเรื่องประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของชาวไทย

๒. วันมงคลและวันอวมงคล

เมื่อจะมีงานทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับงานมงคลก็เป็นธรรมดาของผู้ที่ยังข้องอยู่ในโลกธรรม จะต้องเลือกหาวันดีที่ถือว่าเป็นมงคล และงดเว้นวันไม่ดีที่ถือว่าเป็นอวมงคล วันดีเท่าที่ทราบกันเป็นสามัญ คือ *วันอธิบดี* และ *วันธงชัย* วันไม่ดีคือ *วันอุบาทว์* และ *วันโลกาวินาศ* วันเหล่านี้ทั้งวันดีและไม่ดี มีบอกไว้ในปฏิทินแบบเก่า ซึ่งในเวลานี้หาดูได้ไม่สะดวกนัก เพราะกำลังจะหมดไป ด้วยเป็นของเก่าซึ่งมีผู้ต้องการน้อย

ถ้าหาในปฏิทินไม่ได้ว่าวันไหนเป็นวันดีและไม่ดี จะใช้วิธีคำนวนหาวันดังต่อไปนี้ก็ได้

วันอธิบดี ให้ตั้งพุทธศักราชลง แล้วหารด้วย ๗ เหลือเศษเท่าใดเศษนั้นก็เป็นวันอธิบดี เช่น เศษ ๑ ก็เป็นอาทิตย์ เศษ ๒ ก็เป็นจันทร์ เรื่อยเป็นลำดับไปจนถึงเศษ ๖ ก็เป็นวันศุกร์ ถ้าหารลงตัวไม่มีเศษก็เป็นวันเสาร์ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ นี้ เมื่อเอา ๗ หาร จะเหลือเศษ ๔ วันอธิบดีจึงเป็นวันพุธ

วันธงชัย ให้ตั้งเลขวันอธิบดีของปีลง เอา ๓ คูณ แล้วเอา ๒ บวกแล้วหารด้วย ๗ เศษเหลือเท่าใด เศษนั้นก็เป็นวันธงชัย ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ นี้ เมื่อคำนวณแล้วคือวันพุธ เป็นวันอธิบดีได้แก่เลข ๔ เมื่อคำนวณตามวิธีข้างบนแล้วจะลงตัวไม่มีเศษ วันเสาร์จึงเป็นวันธงชัย

---

(๑) คำนานพระปริตรของสมเด็จ ฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตอนอธิบายเบื้องต้นหน้า ๗ ฉบับดีพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒

อีกวิธีหนึ่งซึ่งเห็นจะเป็นแบบเก่า คือ ให้ตั้งจุลศักราชลง แล้วคูณด้วย ๑๐ บวกด้วย ๓ และหารด้วย ๗ เช่น พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นจุลศักราช ๑๓๑๕ เมื่อคำนวณแล้วลงตัว ได้แก่ วันเสาร์เป็นวันธงชัย

วันอุบาทว์ ให้ตั้งเลขอธิบดีของปีลง เอา ๓ คูณ แล้วเอา ๑ บวก แล้วหารด้วย ๗ เหลือเศษเท่าใด เศษนั้นก็เป็นวันอุบาทว์ ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ นี้ เมื่อคำนวณแล้วเหลือเศษ ๖ คือวันศุกร์เป็นวันอุบาทว์

วันโลกาวินาศ ให้ตั้งเลขอธิบดีของปีลง เอา ๒ บวก แล้วหารด้วย ๗ เหลือเศษเท่าใด เศษนั้นก็เป็นวันโลกาวินาศ ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ นี้ เมื่อคำนวณแล้ว เหลือเศษ ๖ คือวันศุกร์เป็นวันโลกาวินาศ

อีกวิธีหนึ่ง คือ ให้ตั้งจุลศักราชลง แล้วคูณด้วย ๑๒๐ และหารด้วย ๗ ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ นี้ เป็นจุลศักราช ๑๓๑๕ เมื่อคำนวณแล้วเหลือเศษ ๖ ได้แก่วันศุกร์เป็นวันโลกาวินาศ (๑)

วิธีคำนวณดังแจ้งมาข้างต้นนี้ ใช้พุทธศักราชหรือจุลศักราชเป็นจำนวนตั้ง เมื่อก่อน พ.ศ. ๒๔๓๒ ใช้จุลศักราชตามปฏิทินจันทรคติและเปลี่ยนปีเอาในวันเถลิงศก คือ วันที่ ๑๕ เมษายน ปัดนี้ใช้พุทธศักราชและเปลี่ยนปีเอาในวันเถลิงศก คือวันที่ ๑๕ เมษายน ปัดนี้ใช้พุทธศักราชและเปลี่ยนเอาในวันที่ ๑ มกราคม การคำนวณเพื่อหาวันดีและไม่ดี ถ้าเป็นเดือนมกราคม–มีนาคม ก็มีเหลือมกันอยู่ในแบบเก่าและแบบใหม่จะควรใช้ พุทธศักราชเป็นจำนวนตั้งตามแบบเก่าหรือแบบใหม่ ก็ควรถามผู้รู้เอาเถิด

วันอธิบดี พ.ศ. ๒๔๙๖ ตกวันพุธ ใน พ.ศ. ต่อ ๆ ไปก็จะตกในวันที่อยู่ถัดไปโดยลำดับ เช่น พ.ศ. ๒๔๙๗ จะตกวันพฤหัสบดี และ พ.ศ. ๒๔๙๘ ก็จะตกวันศุกร์ เป็นต้นเรื่อยมาเป็นลำดับกันไป

---

(๑) วิธีคำนวณหาวันมงคลของขุนวิจารณ์จรรยา ในหนังสือรายปักษ์ไทยการตฉบับปฐมฤกษ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ หน้า ๒๖–๒๗ และใน Gerini's Chulakantamangala, Bangkok, 1893 p. 37, foot–note

วันโลกาวินาศใน พ.ศ. ๒๔๙๖ ตกวันศุกร์ ใน พ.ศ. ต่อ ๆ ไป ก็เป็นทำนองเดียวกับวันอธิบดี คือเป็นไปตามลำดับวัน เช่น พ.ศ. ๒๔๙๗ ก็จะเป็นวันเสาร์และ พ.ศ. ๒๔๙๘ ก็จะเป็นวันอาทิตย์เป็นต้น

วันธงชัยและวันอุบาทว์ ไม่เดินตามลำดับดังวันอธิบดีและวันโลกาวินาศ แต่ข้ามลำดับ ๒ วัน เช่น พ.ศ. ๒๔๙๖ วันเสาร์เป็นวันธงชัย พ.ศ. ๒๔๙๗ ก็จะเป็นวันอังคาร และพ.ศ. ๒๔๙๘ ก็จะเป็นวันศุกร์ เป็นต้น

วันอุบาทว์ ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นวันศุกร์ ใน พ.ศ. ๒๔๙๗ ก็จะเป็นวันจันทร์ และ พ.ศ. ๒๔๙๘ ก็จะเป็นวันพฤหัสบดี เป็นต้น

วันดีและไม่ดีเหล่านี้ เป็นเพราะอะไรจึงถือว่าดีและไม่ดี ควรจะถามผู้รู้ทางโหราศาสตร์ แต่อย่างไรก็ดี การคำนวณหาวันเหล่านี้ คงจะมีตารางวางเป็นเลขสำเร็จไว้ เพราะวันที่ปรากฏเป็นไปตามลำดับสม่ำเสมอดังการเดินของเครื่องจักร ในที่นี้ต้องการเพียงให้ทราบว่าวันเหล่านี้ได้มาจากวิธีคำนวณอย่างไรเท่านั้น ต้องการทราบมากไปกว่านี้ ก็ต้องสอบถามเอาจากผู้รู้เป็นพิเศษ

นอกจากวันอุบาทว์และวันโลกาวินาศ ยังมีวันห้ามของโบราณอยู่บทหนึ่งซึ่งจำติดปากกันมาคือ "ห้ามเผาผีวันศุกร์ โกนจุกวันอังคาร แต่งงานวันพุธ" ที่ห้ามเผาผีวันศุกร์เห็นจะเอาเคล็ดที่ว่าเสียงไปเหมือนกันเข้ากับสุข ทั้ง *วันศุกร์* ถ้าอ่านไม่เป็นก็จะเป็นวันหมูไป ได้ลงไม้ทัณฑฆาตกำกับไว้เพื่อไม่ให้อ่านว่าวัน *สุกร* ส่วนที่ห้ามโกนจุกวันอังคารว่าเป็นวันที่พระอิศวรทำพิธีโกนจุกพระขันทกุมาร เกิดเหตุพระขันทกุมารพระเศียรหาย ต้องไปตัดเอาหัวช้างมาใส่แทนจึงได้ห้าม นี่เห็นจะเป็นเรื่องของมนุษย์ แต่ชัดให้เป็นเรื่องของพระเจ้าให้เห็นชลังขึ้น ที่ห้ามไม่ให้ทำพิธีแต่งงานในวันพุธ จะเพราะเหตุไรยังไม่ทราบ แต่ผู้รู้ทางโหราศาสตร์บอกข้าพเจ้าว่าห้ามแต่งงานแต่วันพฤหัสบดี เพราะพระพฤหัสบดีแต่งงานบุตรสาวในวันนี้ เป็นเหตุให้บุตรสาวพระพฤหัสบดีมีชู้กับพระพุธหรือพระอะไรก็จำไม่ได้ จึงได้ห้ามไม่ให้แต่งงานในวันพฤหัสบดี

เท่าที่กล่าวมาแล้ว เป็นเรื่องหาวันดีหรือวันมงคลและหลีกวันไม่ดีหรือวันอัปมงคลเกี่ยวกับงานมงคลตามธรรมดา ถ้าเป็นงานมงคลที่ทำเป็นงานใหญ่ เช่นงานมงคลสมรสก็ต้องหาวันเดือนที่ถือว่าเป็นมงคลเป็นพิเศษจากที่กล่าวไว้แล้ว เมื่อหาวันเดือนได้แล้ว ยังจะต้องกำหนดเวลาเป็นฤกษ์สำหรับประกอบพิธีอีกด้วย เรื่องเหล่านี้คนธรรมดาไม่มีความรู้จึงต้องพึ่งความรู้ของโหรเป็นผู้คำนวณให้

วันดีหรือร้ายซึ่งเป็นความรู้ทางโหราศาสตร์ ใช้วันดิถีขึ้นแรมทางจันทรคติในหนังสือ "ระเบียบปฏิบัติพิธี" ซึ่งนายเปล่ง ชื่นกลิ่นธูป (เปรียญ) เป็นผู้แต่ง (๑) ได้ให้บัญชีตารางวันเหล่านี้ไว้ ข้าพเจ้าจึงขออนุญาตจากท่านผู้แต่ง นำมาลงซ้ำไว้ในที่นี้ด้วยความขอบคุณ ดังต่อไปนี้

วันดีซึ่งนับเป็นศุภโยคดิถี พึงกำหนดเป็นวันทำการมงคลได้

วาร	อ	จ	ภ	ว	ศ	ส	ชื่อโชคและความหมาย
ดิถีขึ้นแรม	๖	๓	๕	๖	๑๐	๑๑	๑๔	ราชาโชค ทำการจะได้รับเกียรติยศเกียรติคุณรุ่งเรือง
ดิถีขึ้นแรม	๘	๓	๑๑	๑๐	๔	๑	๑๐	ชัยโชค ทำการจะมีอานุภาพมาก มีชัยชนะทุกประการ
,,	๑๔	๑๒	๑๓	๔	๗	๑๐	๑๕	มหาสิทธิโชค ทำการจะสำเร็จผลเลิศอย่างไพศาล
,,	๑๑	๕	๑๔	๑	๕	๑๑	๔	สิทธิโชค ทำการจะสำเร็จผลดีทุกประการ
,,	๘	๓	๕	๒	๔	๑๐	๕	อมฤตโชค ทำการจะได้รับผลดีโดยประการทั้งปวง เทพยดาจะอำนวยพรให้เจริญสุขสวัสดี

(๑) ดีพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๕ โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ หน้า ๘--๑๒

สำหรับการมงคลพิธีสำคัญ ท่านกำหนดให้ทำได้แต่เฉพาะในเดือน ๖ เดือน ๙ เดือน ๑๒ เดือน ๒ และ เดือน ๔ นอกนั้นท่านว่า *หายนะ* ไม่ควรทำ และเมื่อเลือกเดือนวันจะประกอบพิธีตามข้างบนนี้ได้แล้ว หากยังต้องการให้ได้เวลาทำการที่เป็นยามบริสุทธิ์อีกชั้นหนึ่ง ก็พึงไปขอให้ผู้รู้วิชาโหราศาสตร์ช่วยคำนวณตัดฤกษ์ให้

วันร้ายซึ่งควรเว้น ไม่พึงกำหนดเป็นวันทำการมงคลใด ๆ

วาร	อ	จ	ภ	ว	ช	ศ	ส	ชื่อดิถีชั่วร้ายและความหมาย
ดิถีขึ้นแรม	๑ (๔)	๔ (๖)	๖ (๑)	๔	๕	๓ (๕)	๗ ๑	**ทักทิน** วันชั่วร้าย ทำการมักให้เกิดวิวาทบาดเจ็บ
,,	๑๒	๑๑	๗	๓	๘	๖	๙	**ยมขันธ์** วันร้ายกาจดุจขุมนรก ทำการมักให้เกิดเจ็บป่วย
,,	๔ ๑๐	๒	๑๐	๓	๘	๗	๓	**อัคนิโรช** วันไฟดับ ทำการมักให้เกิดอุบัติเหตุขัดข้องต่าง ๆ
,,		๑ (๖)	๑๐	๕	๕	๖	๘	**ทินศูนย์** วันไม่มีผลดี ทำการมักถูกโจรผู้ร้าย ข้าวของสูญหาย
,,	๕ (๖)	๒	๑๕	๗	๕	๕	๘	**ทรทึก** วันยากแค้นเข็ญใจ ทำการจะขาดทุน เสียหายอาภัพผลยิ่งนัก
,,	๑๒	๑๑	๗	๕	๖	๕	๘	**กาลทิน** วันพระกาล ลงทำการมักเกิดการวิวาทล้มหายตายจาก

วันที่ต้องห้ามไม่ให้ทำการมงคล นอกจากตามแบบข้างบนนี้ ยังมีห้ามไม่ให้ทำในวันดิถี *มหาศูนย์* คือได้แก่วันอาทิตย์ยกราศีและวันสิ้นเดือนไทยและเมื่ออาทิตย์สถิตในราศีเมษ กรกฎ ห้ามวันขึ้นแรม ๖ ค่ำ สถิตในราศีพฤษภ สิงห์ ห้ามขึ้นแรม ๔ ค่ำ สถิตในราศีเมถุน กันย์ ห้ามขึ้นแรม ๘ ค่ำ สถิตในราศีตุล มังกร ห้ามขึ้นแรม ๑๐ ค่ำ สถิตใน

ราศีพิจิก กุมภ์ ห้ามขึ้นแรม ๑๒ ค่ำ สถิตในราศีธนู มีน ห้ามขึ้นแรม ๒ ค่ำ (อาทิตย์สถิตราศีใด เมื่อไร พึงถามผู้รู้โหราศาสตร์)

วันดิถีดีและวันดิถีร้ายในตารางบัญชีข้างบนนี้ เมื่อสอบเทียบกับหนังสืออีกเล่มหนึ่ง (๑) มีข้อความที่ให้ไว้เป็นความหมายแผกเพี้ยนกันไปบ้าง คือในหนังสือเล่มนี้มีวันมหาชัยโชค วันสิทธิโชค เพิ่มขึ้นในจำพวกวันดี และมีวันอิฏฐี (อิดถี ?) ปนาศ วันกาลอินทรีย์ วันอโยตามหากาล เพิ่มขึ้นในจำพวกวันร้าย นอกนี้เรียกวันยมขันธ์ว่าวันมฤตยู-ยมขันธ์ และเรียกวันกาลทินว่าวันกาลทัณฑ์ และกล่าวถึงวันราชาโชคว่าเป็นวันมงคล เหมาะแก่ฤกษ์เกี่ยวกับพระราชพิธีราชาภิเษก แต่เป็นอัปมงคลถ้าใช้เกี่ยวกับวันพิธีมงคลสมรสหรือวันเริ่มศึกษาศิลปศาสตร์

ในที่นี้ ไม่ได้กล่าวถึงวันห้ามเกี่ยวกับเรื่องแต่งงาน และเรื่องเผาศพซึ่งมีห้ามเป็นพิเศษนอกเหนือไปจากที่กล่าวไว้ข้างต้นนี้ เพราะได้กล่าวไว้โดยละเอียดในเรื่องประเพณีเกี่ยวกับเกิด และประเพณีเกี่ยวกับแต่งงาน ซึ่งเรียบเรียงแยกเป็นเรื่องต่างหากแล้ว

๓. การตกแต่งสถานที่และจัดอาสนสงฆ์

เมื่อกำหนดวันงานทำบุญเป็นที่แน่นอนแล้ว กิจเบื้องต้นที่จะต้องกระทำคือเรื่องนิมนต์พระ บอกให้ท่านทราบล่วงหน้าไว้ และอีกเรื่องหนึ่งคือจัดตกแต่งสถานที่มีอาสนสงฆ์และที่สักการบูชา เป็นต้น

การนิมนต์พระเขาทำเป็นหนังสือเรียกว่า *ฎีกานิมนต์พระ* มีข้อความโดยนัยดังนี้ "ขออาราธนาพระคุณเจ้า (เจริญพระพุทธมนต์หรือแสดงพระธรรมเทศนา) ในงาน (มงคลทำบุญฉลองอายุ) ที่บ้าน (เลขที่...ตำบล ..ฯลฯ) กำหนด ณ วันที่ (๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๖) (เวลา ๑๖.๐๐) รุ่งขึ้น (เช้าหรือเพล) รับภัตตาหาร" ถ้ามีตักบาตรเช้า และมีเรือหรือรถ

(๑) Gerini's Chulakantamangala pp. 35-37

รับส่ง ก็ให้หมายเหตุบอกไว้ในท้ายฎีกา เพื่อท่านจะได้ทราบล่วงหน้าไว้ การวางฎีกานิมนต์พระ ถ้าเป็นพระวัดเดียวกัน ไม่ต้องทำฎีกานิมนต์เป็นรายองค์ก็ได้ เป็นแต่ระบุจำนวนไว้ในฎีกา ทางวัดเป็นผู้จัดให้เอง

ที่กล่าวมานี้เป็นเรื่องของผู้ที่รู้จักหนังสือ ถ้าในท้องถิ่นที่ไม่รู้หนังสือก็ไปอาราธนาท่านที่วัดด้วยวาจา แต่การไปอาราธนาของเขาไม่ไปด้วยมือเปล่า จัดหมากพลูเป็นคำ ๆ ไปถวายพระที่จะนิมนต์ด้วย ถ้าต้องการนิมนต์กี่รูปก็มีหมากพลูไปถวายเท่าจำนวนพระที่จะนิมนต์ ที่ทำเช่นนี้เท่ากับแสดงความเคารพ เข้าหลักคำกล่าวของอินเดียบทหนึ่งว่า "ไปหาผู้ใหญ่. ไปหาสุภาตุลาการ. ไปหาอาจารย์. ไปหาแม่ยาย. และไปหาหญิงที่รัก. ท่านห้ามไม่ให้ไปมือเปล่า" ประเพณีถวายหมากนี้ ชาวคริสต์ที่เป็นชาวพื้นเมืองก็ทำเป็นทำนองเดียวกัน เช่น ต้องการจะเชิญใครไปสวดภาวนาอุทิศบุญให้แก่ผู้ตายในงานศพ ก็นำเอาหมากพลูไปให้ผู้ที่จะขอให้มาสวดรายละคำ ผู้รับหมากพลูไว้เป็นอันรู้ว่า เขาเชิญไปสวดภาวนาตามลัทธิในบ้านที่มีศพ ดังนี้ เป็นต้น

ในอรรถกถาธรรมบทกล่าวถึงการไปนิมนต์พระพุทธเจ้าด้วยวาจา เช่น นิมนต์รับอาหารบิณฑบาตเช้าที่บ้าน เมื่อกล่าวคำนิมนต์แล้ว ถ้าพระพุทธเจ้าทรงดุษณีภาพคือทรงนิ่งเฉย หมายความว่าทรงรับ และพระพุทธเจ้าจะเสด็จมารับอาหารบิณฑบาตตามคำนิมนต์

เรื่องจัดตกแต่งสถานที่ ก็คือจัดทำความสะอาดและตกแต่งบ้านเรือนซึ่งจะใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีให้เป็นที่เรียบร้อย ตลอดจนจัดที่สำหรับพระเจริญพระพุทธมนต์และที่สำหรับรับแขก เรื่องอย่างนี้ก็เป็นธรรมดา เมื่อมีงานการเป็นพิเศษออกหน้าออกตาถ้าบ้านเรือนหรือสถานที่สกปรกรกรุงรังก็ต้องจัดทำให้สะอาดเรียบร้อยดูงามตา บ้านเรือนของผู้ที่ไม่เอาใจใส่ด้วยเรื่องอย่างนี้เป็นปรกติประจำวัน ถ้าได้มีโอกาสทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระที่บ้านเสียบ้างเป็นครั้งคราว กล่าวก็ได้ว่าเป็นการดีในแง่ของอนามัย เท่ากับให้ศาสนามีส่วนช่วยด้วยโดยทางอ้อม

คราวนี้ ให้เราพิจารณาดูถึงเรือนแบบเก่าของไทยว่าเหมาะแก่งานทำบุญเพียงไร แต่ก่อนนี้เราถือศีรษะว่าเป็นของสูง ที่ถือเช่นนี้ก็ถูก เพราะเมื่อยืนหรือนั่งอยู่ อะไรในกายตนจะสูงกว่าศีรษะของเราเป็นไม่มี ถ้ามีสิ่งที่ถือว่าต่ำหรือเลวมาถูกต้องหรืออยู่เหนือศีรษะเรา ก็ถือกันว่าจะทำให้ผู้เป็นเจ้าของศีรษะนั้นเสื่อมสิริไม่มีความเจริญ การถือเช่นนี้ฝังลึกอยู่ในความรู้สึก แม้ในบัจจุบันจะเสื่อมคลายความเชื่อถือไปมาก แต่ไม่ใช่ว่าหมดไปได้เด็ดขาด อยากจะทราบว่าใครถือหรือไม่ถือ ลองดูก็ได้ถ้ากล้าลอง เหตุนี้เรือนแต่ก่อนจึงสร้างเป็นเรือนชั้นเดียวเพราะไม่ต้องการให้ใครขึ้นไปอยู่เหนือหัวโดยไม่จำเป็น สะพานพาดข้ามคลองก็ต้องเป็นสะพานหันสะพานหกหรือสะพานยกชักได้ เพื่อไม่ต้องลอดสะพาน เราเดินผ่านผู้ใหญ่หรือผู้ซึ่งเป็นที่เคารพเราก็ต้องก้มหรือย่อตัวถ้า ท่านนั่งอยู่เราก็ต้องคลานเข้าไป นี่ก็สืบเนื่องมาจากเรื่องถือศีรษะว่าของใครจะสูงกว่าหรือต่ำกว่าในแง่แห่งสังคม เหตุนี้สิ่งที่ ถือว่าศักดิ์สิทธิ์มีพระพุทธรูปตลอดจนพระสงฆ์ จึงไม่ยอมให้สิ่งใดที่ถือว่าไม่ดีอยู่เหนือศีรษะท่าน

เรือนแบบเก่าของชาวไทย อาจแบ่งได้คร่าว ๆ เป็น เรือนเครื่องผูกและเครื่องสับ เรือนเครื่องผูกคือที่ใช้ผูกด้วยหวายเป็นต้น เป็นเรือนไม้ไผ่ขัดแตะและกระแชงอ่อนเป็นต้น เรือนเครื่องสับคือที่ใช้เข้าปากไม้ มีเรือนฝากระดานเป็นต้น เรือนทั้งสองชนิดนี้ มีแบบสร้างเป็นอย่างเดียวกันคือเป็นเรือนยกพื้นสูงชั้นเดียว หลังคาเป็นรูปสามเหลี่ยมชนิดหลังคากรวดคือสูงชันลาดขึ้นไปโดยลำดับ ตามปรกติเป็นเรือน ๓ ห้อง ห้องคือส่วนของเรือนอยู่ในระหว่าง ๔ เสาที่กั้นฝา ๓ ด้าน คือด้านหุ้มกลองหรือด้านสกัดทั้งสองด้าน และด้านแปหรือด้านข้างซึ่งเป็นด้านหลังของเรือน ส่วนด้านแปหรือด้านข้างซึ่งเป็นด้านหน้าของเรือนไม่กั้นฝา ต่อเมื่อใช้เป็นเรือนสำหรับอยู่ ก็กั้นฝาเพิ่มขึ้นโดยรอบเสียห้องหนึ่งใช้เป็นที่รโหฐานสำหรับหลับนอน อีก ๒ ห้องเหลือไว้เป็นโถง มีฝาแต่ ๓ ด้านสำหรับใช้เป็นที่ทำงานเกี่ยวกับพิธี มีงานทำบุญเลี้ยงพระเป็นต้น ตัวเรือนออกมาทางข้างหน้า ต่อเป็นระเบียงมีหลังคาสัดออกมาอีก ลางทีก็มีนอกชาน พรรณนาเพียงเท่านี้ก็พอ เพราะใคร ๆ ก็เคยเห็น (ดูประเพณีสร้างบ้านปลูกเรือนของชาวไทย ของ เสฐียรโกเศศ)

ตามปรกติที่สำหรับนั่งบนเรือใช้นั่งกับพื้น ซึ่งขัดถูไว้สะอาดจนขึ้นเงา ถ้ามีงานการเป็นพิเศษก็มักปูเสื่อปูพรมตามแต่ฐานะ ตามข้างฝาเรือนถ้ามีม่านก็กั้นม่านผ้าสีแดงหรือผ้าดอกเพื่อบังไว้ไม่ให้เห็นความคร่ำคร่าของฝาและเสา เพราะฝาและเสาไม่ได้ทาสีคิดว่าถ้าเป็นเรือนไม่ได้กรุผ้าเพดาน ก็จะต้องเอาผ้าสีผ้าลายหุ้มขื่อไว้โดยรอบ และดาดผ้าเป็นเพดานอีกที ที่คิดเช่นนี้ เพราะเห็นขื่อโบสถ์วิหาร เขียนเป็นลายผ้าไว้รอบขื่อ ตามเพดานก็เขียนลายเป็นดอกดวง ฝาผนังก็เขียนรูปภาพหรือลวดลายไว้ตลอดแทนแขวนฉากภาพ ส่อให้เห็นว่าการตกแต่งเรือนแต่ก่อนในวันมีงานคงเป็นทำนองเดียวกัน อนึ่ง ถ้าที่ทางบนเรือนไม่พอแก่งาน เมื่อเรือนมีนอกชาน ก็ดาดผ้าเป็นเครื่องกำบังใช้เนื่องในงานได้ หรือไม่ก็ปลูกเป็นปะรำใกล้กับตัวเรือนเพิ่มขึ้น

ที่ตรงห้องโถงบนเรือน จัดที่ตอนริมฝาส่วนหนึ่งสำหรับพระสงฆ์นั่งเพื่อเจริญพระพุทธมนต์ ซึ่งจะต้องจัดให้เห็นเป็นพิเศษ โดยปูลาดด้วยผ้าขาวหรือเสื่อพรมให้เห็นเป็นส่วนหนึ่งเป็นเฉพาะ เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ซึ่งควรได้รับความเคารพสูงกว่าคนธรรมดาสามัญ ไม่บังควรที่ผู้อื่นจะนั่งร่วมกับท่าน หรือนั่งที่สูงกว่าท่าน ยิ่งเป็นผู้หญิงด้วยแล้ว ห้ามเด็ดขาดจะปูลาดเสื่อหรือพรมเป็นที่นั่ง เนื่องถึงกันเป็นอันเดียวไม่ได้ เพียงแต่เข้าไปหาหรือประเคนของแก่ท่านในขณะที่นั่งอยู่ เมื่อเข้าไปใกล้ในระยะอันควรก็จะต้องเดินเข่าหรือคลานเข้าไปเพื่อแสดงคารวะตามประเพณี ที่สำหรับพระสงฆ์นั่งนี้ เรียกว่า *อาสนสงฆ์* ลางท้องถิ่นเช่นทางภาคอีสานทราบว่า จัดทำเป็นเบาะสำหรับพระสงฆ์นั่งขึ้นเฉพาะ เรียกว่าอาสนสงฆ์ ตามที่นิยมกันเรียกว่า *สันถัต* เป็นผ้าหรือเสื่อหญ้า ใช้นั่งเฉพาะรูปหนึ่ง ๆ ถ้ายกพื้นทำด้วยไม้จึงเรียกว่าอาสนสงฆ์ แต่มานิยมเรียกกันชั้นหลังนี้ก็ได้แต่คำว่า สันถัต เป็นคำบาลีแปลว่า ปูลาด เท่านั้น

ตามปรกติพระสงฆ์จะต้องนั่งประจำอยู่กับที่เป็นเวลานาน และด้วยความนับถือเกรงว่าท่านจะเมื่อยหลัง จึงจัดหมอนวางเรียงไว้ให้พอกับจำนวน สำหรับให้ท่านพิงหลังได้ตามสบาย ถ้าเป็นงานที่ต้องใช้พระสงฆ์เป็นจำนวนมาก ใช้ไม้ราวหุ้มผ้าให้ดูงามพอก็เพิ่มหมอนสำหรับให้ท่านพิงก็เคยเห็น โดยมากมักเป็นสถานที่โถงไม่มีฝากั้น จึงต้องติดราวขึ้นเพื่อให้ท่านพิง ถ้ามีหมอนด้วยหรือที่สุดไม่มีอะไรให้ท่านพิงท่านก็ไม่ว่าอะไร แต่ก็ดูไม่งาม เพราะพระสงฆ์

เป็นปาหุไณยบุคคล คือควรได้รับการต้อนรับ ไม่บังควรทำสิ่งที่เป็นการทรมานท่าน ถึงท่านจะไม่ว่าอะไรแต่ก็เชื่อเป็นแน่ว่าท่านไม่ชอบนัก

ด้วยอำนาจวิวัฒนาการแห่ง วัฒนธรรม การนั่งกับพื้นเปลี่ยนมาเป็นนั่งเก้าอี้ อาสนสงฆ์ก็เปลี่ยนเป็นเก้าอี้ด้วยในลางโอกาสเมื่อจำเป็นเช่นในงานของหลวง กล่าวคือสร้างเป็นเก้าอี้ขนาดใหญ่พอให้ท่านนั่งขยับขยายตัวได้ตามสบาย ยกเอามาเรียงต่อให้ชิดกันเป็นแถวแม้จะเปลี่ยนเป็นเก้าอี้ แต่ก็ไม่ทิ้งประเพณี เพราะเมื่อเอามาเรียงกันอย่างนี้ก็เท่ากับเป็นอาสนสงฆ์ที่ยกพื้นสูงจากพื้นล่างได้เหมือนกัน เป็นทำนองเดียวกันกับที่ยกพื้นสูงในโบสถ์หรือในศาลาการเปรียญ ซึ่งใช้อาสนสงฆ์ที่ทำเป็นพนักเหล็กมีส่วนล่างยื่นเว้าออกมาสำหรับใช้เป็นอาสนสงฆ์ซึ่งอยู่ในระดับเดียวกับพื้นก็เคยมีเป็นความสะดวกในเรื่องย้ายขนดีเหมือนกัน แต่สิ่งเหล่านี้จะมีใช้ก็แต่ในสถานที่หรือบ้านเรือน แบบสมัยใหม่ซึ่งมีการทำบุญอยู่บ่อย ๆ เพื่อให้ผู้อื่นมีโอกาสนั่งเก้าอี้ฟังพระเจริญพระพุทธมนต์ได้สะดวก

การนั่งกับพื้นเป็นประเพณีเดิมของไทย เมื่อคิดถึงเรือนแบบเก่าซึ่งยกพื้นสูงและขัดถูไว้สะอาดเป็นมัน ก็ไม่มีเหตุจำเป็นอย่างไรจะต้องนั่งเก้าอี้ ส่วนเรือนของชาวตะวันตกและชาวจีน แต่เดิมปลูกอยู่กับพื้นดินไม่ยกพื้น เป็นอย่างโรงมากกว่าเป็นเรือน ก็มีความจำเป็นอยู่เองที่จะต้องสร้างเป็นเก้าอี้สำหรับนั่ง จะนั่งกับพื้นไม่ได้ เพราะมันสกปรกด้วยเป็นพื้นดินแท้ ๆ เมื่อสวมรองเท้าเข้ามา ก็ไม่มีความจำเป็นจะต้องถอด เพราะพื้นเรือนหรือพื้นดินไม่สะอาดนัก

ด้วยอำนาจวิวัฒนาการ เรือนแบบชาวตะวันตกเปลี่ยนจากพื้นดินมาเป็นพื้นอิฐพื้นหิน ไม่เป็นพื้นที่สกปรกเหมือนแต่ก่อน เมื่อใครเข้ามาในเรือนก็ไม่ต้องถอดรองเท้าเพราะติดเป็นนิสัยมาตั้งแต่เรือนยังมีพื้นเป็นดินอยู่ ส่วนชาวไทยเมื่อจะขึ้นบนเรือนก็ต้องถอดรองเท้าเพราะต้องนั่งกับพื้น และพื้นก็สะอาดดีอยู่แล้ว ถ้าไม่ได้สวมรองเท้าก็ต้องล้างเท้าที่หัวกระไดเสียก่อนซึ่งเขามีน้ำล้างเท้าใส่ภาชนะไว้ให้ที่เชิงกระไดเรือน เหตุนี้เมื่อพระสงฆ์ก่อนจะขึ้นบนเรือน ถ้าเป็นอย่างสมัยเก่า จึงต้องมีคนคอยล้างเท้าให้ท่าน จะให้ท่านตักน้ำซึ่งยังไม่ได้กรองล้างเองดูไม่บังควรเพราะผิดวินัย

เพราะด้วยมีปรัมปราประเพณีเกี่ยวกับเรื่องนั่งต่างกัน ในระหว่างไทยกับชาวตะวันตก แม้ไทยจะเอาอย่างชาวตะวันตกคือนั่งเก้าอี้ก็ดี แต่ผู้ที่มาสู่บ้านลางคนถ้าเป็นชาวไทยตลอดจนชาวอินเดีย ก็มักถอดรองเท้าก่อนจะก้าวขึ้นเรือน เพราะคุ้นกับปรัมปราประเพณีของตนมา และเกรงใจไม่อยากทำให้พื้นเรือนซึ่งเขาทำไว้สะอาดอยู่แล้ว ให้เปรอะเปื้อนด้วยฝุ่นธุลีหรือโคลน (ถ้าไม่นั่งรถยนต์มาถึงบ้าน) ที่ติดมากับรองเท้า ถ้าเรือนหรือสถานที่ใด เช่น โบสถ์เป็นต้น จำเป็นต้องนั่งกับพื้น เพราะไม่มีเก้าอี้จัดไว้ให้นั่ง ถ้าไม่ถอดรองเท้าขึ้นนั่งลงก็ทำให้ความเปรอะเปื้อนตกแก่ผู้นั่งเอง ตลอดจนไปเปื้อนคนอื่นและสถานที่ด้วยก็ได้ ช้าจะทำให้ผู้อื่นเห็น อาจดูหมิ่นหรือเข้าใจผิดในผู้ที่ไม่ถอดรองเท้าในลักษณะอย่างนี้ก็ได้ ถอดรองเท้าทิ้งไว้ข้างนอก ถ้าเป็นรองเท้ามีราคา ไม่ระวังหรือมีใครเผ้าอาจถูกคนลักเอาไปก็ได้ อีกอย่างหนึ่งถ้าเป็นรองเท้าที่คับเมื่อถอดแล้วใส่ใหม่ ถ้าไม่มีช้อนรองเท้าเข้าช่วยก็ชลุกชลักอยู่ เห็นจะเป็นเช่นนี้ลางคนจึงไม่เต็มใจถอด

เมื่อจัดอาสนสงฆ์เสร็จแล้ว ภาชนะหรือสิ่งจำเป็นสำหรับรับรองพระสงฆ์ตามที่สืบเป็นปรัมปราประเพณีมา ก็คือ จัดกระโถน ๑ ที่ น้ำเย็น ๑ ที่ พานใส่หมากพลูบุหรี่พร้อมทั้งไม้ขีดไฟ ๑ ที่ ภาชนะเหล่านี้วางเรียงไว้หน้าพระสงฆ์ค่อนไปข้างขวามือท่านองค์ละสำรับ ภาชนะสำหรับใส่เครื่องถวายพระ จะต้องไม่ใช้ภาชนะที่ทำด้วยเงินหรือทองคำ เพราะพระจับไม่ได้เป็นอาบัติ ภาชนะเหล่านี้ถ้าจำเป็นยืมจากวัดก็ได้ เพราะมีไว้พร้อมไม่ได้ขาด อันที่จริงเรื่องอย่างนี้ไม่ต้องพรรณนาก็ได้ เพราะเป็นที่ชินทราบกันอยู่ดีแล้ว เครื่องภาชนะเหล่านี้ ถ้าเป็นของชาวบ้านหรือที่มีใช้กันตามวัด แต่ก่อนเป็นภาชนะทำด้วยทองเหลืองทั้งสิ้น ที่มีกระโถนกระบอง พวงแก้วน้ำเย็น ถ้วยน้ำชา และพานแก้วใส่หมากพลูบุรี เห็นเป็นของมาภายหลัง เครื่องทองเหลืองถ้าเป็นอย่างดี เช่นของหลวงเป็นต้น ก็ใช้เครื่องถมปัด ซึ่งทำด้วยทองแดงเคลือบด้วยน้ำยาผสมด้วยลูกปัดป่นเป็นผง ให้เป็นสีและลวดลายต่าง ๆ

กระโถนเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับพระ เพื่อให้ท่านบ้วนปาก หรือถ้าฉันหมากก็จะได้บ้วนน้ำหมาก เคยเห็นชาวต่างชาติลางคนมักง่าย ถ่มน้ำลายลงบนพื้นเรือน

แล้วเอาขยี้เห็นจะติดเป็นนิสัยมาเมื่อครั้งเรือนยังเป็นพื้นดินอยู่ คิดว่าที่เรือนชาวต่างชาติไม่ใช้กระโถน เมื่อจะบ้วนน้ำลายก็บ้วนลงไปในผ้าเช็ดหน้า เพราะกลัวว่าเชื้อโรคจะแพร่หลาย ก็คงสืบมาแต่ที่เรือนครั้งก่อนเป็นพื้นดิน ถ้าจำเป็นจะต้องบ้วนก็คงบ้วนลงลงที่นั้นเหมือนกัน แต่ด้วยอำนาจแห่งความเจริญทางวิวัฒนาการ จึงได้ใช้บ้วนลงในผ้าเช็ดหน้าสืบเป็นประเพณีมา

ขันน้ำพานรองมีจอกลอยสำหรับตักน้ำรับประทาน ถ้าจอกนี้ใช้ช้ากันมากคนก็เคยเห็นน้ำมันติดที่ปากอยู่ ในขณะที่รับประทานอาหารลงไปลอยมันย่องอยู่ในน้ำที่ในขันไม่เดือดร้อนอะไร น้ำสำหรับรับรองแขก แต่ก่อนนี้ใช้น้ำชาร้อนเดี๋ยวนี้เปลี่ยนรับรองกันด้วยน้ำเย็นหรือถ้าอย่างดีก็น้ำอัดลม เรื่องบ้านเรื่องชาชุดซึ่งนิยมกันอยู่พักหนึ่งก็ถึงคราวกำลังที่จะหมดไปอันเป็นเรื่องวิวัฒนาการแห่งวัฒนธรรม เมื่อก่อนนี้ราว ๔๐-๕๐ ปี พระท่านชอบฉันน้ำชา ใช้ปิ่นตุ้มน้ำไว้สำหรับชงชา ถ้ามีตะเกียงลานก็ใช้หม้อจับเจี๋ยวต้มบนนั้น ถ้ามีเตาพู่ก็ใช้เตาพู่ สิ่งเหล่านี้กำลังจะหมดไป กลายเป็นใช้เตาไฟฟ้าแทนต่อไปถ้าความนิยมดื่มน้ำชาน้ำร้อนเสื่อมไป เปลี่ยนเป็นเครื่องดื่มเย็นหรือน้ำเย็นเมื่อใดเมื่อนั้นคงจะมีใครศรัทธาซื้อตู้เย็นไฟฟ้าถวายพระ ซึ่งท่านจะไม่รับประเคนก็ไม่ได้ เพราะท่านอยู่ในวัฒนธรรมสมัยใหม่ก็ต้องเป็นไปอย่างสมัยใหม่ฝืนไม่ได้ เป็นทำนองเดียวกับนั่งรถยนต์ ด้วยเป็นเรื่องของโลก ไม่ใช่เรื่องของธรรม

๔. ตั้งที่สักการบูชา

ทางขวาสุดของพระสงฆ์ที่จะนั่งเจริญพุทธมนต์ ตั้งที่สักการบูชามีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่บนตอนกลางที่สูงสุดของโต๊ะบูชา ซึ่งจะเป็นโต๊ะเดี่ยวหรือโต๊ะหมู่ก็ตัวก็แล้วแต่จะมี พระพุทธรูปที่ประดิษฐานนั้นจัดให้ "ผินพระพักตร์ไปทางเดียวกับพระสงฆ์เสมอ ด้วยมีความหมายว่าพระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประทาน เว้นแต่จำเป็นเกี่ยวกับสถานที่ ซึ่งจะต้องให้พระสงฆ์นั่งมีเบื้องซ้ายอยู่ทางพระพุทธรูปแล้ว จึงต้องตั้งพระพุทธรูปผินพระพักตร์ออกมาทางพระสงฆ์ เป็นอันไม่ต้องเข้าแถวกับพระสงฆ์ สำหรับเรื่องทิศทางที่จะประดิษฐานพระพุทธรูป ให้ผินพระพักตร์ไปสู่ทิศเหนือนั้น ตามความนิยมที่เคยปฏิบัติ

กันอยู่ มักจะให้ผินพักตร์ไปสู่ทิศเหนือ ด้วยถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นโลกอุดร มิฉะนั้นก็ทิศตะวันออกเป็นพื้น แต่ในเรื่องนี้เห็นว่าไม่จำเป็นจะต้องจำกัดเช่นนั้น ผินพระพักตร์ไปทิศใด ๆ ก็ไม่เกิดโทษ และไม่มีข้อห้ามด้วยประการใด ๆ เป็นอันแล้วแต่สถานที่จะอำนวยให้ประดิษฐานได้เหมาะสมเพียงไร ก็พึงทำได้ทั้งนั้น " (๑)

การประดิษฐานพระพุทธรูปให้ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกเห็นจะเป็นคติเดิม ซึ่งถือกันทั่วไปในชาติต่าง ๆ สืบมาแต่โบราณนานไกลเรียกในภาษาอังกฤษว่า orientation สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่นโบสถ์ วิหารและเทวาลัยเป็นต้น มักหันด้านหน้าไปสู่ทิศตะวันออกเสมอ ยกเว้นแต่ลางกรณีที่จำเป็นจะหันไปทางทิศตะวันออกไม่ได้ เรื่องหันหน้าไปสู่ทางทิศตะวันออกคงเนื่องจากมนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์ เห็นดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกทุกวัน จึงถือว่าทิศนั้นเป็นทิศเกิดมีความเจริญเป็นมงคล ควรหันหน้าสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ไปทางทิศนั้นเสมอเหตุนี้คติหันหน้าไปทางทิศตะวันออก จึงมีแพร่หลายสืบต่อเป็นปรัมปราประเพณีกันมาอยู่มากชาติ

การนอนของคน เท่าที่สอบถาม ไม่ปรากฏว่านอนเอาศีรษะไปทางทิศตะวันตก ซึ่งถือว่าเป็นทิศตายหรือทิศอัปมงคล คงนอนเอาศีรษะไปทางทิศตะวันออกและทิศอื่นประพฤติกันอย่างนี้อยู่มากชาติ ไทยเรานิยมเวลานอนเอาศีรษะไปทิศตะวันออกและทิศเหนือ ส่วนทิศใต้ไม่นิยม เพราะคำว่าใต้มีความหมายว่าต่ำ สู้คำว่าเหนือไม่ได้ แต่ในสมัยโบราณหรือในท้องถิ่นในบางจุดบันมีบุคคลใต้เป็นต้นเรียกว่าทิศใต้ว่าทิศหัวนอนคู่กับตีนนอนคือทิศเหนือ นี่เห็นจะได้คติมาจากอินเดีย เพราะเขาถือว่าทิศเหนือและทิศตะวันตกเป็นทิศอัปมงคล คำว่าทิศเหนือเขาเรียกว่าอุตตรหรืออุดร แปลโดยนัยหนึ่งว่าซ้ายมือ จึงไม่เป็นมงคล ส่วนทิศใต้เขาเรียกว่าทักษิณ แปลโดยนัยหนึ่งว่าขวามือ เหตุนี้เขาจึงนิยมนอนเอาศีรษะไปทางใต้ จะได้ผินหน้าเมื่อนอนตะแคงขวามืออย่างสีหไสยาสน์ไปทางทิศบูรพา คือทิศอยู่ข้างหน้าหรือตะวันออก แต่เราไม่ชอบนอนเอาศีรษะไปทิศใต้ เพราะความหมายไม่ดี เทียบได้กับเรื่องพระคเณศผู้มี

(๑) เรื่องระเบียบปฏิบัติพิธีของนายเปล่ง ชื่นกลิ่นชูป เปรียญ หน้า ๒๐–๒๑

เศียรเป็นช้าง ทางตำนานของอินเดียกล่าวว่า ช้างตัวหนึ่งนอนเอาหัวไปทางทิศเหนือ จึงต้องถูกตัดหัวเอามาต่อให้เป็นเศียรพระคเณศ แต่ตามตำนานของเราว่าเพราะช้างตัวนั้นนอนเอาหัวไปทางทิศตะวันตก หาใช่นอนเอาหัวไปทางทิศเหนือไม่

ที่เรากำหนดให้พระพุทธรูปผินพระพักตร์ไปทิศเหนือแทนทิศตะวันออก เห็นจะเนื่องมาจากคติเรื่องเรือนโบราณ ซึ่งห้ามไม่ให้ปลูกเรือนขวางตะวัน คืออย่าเอาด้านแปหรือด้านข้างของเรือนไปทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ต้องหันเรือนไปตามตะวันคือหันด้านข้างให้ทิศเหนือและทิศใต้ ที่กำหนดไว้นี้ ถ้าว่าในแง่แห่งเหตุผล ก็เป็นคติที่ดีดังได้วินิจฉัยไว้ที่อื่นแล้ว(๑) เรือนแต่ก่อนคงทอดกระไดเป็นทางขึ้นลงทางด้านหุ้มกลองหรือด้านสกัด เพราะฉะนั้นหน้าเรือนและหลังเรือนจึงอยู่ทางด้านที่กล่าวนี้ ดูโบสถ์วิหารเป็นแนวเทียบ ก็เห็นว่าด้านหน้าและด้านหลังอยู่ทางด้านสกัดหรือด้านหุ้มกลอง ต่อมาเมื่อเป็นเรือนมีระเบียงทางขึ้นลงก็มาอยู่ทางด้านข้างหรือด้านแป ด้านข้างจึงกลายเป็นหน้าเรือนและหลังเรือนไป แม้กระนั้นการวางกระไดแต่ก่อนยังวางที่ด้านสกัดของระเบียงเรือนหรือนอกชานทางทิศตะวันออก เมื่อเป็นเช่นนี้การประดิษฐานพระพุทธรูปจึงมีความจำเป็นต้องผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ เพราะสถานที่บังคับ ถ้าหน้าเรือนหันไปทิศใต้ซึ่งเป็นด้านได้รับลมในฤดูร้อน ก็จะต้องผินพระพักตร์พระพุทธรูปไปทางทิศใต้ ถ้าถืออย่างอินเดียก็เป็นทิศมงคลเหมือนกัน

ลางท่านนิยมสร้างพระพุทธรูปเป็นพระปาง ประจำวันเกิดของตน ก็เชิญพระพุทธรูปนั้นมาตั้งยังที่บูชางานศพ ถ้าเมื่อมีการสวดมนต์เลี้ยงพระก็เชิญพระพุทธรูปประจำวันของผู้ตายมาประดิษฐานไว้บนโต๊ะที่บูชา พระประจำวันเกิดมีดังนี้

---

(๑) ดูประเพณีเนื่องในการสร้างบ้านปลูกเรือน ของเสฐียรโกเศศ ฉบับตีพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๖ หน้า ๒–๔

ถ้าเกิด	วันอาทิตย์	พระถวายเนตร	พระราหู	พระป่าเลไลยก์
	วันจันทร์	พระห้ามสมุทร	พระเกตุ	พระสมาธิเพชร
	วันอังคาร	พระไสยาสน์		
	วันพุธ	พระอุ้มบาตร		
	วันพฤหัสบดี	พระสมาธิ		
	วันศุกร์	พระรำพึง		
	วันเสาร์	พระนาคปรก (๑)		

พระประจำวันอังคารเดิมเป็นพระพุทธไสยาสน์หรือพระนอน ถ้าเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กเท่าพระพุทธรูปธรรมดา เมื่อเชิญมาตั้งยังโต๊ะที่บูชาก็เกือบจะไม่แลเห็น เพราะองค์พระต่ำราบฟุบมากเกินไป มาในรัชกาลที่ ๔ จึงทรงเปลี่ยนเป็นพระห้ามแก่นจันทน์ (อภัยหัตถ์เบื้องขวา) (๒)

เมื่อก่อนนี้ เขาไม่เอาพระพุทธรูปไว้บูชา ในเรือนเดียวกับคนที่อยู่ คตินี้ยังประพฤติกันอยู่ลางแห่งในภาคกลาง มานิยมมีพระพุทธรูปไว้บูชาที่บ้านโดยมากก็ที่ในกรุงเทพ ฯ โดยสร้างเป็นหอพระและตู้พระขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๓ นี่เอง ดังได้กล่าวเรื่องไว้ที่อื่นแล้ว (ดูเรื่องประเพณีเกี่ยวกับสงกรานต์ของเสฐียรโกเศศ ตอนที่ว่าด้วยสรงน้ำและรดน้ำสงกรานต์) เพราะฉะนั้นเมื่อชาวบ้านมีการทำบุญที่บ้าน ตามปรกติจึงไปเชิญพระพุทธรูปมาจากวัด ในหนังสือระเบียบปฏิบัติพิธีของ นายเปล่ง ชื่นกลิ่นธูป (หน้า ๒๑) กล่าวว่า " ถ้ามีคัมภีร์พระธรรมและรูปพระอรหันตสาวก ก็เชิญมาประดิษฐานไว้ เพื่อให้พร้อมด้วยพระรัตนตรัยด้วยก็ยิ่งดี "

---

(๑) ตำนานพระปาง ฉบับของหม่อมหลวงแดง สุประดิษฐ์

(๒) ในหนังสือโลกธาตุ หน้า ๑๓ ว่า " อังคารปางไสยาสน์นั้น ท่านที่ถือจัดเห็นเป็นท่านิพพาน จึงเปลี่ยนเป็นพระคันธารราฐแทน แต่สำหรับพระพุธที่กล่าวนั้น เฉพาะกลางวัน ถ้าพุธกลางคืนเป็นปางมารวิชัย คือปางประจำราหู " จึงไม่ตรงกับที่จดไว้ข้างบนนี้

เครื่องสักการบูชา ตามปรกติกระถางธูปมี ๑ ธูป ๓ ดอกเชิงเทียนคู่ ๑ และแจกันคู่สำหรับใส่ดอกไม้ ๑ นี่เป็นครบเครื่องบูชาด้วยธูปเทียนและดอกไม้ นอกจากนี้มีอะไรเพิ่มเติมอีกก็แล้วแต่เห็นสมควร ทำไมจึงใช้ดอกไม้และธูปเทียนเป็นเครื่องสักการบูชา คิดว่าเดิมจะเห็นว่าดอกไม้มีรูปและสีสันงามสะคราญตา ทำให้รู้สึกชื่นบานเย็นตาเย็นใจเมื่อได้ชม ส่วนธูปก็แปลว่าสิ่งมีกลิ่นหอม และเทียนเมื่อจุดก็เกิดความสว่างรุ่งเรืองล้วนเป็นของดี ๆ ทั้งนั้น เพราะเป็นสิ่งมีความงามความหอมและความสว่าง เหตุนี้จึงได้มีของ ๓ สิ่งนี้ เป็นเครื่องสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้ที่ตนเคารพนับถือสืบต่อเป็นประเพณีกันมา มีพ้องกันแทบทุกชาติ ซึ่งอาจเกิดจากเอาอย่างกันบ้างก็ได้ (๑) คิดเห็นเช่นนี้ แล้วแต่จะพิจารณา

ถ้าเป็นงานเกี่ยวกับพิธีมงคล ซึ่งต้องใช้น้ำพระพุทธมนต์สำหรับอาบหรือประพรมก็จะต้องจัดตั้งบาตรหรือหม้อบรรจุน้ำไว้สำหรับทำน้ำมนต์ ลางทีถ้ามีภาชนะอย่างอื่นเช่นครอบและขัน ก็เพิ่มเติมไว้ด้วย แต่ภาชนะเหล่านี้จะต้องไม่ใช่ทำด้วยเงินหรือทอง ครอบคือที่สำหรับใส่น้ำมันเสกหรือน้ำมนต์ รูปคล้ายโถมีฝาปิด ทำด้วยสัมฤทธิ์หรือโลหะอื่น ๆ น้ำสำหรับทำน้ำมนต์ให้ใช้น้ำที่สะอาดใส " แต่ห้ามไม่ให้ใช้น้ำฝน ทั้งนี้เห็นจะเป็นด้วยถือว่าน้ำอันจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะต้องได้มาจากแม่พระธรณี ส่วนน้ำฝนนั้นได้มาจากอากาศจึงไม่นิยมใช้ และควรใส่น้ำแต่เพียงค่อนภาชนะ อย่าให้ถึงเต็มเบี่ยม สิ่งที่ควรใส่ในที่น้ำมนต์ด้วย ก็คือดอกบัว หรือใบเงินใบทอง มีเพียงเล็กน้อยพอเป็นสังเขป นอกนี้จะต้องมีเทียนน้ำมนต์ ๑ เล่ม ใช้ขี้ผึ้งแท้หนัก ๑ บาทหรือ ๒ บาท ติดไว้ที่บาตรน้ำมนต์แต่ยังไม่ต้องจุด " (๒) นี่แสดงว่าเทียนขี้ผึ้งมีทั้งแท้และไม่แท้ จึงได้กล่าวให้ทราบไว้ด้วย

เรื่องไม่ให้ใช้น้ำฝนทำน้ำมนต์ อาจจะเป็นเพราะน้ำฝนหายากในลางฤดู และตามปรกติบ้านราษฎรสามัญก็ไม่มีตุ่มหรือถังสำหรับขังน้ำฝนไว้ใช้ได้มาก ๆ ยิ่งกว่านั้นแต่ก่อนนี้ก็ไม่

---

(๑) ดูเรื่องดอกไม้ธูปเทียนของเสฐียรโกเศศ วารสารศิลปากร ปีที่ ๔ เล่ม ๔

(๒) ระเบียบปฏิบัติพิธี หน้า ๒๒–๒๓

ใคร่ชอบกินน้ำฝน เพราะพูดกันว่ากินแล้วมักเป็นลม ลางทีจะเกิดจากน้ำฝนที่ลองจากหลังคาจากมีสีแดง ๆ ไม่น่ากิน และลางทีก็อาจมีเชื้อของแมวที่ไหลละลายลงมาด้วยก็ได้ เพราะแมวเป็นสัตว์ที่ชอบถ่ายมูลลงที่เตาไฟ ถ้าสบโอกาสก็ขึ้นไปถ่ายและรดถึงบนหลังคาเรือนอย่างที่กล่าวเปรียบเรื่องคนเนรคุณไว้ว่า "กินบนเรือน ขี้บนหลังคา"

สิ่งที่ใส่ในน้ำสำหรับทำน้ำมนต์ นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ในหนังสือเรื่องวิธีทำบุญของนายแจ่ม ดีประวัติ (เปรียญ) กล่าวว่า "ตามความนิยมของชาวไทยใส่ใบเงินใบทอง ผักส้มป่อย ผิวมะกรูด แต่ถ้าไม่มีก็ไม่เป็นไร ภาชนะน้ำมนต์ตั้งไว้ให้ใกล้พระเถระผู้เป็นประธาน" ที่นิยมใส่ดอกบัว ไม่เห็นว่าจะเป็นอย่างอื่นนอกจากเอากลิ่นและให้ดูงามอย่างเราลอยดอกมะลิ กระมัง ใบเงินใบทองคงเอาเคล็ดที่ชื่อเป็นเงินเป็นทอง ซึ่งใส่อยู่ในสังข์ที่มีน้ำพระพุทธมนต์สำคัญรดบ่าวสาวก็เคยเห็น ส่วนผักส้มป่อยและผิวมะกรูดเห็นเขาใช้สำหรับชำระและฟอกร่างกายให้สะอาด เป็นสิ่งที่ใช้กันในสมัยโบราณซึ่งยังไม่มีสบู่และแชมพูใช้ เลยติดเป็นประเพณีมาในลางอย่าง สิ่งเหล่านี้เห็นจะเพิ่มเติมขึ้นทีหลังตามแต่จะเห็นดีแล้วก็ประพฤติสืบต่อกันมาตามเกจิอาจารย์ จึงได้กล่าวไว้ว่า ถ้าไม่มีก็ไม่เป็นไร สิ่งที่เติมขึ้นนี้ ถ้าเติมพิถีพิถันมากไปจนสุดโต่งเกินความพอดี ก็เท่ากับถ่วงตัวเองให้หนักโดยไม่จำเป็น เมื่อล่วงสมัยมานาน คนรุ่นใหม่เห็นรุ่มร่ามไม่มีเหตุผลแบกไว้หนักเต็มที ก็จะเกิดปฏิกิริยาสละทิ้งเสียหมด เหลือเอาไว้แต่ลุ่น ๆ หรือไม่ก็ไปคว้าเอาประเพณีของต่างประเทศมาใช้ทั้งดุ้น ๆ โดยไม่ได้แก้ไขให้เข้ากับจิตใจของชาวไทย ก็เท่ากับไปสุดโต่งอีกทางหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นผลสะท้อนทำให้ปรัมปราประเพณีในส่วนที่เป็นสาระของพิธีให้เสื่อมไปก็ได้.

๕. จับด้ายสายสิญจน์

เสร็จตกแต่งสถานที่อาสนสงฆ์และตั้งที่สักการบูชาแล้ว จะต้องจัดการวางด้ายสายสิญจน์ ซึ่งจะกล่าวต่อไปนี้ สายสิญจน์คือสายด้ายดิบเอามาทบกันเป็นเส้นยาว ในหนังสือ

ระเบียบปฏิบัติพิธี (๑) (หน้า ๒๓—๓๐) กล่าวว่า "แต่โบราณได้จัดทำขึ้นด้วยวิธีที่เรียกว่าเสกคือร่ายมนต์เพื่อให้ศักดิ์สิทธิ์ จึงเรียกว่า *สายสิญจน์* แปลว่า *สายเสก*"

สิญจน์ แปลตามพยัญชนะว่ารดน้ำ สายสิญจน์จึงแปลว่าสายรดน้ำ พึงไม่ได้ความว่าอะไร แต่ที่วินิจฉัยว่าสายสิญจน์มีความหมายเท่ากับสายเสกก็พึงขึ้น เพราะเสกในความหมายเดิมถึงจะแปลว่ารดน้ำโดยเฉพาะในพิธีมงคลก็จริง แต่คำว่า "*เสก*" ขยายความหมายเป็นร่ายมนต์เพื่อให้ศักดิ์สิทธิ์ก็ได้ เป็นความหมายในระยะที่สองใช้กันแพร่หลายกว่าความหมายต้น เพราะเมื่อร่ายมนต์แล้วก็มีเป่าให้เป็นลม ๆ ออกมาถูกสิ่งที่เสก หรือไม่ก็มีพ่นออกมา เช่นพ่นน้ำมนต์เป็นต้น สายสิญจน์นี้ลางทีก็เรียกเป็นคำศัพท์ว่า *ปริตสูตร* หรือ *สายปริต* แปลว่า *สายป้องกัน*

สายสิญจน์นั้นทำด้วยด้ายดิบ ซึ่งเขาทำเป็นเส้นด้ายสำเร็จมาแล้วเป็นเข็ด ๆ แต่เมื่อแก้ออก ถ้าทำไม่ดี เส้นด้ายที่เอาออกจากเข็ดก็อาจพันกันยุ่ง เพราะฉะนั้นจึงต้องมีวิธีแก้เรียกว่า *จับสายสิญจน์* ด้วยวิธีนั่งลงเอาด้ายดิบคล้องเข่า เพื่อสาวเป็นเส้นออกมาไม่ให้ยุ่ง ถ้าถือว่าเอาคล้องเข่าไม่เหมาะแก่คารวะที่จะเป็นด้ายสายสิญจน์ ก็จะต้องใช้คนจับสายสิญจน์เป็นสองคน คนหนึ่งเป็นคนจับ อีกคนหนึ่งเป็นผู้ถือคล้องมือไว้ แทนคล้องที่เข่า ในหนังสือระเบียบปฏิบัติพิธีอธิบายเรื่องการจับด้ายสายสิญจน์ไว้หมดจดดี แสดงว่าท่านผู้แต่งมีความรู้ในเรื่องนี้ ขอขอบพระคุณที่อธิบายไว้ให้ทราบได้แจ่มแจ้ง เป็นปัจจัยให้เข้าใจในความหมายของคำว่าสายสิญจน์ จะขอคัดเรื่องตรงนี้มาลงไว้ด้วย เพื่อให้เห็นว่าในสมัยปัจจุบันเมื่อต้องการสายสิญจน์ทำพิธีก็ไปซื้อที่เขาทำสำเร็จรูปแล้วจากร้านที่มีขาย ซึ่งอาจไม่ได้ทำพิธีเสกก็ได้ ถ้าเป็นสายสิญจน์ชนิดนี้ เมื่อนำไปประกอบในพิธี ก็ได้ชื่อว่าเป็นพิธีที่ไม่สมบูรณ์ตามแบบปรัมปราประเพณี

การจับด้ายสายสิญจน์ ในเบื้องต้นควรจะกะประมาณดูก่อนว่า ในพิธีนี้จะต้องใช้สายสิญจน์ยาวเท่าไร คิดเป็นด้ายดิบรวมเป็นกี่เข็ด เพื่อจะได้หาด้ายดิบมาไว้เสียให้พอในคราวเดียว ผู้จะจับด้ายดิบนั้นต้องมี ๒ คนด้วยกัน คือเป็นคนจับ ๑ เป็นคนปั่นเส้นด้ายให้จับ ๑ ทั้งสองคนนั่งให้ห่างกันประมาณ ๔ ศอก หันหน้าเข้าหากัน

(๑) ฉบับดิพิมพ์ พ.ศ ๒๔๘๖ หน้า ๖

"เมื่อเริ่มพิธี ผู้จับสายสิญจน์พึงหยิบด้ายทั้งหมดที่ต้องจับมาถือนั่งประนมมือ ว่า นโม ๓ จบ แล้วว่า พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ฯลฯ ไปตามแบบพระไตรสรณคมน์ แล้วว่าบท สมฺพุทฺเธ แล้วว่าบท อิติปิโส ภควา ไปจนจบ พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ขณะว่าพึงน้อมใจระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ตามลำดับ พึงยึดหน่วงเอาเป็นอารมณ์ตั้งใจแน่วแน่ดีแล้ว พึงส่งเข็ดด้ายที่จะจับไปให้ผู้ปั่นเส้นด้ายคล้องไว้ที่ข้อมือทั้งสองข้างขึงไว้ให้ตึง และผู้ปั่นเส้นด้ายพึงคอยระวังในการปั่น โดยเบี่ยงบ่ายมือให้เข้าจังหวะกับผู้จับอยู่ตลอดเวลา

"ผู้จับนั้นเมื่อเลือกหาเส้นด้ายอันเป็นต้นขั้วแยกออกมาจากเข็ดได้แล้ว ขณะแรกพึงว่า พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ แล้วทบเส้นด้ายเข้าด้วยกัน เพื่อให้เป็นวงพอมือลอดได้สะดวก ขณะทบเส้นด้ายว่า ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ แล้วถือไว้ด้วยมือข้างหนึ่ง ใช้มืออีกข้างหนึ่งลอดเข้าในวง จับเส้นด้ายดึงกลับมาทางตัว ขณะดึงนี้ว่า สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ด้ายสามเส้นก็จะสมทบเกี่ยวพันประสานกันเป็นสายสิญจน์อันสำเร็จด้วยพระไตรสรณคมน์

"ต่อไป เส้นด้ายที่จับดึงเข้ามาก็จะเป็นวงตามเดิมอีก แล้วพึงจับดึงเส้นด้วยมือข้างหนึ่งม้วนด้ายที่จับแล้วด้วยมืออีกข้างหนึ่ง สองมือทำหน้าที่ไปพร้อมๆกัน ฝ่ายผู้ปั่นเส้นด้ายก็พึงทำหน้าที่ปั่นไปตามจังหวะมือของผู้จับเมื่อด้ายหมดเข็ดหนึ่ง ๆ ก็เอาด้ายเข็ดอื่นเข้าต่อและจับต่อไปจนกว่าจะหมดด้ายทุกๆ เข็ด ขณะจับสายสิญจน์อยู่นี้ทั้งผู้จับและผู้ปั่นเส้นด้ายพึงเสกบริกรรมภาวนาอยู่ในบทพระไตรสรณคมน์และพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณตามบทบาลีและว่า

สพฺเพ พุทฺธา พลปฺปตฺตา ปจฺเจกานญฺ จยํ พลํ
อรหนฺตานญฺจ เตเชน รกฺขํ พนฺธามิ สพฺพโส

พึงตั้งใจให้แน่วแน่ ว่าซ้ำอยู่อย่างนี้จนกว่าจะแล้วเสร็จ ถ้าไม่จำเป็นก็อย่าได้พูดได้เจรจากันเลย

"เมื่อจับเสร็จในครั้งนี้ยังเป็นจับ ๓ คือมีด้ายเพียง ๓ เส้น เมื่อเห็นว่ายังเล็กอยู่เกรงจะขาด ก็พึงจับซ้ำอีกครั้งหนึ่ง เรียกว่าจับ ๙ คือจับจาก ๓ เส้น ให้เป็น ๙ เส้น ผู้จับพึง

ม้วนด้ายเข้ากลุ่มให้เรียบร้อยเสียก่อน แล้วพึงจับปลายด้ายไว้ ส่งกลุ่มไปให้ผู้บ่อนด้ายคอยระวังบ่อนอยู่ตามเดิม ขณะแรกจับปลายให้ว่า พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ฯลฯ ขณะทบให้เข้าวงว่า ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ฯลฯ ขณะจับเส้นด้ายลอดวงเข้ามาทางตัวว่า ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ฯลฯ แล้วจับต่อไป ทั้ง ๒ คนพึงภาวนาบทพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ เหมือนในครั้งแรกแล้วว่า อ สำ วิ สุ โ ล ปุ ส พุ ภ แล้วว่าบท สพฺเพ พุทฺธา พลปฺปตฺตา ไปจนจบ และหากจะว่าบทมงคลจักรวาล หรือพระพุทธมนต์ในเจ็ดตำนาน สิบสองตำนานโดยตลอด หรือบทใด ๆ ที่ยังจำได้ขึ้นใจอยู่ก็ยิ่งดีมาขึ้น

เมื่อจับหมดด้ายในครั้งนี้แล้ว พึงม้วนด้ายเข้ากลุ่มเหมือนในครั้งก่อน ผู้ม้วนด้ายและผู้ระวังกลุ่มด้าย พึงว่า

"สพฺพทุกฺขา วินสฺสนฺตุ สพฺพภยา วินสฺสนฺตุ สพฺพโรคา วินสฺสนฺตุ พุทฺธเตเชน ธมฺมเตเชน สงฺฆเตเชน จนกว่าจะม้วนด้ายเข้ากลุ่มเสร็จเรียบร้อยจึงเสร็จพิธี"

ทำไมจึงใช้ด้ายดิบทำเบ็นสายสิญจน์ จะใช้ด้ายอื่นที่จะสะดวกกว่านี้จะไม่ได้หรือ วานผู้ไปสอบถามพระภิกษุชาวลังการูปหนึ่งถึงเรื่องนี้ ตอบว่า "สายสิญจน์พันกันอย่างธรรมดามีเพียง ๓ เกลียวมีในงานประเพณีสำคัญ งานสวดมนต์ธรรมดาไม่มีเรื่องกฎเกณฑ์เช่นใช้ด้ายดิบนั้นไม่ทราบเหมือนกัน" เบ็นอันว่าไม่มีข้อกำหนดแน่นอนว่าจะใช้ด้ายดิบเสมอไป ได้ทราบว่าแต่ก่อนการวงสายสิญจน์รอบกำแพงพระบรมมหาราชวังในพระราชพิธีตรุษไทย ซึ่งมีพระสงฆ์สวดอาฏานาฏิยปริตรก็ใช้หญ้าคามาต่อกันยาวเบ็นเปลาะ ๆ เบ็นสายสิญจน์ ที่นิยมใช้ด้ายดิบทำสายสิญจน์เบ็นประเพณี ก็เห็นจะเบ็นเพราะแต่ก่อนนี้มีทอผ้ากันเบ็นปรกติแทบทุกครัวเรือน ก็เบ็นธรรมดาที่ต้องมีด้ายดิบอยู่ในบ้านเสมอ เมื่อต้องการเอามาใช้เบ็นสายสิญจน์จะหาเชือกหรือด้ายอย่างอื่นมาทำก็คงหาไม่ได้สะดวกเหมือนด้ายดิบ จะเบ็นด้วยเหตุนี้กระมังจึงได้ใช้ด้ายดิบทำสายสิญจน์สืบเบ็นปรัมปราประเพณีมา อย่าว่าจะใช้เบ็นสายสิญจน์เท่านั้น ยังอาจใช้ด้ายดิบในงานอย่างอื่นอีกด้วย เช่นใช้เบ็นสายโยงให้คนจับถือได้มาก ๆ คน ตลอดจนใช้มัดศพตราสังและสายชักบังสุกุล แม้แต่หูแจวก็ต้องใช้ด้ายดิบเพราะสะดวกดี ที่ทบกัน

หลายเส้นก็เพื่อให้เหนียวกันขาด และที่ทบเป็น ๓ เส้น ๙ เส้น ก็เห็นจะต้องการให้ได้จำนวนที่เราถนัด คือ ๓ ครั้ง ๓ หน อันเป็นจำนวนเทียบได้กับพระรัตนตรัย เมื่อไม่แน่ใจว่าจะเหนียวพอ จึงทบทวีคูณเป็น ๙ เส้น เข้าจำนวนชนิดปริศนาธรรมว่า ๙ ได้แก่นวโลกุตตรธรรมคือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑

ด้ายดิบเมื่อเสกเป็นด้ายสายสิญจน์แล้ว ก็ถือได้ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่เมื่อทำพิธีจะต้องไปวงพันที่พระพุทธรูปและให้พระสงฆ์ในขณะเจริญพระพุทธมนต์ถือเอาไว้ ดูประหนึ่งว่าเพิ่มให้มีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น เท่ากับว่าพระพุทธมนต์ที่พระสงฆ์กำลังสวดอยู่ แล่นเข้าไปสู่สายสิญจน์ด้วย หรือถ้าคิดกลับกันคือความสำคัญของสายสิญจน์ อยู่ที่ตรงพระสงฆ์จับในขณะเจริญพระพุทธมนต์ ถ้าเป็นเช่นนั้นการเสกด้ายดิบเป็นสายสิญจน์ในชั้นแรกดูก็ไม่จำเป็น อาจมีเพิ่มขึ้นในทีหลังก็ได้ ที่คิดเห็นเช่นนี้ ต้องการจะทราบพัฒนาการของเรื่องนี้ว่าคลี่คลายมาอย่างไรเป็นไปในทางวิเคราะห์เพื่อความรู้เท่านั้น

การทำน้ำมนต์ จะเป็นพระสงฆ์หรือคฤหัสถ์ที่นับถือกันว่าอาจารย์เป็นผู้ทำแต่ลำพังตามที่เคยเห็น คือเอามือขวาจับปากภาชนะที่ใส่น้ำไว้ และภาวนาบริกรรมคาถาหรือมนต์เรื่อยไปกว่าจะเสร็จ แล้วลางทีก็มีการหยุดเทียนที่จุดไว้ปากภาชนะซึ่งจะกล่าวต่อไป ถ้าการทำน้ำมนต์ต้องใช้ผู้ทำมีจำนวนมาก การที่จะเอามือจับภาชนะให้ทั่วถึงกันย่อมทำได้ยาก จะเป็นด้วยเหตุดังนี้ได้บ้างกระมัง จึงได้ล่ามสายสิญจน์เพื่อให้แล่นถึงกันได้ตลอดในคราวเดียวกัน แล้วต่อมาจึงใช้ล่ามไปที่อื่นด้วยเช่นล่ามไปรอบบริเวณบ้านและสถานที่ซึ่งต้องการให้ได้รับมงคลจากพิธีทำ และเท่ากับเป็นปราการกันผีร้ายและเสนียดจัญไรไม่ให้เข้ามาในบริเวณนั้น ด้วยเหตุนี้ในภาษาเขมรจึงเรียกสายสิญจน์ว่า *อัมเบาะส์เสมา* แปลว่า *เส้นเขต* หาได้แปลว่าสายรดน้ำไม่ การวงด้ายสายสิญจน์เรียกว่า *บัดเสมา* (พัทธเสมา)

ต้นเหตุที่จะใช้น้ำมนต์ประพรมให้เกิดสิริมงคล มีกล่าวไว้ในรตนสูตรว่า ครั้งหนึ่งในเมืองไพศาลีเกิดทุพภิกขภัย ผู้คนอดอยากล้มตายและเกิดอหิวาตกโรค พวกภูตผีปีศาจก็พลอยซ้ำทำหลอนหลอกรบกวน ชาวเมืองต้องไปอาราธนาพระพุทธเจ้าให้เสด็จมาเมืองไพศาลี เพื่อทรงระงับเหตุร้ายทั้ง ๓ ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสให้พระอานนท์เรียนรตนสูตรซึ่งมีเนื้อ

ความสรรเสริญแก้วิเศษ ๓ ประการ แล้วนำไปสวดภายในกำแพงเมือง และนำเอาบาตรน้ำมนต์ของพระพุทธเจ้าไปเที่ยวประพรมน้ำมนต์ทั่วพระนคร เหตุร้ายภัยพิบัติที่กล่าวก็หมดไป เพราะฉะนั้น ที่เอาสายสิญจน์กั้นเป็นบริเวณแล้วประพรมน้ำมนต์ด้วยก็ควรแล้วที่เรียกว่าสายสิญจน์และเส้นเขต (อัมเบาะส์เสมา) ในภาษาเขมร

๖. การวงด้ายสายสิญจน์

งานทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ ถ้าเป็นงานมงคลก็มีวงสายสิญจน์รอบบริเวณมณฑลพิธี เช่นงานขึ้นบ้านใหญ่ ว่าเป็นสิริมงคล ป้องกันสิ่งที่ถือกันว่าชั่วร้ายเป็นเสนียดจัญไรไม่ให้เข้ามาในเขตนั้น เพราะด้วยอานุภาพพระรัตนตรัยและพระปริตรคุ้มครอง ถ้างานพิธีเป็นอวมงคลเช่นงานศพก็ไม่มีสายสิญจน์ ถ้าคิดกลับอีกที งานอย่างนี้ควรได้รับป้องกันและคุ้มครองจากสิ่งที่ถือกันว่าชั่วร้าย ยิ่งเสียกว่างานที่เป็นมงคลเสียอีก แต่ก็ไม่ทำกัน ที่จะเห็นศพอยู่ในบ้านจะไปวงด้ายสายสิญจน์ป้องกันอะไรไม่ให้เข้ามาอีกเล่า

การวงด้ายสายสิญจน์ ในหนังสือระเบียบปฏิบัติพิธี (หน้า ๒๙) กล่าวว่า "ต้องตั้งต้นสายสิญจน์ตรงที่จะตั้งโต๊ะประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นประธานในพิธี แล้ววงจากซ้ายไปขวาของสถานที่นั้น เรียกว่าทำ *ปทักษิณ* แปลว่า *เวียนขวา* ผู้วงสายสิญจน์ควรต้องมีสัก ๒—๓ คน เพื่อช่วยกันทำให้เรียบร้อย ขณะเริ่มวงสายสิญจน์ผู้เป็นหัวหน้าพึงหยิบกลุ่มด้ายขึ้นนั่งประนมมือ ตั้งนโม ๓ จบแล้วว่า

พุทฺธํ ถตฺตปาการํ อมฺหากํ สรณํ คจฺฉามิ
ธมฺมํ สตฺตปาการํ อมหากำ สรณำ คจฉามิ
สงฺฆํ สตฺตปาการำ อมหากำ สรณำ คจฉามิ
สพฺเพ พุทฺธา พลปฺปตฺตา ปจฺเจกานญฺจ ยำ พลำ
อรหนตานญฺจ เตเชน รกฺขำ พนฺธามิ สพฺพโส

ดังนี้ แล้วจึงผูกด้ายสายสิญจน์ไว้ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ตรงที่จะตั้งเครื่องบูชานั้น เหลือด้ายไว้ให้ยาวพอวงที่องค์ประพุทธรูป ครั้นแล้วจึงส่งกลุ่มด้ายให้ผู้ช่วยอีกคนหนึ่ง พาดเหน็บไว้ส่วนบนภายนอกอาคาร จะเป็น ฝา กำแพง หรือรั้วบ้านก็ตาม แล้วมีการรับส่งด้ายต่อ ๆ กันไป ผู้รับเมื่อได้รับกลุ่มด้ายแล้ว ก็ส่งกลุ่มด้ายต่อไป ผู้ส่งเมื่อได้ส่งด้ายยังผู้รับไว้แล้ว ก็ต้องล่วงหน้าไปคอยทำหน้าที่เป็นผู้รับต่อไปอีก ผลัดกันทำหน้าที่รับส่งอยู่อย่างนี้จนว่าจะรอบเขตมงคลพิธี เมื่อวงเข้ามาจนถึงที่เดิมแล้ว พึงรวมต้นและปลายด้ายสายสิญจน์เข้าไว้ในที่เดียวกัน ขณะปฏิบัติการวงด้ายสายสิญจน์อยู่นี้ ทั้งผู้รับผู้ส่งกลุ่มด้าย พึงตั้งใจบริกรรมภาวนาคาถาข้างบนนี้ไปด้วยจนกว่าจะแล้วเสร็จ"

รวมความเรื่องวงด้ายสายสิญจน์ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นการทำเตรียมล่วงหน้าไว้ก่อนวันงาน ให้เตรียมเริ่มต้นจากองค์พระพุทธรูป โดยวงเวียนจากซ้ายไปขวา แล้วลอดหน้าต่างหรือช่องออกไปนอกเรือน ไปวงรอบเขตบ้านหรือปริมณฑลสถานที่ทำพิธีจากซ้ายไปขวา แล้วกลับมาที่เดิม ซึ่งยังมีด้ายในกลุ่มเหลืออยู่มาก อนึ่งในการวงด้ายสายสิญจน์ "ต้องระวังอย่าทำสายสิญจน์ขาด ถ้าทำขาดต้องต่อบ่อย ๆ ถือกันว่าเป็นลางไม่สู้ดี และในระหว่างประกอบพิธี ก็มีข้อห้ามไม่ให้ใครทำสายสิญจน์ขาด ที่กวดขันมากก็คือพิธีบูชาเทวดานพเคราะห์ เพราะเป็นเรื่องทำพิธีต่ออายุ" (เรื่องระเบียบปฏิบัติพิธี หน้า ๒๙)

ในเรื่องนี้ ถ้าต่างว่าเป็นงานพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารตึก จะควรวงสายสิญจน์ไว้โดยรอบที่ซึ่งจะวางศิลาฤกษ์ด้วยหรือไม่ ในขณะที่พระสงฆ์กำลังทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์ตามที่เห็นมารายหนึ่งไม่ได้วงสายสิญจน์ในที่นั้น โดยเจ้าหน้าที่ชี้แจงว่าที่ตรงนั้นไม่มีราชวัติฉัตรธง จึงไม่ได้โยงไปถึงที่นั้น ถ้าคำชี้แจงนี้เป็นอันถูกต้องตามประเพณี หากบริเวณบ้านไม่มีรั้วหรือกำแพงเป็นขอบเขต ก็เห็นจะวงไปไม่ได้ นอกจากจะมีราชวัติฉัตรธงกั้นเป็นขอบเขตไว้ แต่ที่เห็นชาวบ้านเขาทำกัน บริเวณที่ใดต้องการให้รับส่วนเป็นมงคลจากพิธีที่ทำก็เห็นโยงด้ายวงไปถึง เช่นโยงไปยังยุ้งข้าวโรงครัวตลอดจนถึงบ้านอื่นเรือนอื่น เป็นอันว่าถ้าต้องการให้ที่ใดเป็นส่วนมงคลก็โยงและวงด้ายสายสิญจน์ไปถึงที่นั้นด้วย ข้อสำคัญให้วงจากซ้ายไปขวาเป็น

ทักษิณาวรรตหรือเวียนขวาเท่านั้น ส่วนจะต้องมีราชวัติฉัตรธงหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง โดยต้องการจะให้เห็นเป็นปริมณฑลพิธีเด่นเป็นส่วนสัดเท่านั้น ดังเช่นในที่โล่งเป็นลานกว้างใหญ่ก็ควรแล้วที่จะต้องมีราชวัติกั้นให้เห็นขอบเขตมณฑลพิธี

"เมื่อถึงวันงานประกอบพิธี เมื่อได้จัดตั้งอาสนสงฆ์ และอัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐานยังโต๊ะที่บูชาแล้ว พึงจับกลุ่มด้ายสายสิญจน์ที่ได้รวมต้นปลายเข้าไว้ด้วยกันแล้วนั่งคุกเข่าท่าพรหมประนมมือตั้งนโม ๓ จบ แล้วว่า พุทฺธปฺปมุโข ภิกฺขุสงฺโฆ เอตาทิสานิ กตฺวาน สพฺพตฺถมปราชิตา สพฺพตฺถ โสตฺถึ คจฺฉนฺ ติตนฺเตสํ มงฺคล มุตฺตมนฺติ ฯ" แล้ววงด้ายเข้าที่ฐานพระพุทธรูปเวียนจากซ้ายไปขวาโดยรอบ (อย่าวงที่องค์พระหรือส่วนเบื้องสูงกว่าฐานพระ) ครั้นแล้วถ้ามีคัมภีร์พระธรรมและรูปพระสาวกอยู่ด้วยก็วงไปถึงด้วย ต่อไปนั้นก็วงไปถึงสิ่งสิริมงคลในที่นั้น เช่นที่ครอบน้ำมนต์และอื่น ๆ ในระหว่างที่วงสายสิญจน์เข้าองค์พระ และวงไปยังสิ่งสิริมงคลต่าง ๆ จนกว่าจะแล้วเสร็จ พึงตั้งใจภาวนาคาถาข้างต้นไปด้วยโดยมิขาดสาย ครั้นวงเสร็จแล้ว พึงวางกลุ่มด้ายไว้ในพาน ตั้งไว้ด้วยกันกับที่น้ำพระพุทธมนต์

"อนึ่ง สายสิญจน์ที่ได้วงพระพุทธรูปแล้วนั้น ต้องถือเป็นสิ่งเคารพอันสำคัญ จะข้ามกรายมิได้ เมื่อจำเป็นต้องผ่านก็ต้องลอดมือหรือกัมศีรษะลอดสายสิญจน์ ถ้าข้ามสายสิญจน์นับเป็นอคารวะต่อพระรัตนตรัย อาจกระทบกระเทือนถึงเรื่องพระไตรสรณคมน์ดังกล่าวมาข้างต้น แม้พระสงฆ์ท่านก็ระมัดระวังในเรื่องนี้อยู่แล้วเช่นเดียวกัน (เรื่องระเบียบปฏิบัติพิธี หน้า ๒๙—๓๐) อันที่จริงสิ่งที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ก็ไม่บังควรจะข้ามกราย สายสิญจน์เมื่อทำพิธีเสกแล้ว ก็ย่อมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่แล้ว ป่วยกล่าวไปไย เมื่อได้วงรอบพระพุทธรูป ซึ่งจะต้องถือว่าศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม

ในหนังสือทำบุญของนายแจ่ม ดีประวัติ (เปรียญ) กล่าวว่า ถ้าที่บูชามีฐานชั้นล่างรองโต๊ะ ให้วงด้ายสายสิญจน์ที่ฐานโต๊ะโดยรอบด้วย ลางรายที่ได้เห็นวงด้ายสายสิญจน์รอบองค์พระพุทธรูปก็มี ที่วงไว้ยังฐานพระพุทธรูป แต่ให้ด้ายส่วนหนึ่งพันอยู่ที่นิ้วพระหัตถ์ของ

พระพุทธรูปอย่างนี้ก็มี เห็นจะเป็นเรื่องของเกจิอาจารย์มากกว่าอื่น เรื่องก็ต้องการให้วงติดต่อล่ามถึงกันหมด เมื่อพระเจริญพระพุทธมนต์ เสียงที่พระสวดจะแล่นไปตามสายลงไปสู่ในน้ำพระพุทธมนต์ รวมทั้งได้รับอานุภาพจากพระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นอยู่ในวงสายสิญจน์ด้วย เป็นอันว่าสายสิญจน์ในตอนนี้ นำเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นมงคลแล่นไปตลอดทั่วบริเวณมณฑล ในคราวเดียวถึงพร้อมกันหมด ทำหน้าที่ประดุจว่ามีความแรงและความเร็วเมื่อแล่นไปเหมือนสายไฟฟ้าอ่านพบในหนังสืออังกฤษเล่มหนึ่ง(๑)กล่าวถึงพระสงฆ์ลังกาทำพิธีสวดพระปริตก็กล่าวว่ามีด้ายเรียกว่าปริตนูล (๒) ผูกล่ามจากอาสนสงฆ์แล้วล่ามไปยังที่บรรจุพระสารีริกธาตุ แต่ไม่กล่าวว่าเอาไปพันไว้ คงเอาปลายด้ายไปวางไว้เฉย ๆ ใกล้ ๆ พระสารีริกธาตุเท่านั้น เมื่อเวลาพระสงฆ์จะสวดมนต์ก็คล้องด้ายกลุ่มมาถือไว้เป็นทำนองเดียวกับพระสงฆ์ไทยซึ่งกล่าวมาแล้ว

โดยคตินี้ เมื่อจะทำงานใดในพิธี ถ้าต้องการให้คนส่วนมากได้รับส่วนบุญกุศลร่วมและพร้อมกัน จึงใช้ด้ายสายสิญจน์ล่ามออกมา เพื่อให้ได้จับทั่วถึงกัน บุญกุศลใด ๆ ที่พึงจะได้ก็แล่นมาถึงผู้ที่จับด้วย การบุญกุศลเป็นเรื่องเกี่ยวด้วยใจ มองไม่เห็นตัว ถ้าได้ทำให้เห็นด้วยตาก็เป็นเครื่องช่วยบำรุงทางใจให้เห็นจริงเห็นจังยิ่งขึ้น นับว่าเป็นการดีไม่มีเสียหายอะไร เหตุนี้ในศาสนาต่าง ๆ จึงมีเรื่องทำนองนี้อยู่ทุกศาสนาเว้นไว้จะมีมากมีน้อยเท่านั้น เพราะผู้ที่นับถือศาสนา ไม่ใช่เป็นคนมีความคิดความเห็นเหมือนหรือเท่ากันทั้งหมด

เคยเห็นงานขึ้นบ้านใหม่แห่งหนึ่ง เมื่อเสร็จพิธีแล้วเจ้าภาพประสงค์จะแบ่งส่วนบุญที่ทำ อุทิศผลไปให้แก่บุรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว โดยจัดให้มีบังสุกุล เมื่อพระสงฆ์จะจับสายสิญจน์เพื่อบังสุกุล พระเถระซึ่งเป็นประธาน ท่านให้เจ้าภาพเด็ดด้ายสายสิญจน์ให้ขาดตอนเสียก่อนจากที่วงพระพุทธรูปไว้ เอาปลายข้างหนึ่งวงรอบพานที่เขียนชื่อผู้จะรับส่วนบุญแล้วทอดมาที่พระสงฆ์จะจับเพื่อบังสุกุล ทำอย่างนี้ก็เป็นการดี คือแบ่งสายสิญจน์เป็นส่วนสัด

---

(๑) R. Spence Hardy, Eastern Monarchism A. D ๑๘๕ o, p. 241

(๒) นูล ว่าเป็นภาษาทมิฬแปลว่าเส้นด้าย ถ้าคำแปลนี้เป็นจริง ความก็เข้ากันได้ดีกับคำว่า ปริตนูล แปลว่าเส้นด้ายพระปริตร แสดงว่าลังกาคงนำเอาพิธีการสวดพระปริตรสืบมาจากอินเดียใต้ซึ่งพุทธศาสนาเคยเจริญแพร่หลายอยู่ยุคหนึ่ง มาอีกต่อหนึ่ง - ธนิต

ในเรื่องพิธีเกี่ยวกับมงคลและอวมงคลซึ่งทำต่อเนื่องกันให้ขาดตอนเสียก่อน ทำไมพระเถระจึงจึงไม่มีความเห็นว่าพิธีมงคลและอวมงคลว่าไม่ควรทำต่อเนื่องในงานเดียวกัน ก็เพราะการทำดีนั้นแหละเป็นมงคลความรู้คุณของบุพการีเมื่อมีงานใดก็ระลึกถึง และปรารถนาให้ได้รับความดีจากงานนั้น คือการบุญการกุศล จัดว่าเป็นลักษณะของผู้มีกตัญญูกตเวที อาจถือว่าเป็นมงคลได้ในประการหนึ่ง ทุกคราวที่ทำบุญเช่นตักบาตรเลี้ยงพระเป็นต้น เมื่อตอนจบแล้วพระท่านเริ่มสวดอนุโมทนา คือขึ้นต้นด้วย ยถา วาริวหา ปูรา ฯลฯ ก็มีพิธีแผ่ส่วนบุญด้วยกาหลั่งน้ำหรือกรวดน้ำแก่สรรพสัตว์และผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ที่ประพฤติกันอย่างนี้ก็จัดไว้ว่าเป็นมงคลเพราะเป็นเรื่องแผ่เมตตาจิต

การจับสายสิญจน์เพื่อให้แล่นไปถึงกัน ก็เป็นส่วนหนึ่งของลัทธิพิธีซึ่งมีอยู่ด้วยกันทุกชาติทุกศาสนา ลัทธิพิธีเป็นเครื่องสำแดงความปรารถนาเพื่อให้เข้าถึงอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์และลึกลับ ด้วยวิธีที่มนุษย์เห็นว่าจะเข้าถึงได้ ลัทธิพิธีจึงเป็นส่วนหนึ่งของศาสนา เพราะศาสนาไม่ใช่มีแต่หลักธรรมคำสั่งสอนเกี่ยวกับที่ถือว่าเป็นบุญบาปเท่านั้น ยังต้องมีพิธีรีตองเป็นเครื่องช่วยให้เห็นจริงเห็นจังในความรู้สึกทางอารมณ์ด้วย เพราะความเชื่อถือของคนอยู่ที่ความรู้สึกนึกเห็น เมื่อว่าในแง่หนึ่ง ความเชื่อนั้นก็ไม่อยู่ที่แน่นอนเพราะเป็นเรื่องของใจ แต่การกระทำที่สำแดงออกเป็นรูปพิธีรีตอง เป็นเครื่องช่วยส่งเสริมความเชื่อถือทางอารมณ์ความสะเทือนใจอันแรงกล้าของคนส่วนมากได้แน่นอน ดีกว่าความเชื่อด้วยเหตุผลทางปัญญา พิธีรีตองเหล่านี้เมื่อได้ประพฤติสืบต่อเป็นประเพณีกันมานาน โดยที่สังคมหรือคนในหมู่ถือว่าถ้าทำตามก็เป็นถูกก็เกิดเป็นจารีตประเพณีขึ้นในเรื่องเกี่ยวกับด้ายสายสิญจน์ก็มีนัยดังกล่าวมานี้ เพราะถือว่าเป็นพาหะนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาสู่ผู้ได้จับต้อง หรือนำผู้ที่ได้จับต้องไปสู่สิ่งอันเป็นบุญเป็นกุศล

๗. สวดมนต์เย็น

ครั้นถึงวันพิธีเจริญพระพุทธมนต์ ก็จัดเตรียมสถานที่และสิ่งสำหรับรับรองและประกอบพิธีไว้พร้อมเสร็จ เครื่องรับรองพระสงฆ์ คงวางประจำที่ไว้ก่อนแต่หมอน และกระโถน

เท่านั้น ส่วนน้ำร้อนน้ำเย็นหมากพลูบุหรี่ นำมาประเคนต่อเมื่อพระเข้านั่งที่เรียบร้อยแล้ว การประเคนนั้น เจ้าภาพเป็นผู้ประเคนองค์ละชุด เริ่มแต่องค์ต้นแถวจนถึงองค์สุดท้ายตามลำดับ ลางทีเจ้าภาพประเคนแต่องค์ต้น ๆ ถัดไปคนอื่นเป็นผู้ประเคนหรือเจ้าภาพให้คนอื่นประเคนแทนก็มี

จำนวนพระสงฆ์ที่นิมนต์มาเจริญพระพุทธมนต์ตามที่นิยมกัน ถ้าเป็นงานมงคลมักเป็นจำนวนคู่ตั้งแต่ ๖ รูปขึ้นไป ส่วนงานอวมงคลมักใช้จำนวนคี่ตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไปเช่นงานทำบุญ ๗ วัน เกี่ยวกับศพมักนิยมจำนวน ๗ เป็นต้น ถ้ามีจำนวนต่ำกว่านี้ไม่ใช้เพราะถ้าต่ำกว่า ๔ รูปก็ไม่ได้คณะสงฆ์ ถ้า ๔ รูปแม้ได้คณะสงฆ์ แต่ก็ไม่นิยมใช้ในงานมงคล เพราะถือว่าไปเท่ากับจำนวนพระสวดอภิธรรมในงานศพ ทางอีสานกำหนดจำนวนพระสงฆ์อย่างน้อย ๔ รูป เรื่องจำนวนพระสงฆ์เป็นจำนวนคู่หรือคี่ ถือเอาเป็นแน่นอนไม่ได้ ลงรายในงานมงคลนิมนต์พระเป็นจำนวนคี่ก็มี ถ้าทักว่าทำไมจึงเป็นจำนวนคี่ ก็บอกว่ารวมทั้งพระพุทธรูปซึ่งประดิษฐานอยู่บนที่บูชาด้วยอีกองค์หนึ่ง ก็เป็นจำนวนคู่ เห็นจะถือว่าพระสงฆ์ย่อมมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ดังที่มีอ้างไว้ในบาลีว่าพุทฺธปฺปมุโข ภิกฺขุสงฺโฆ ถ้าเป็นงานมงคลแต่งงานเท่าที่ได้เห็นเป็นจำนวนคู่ทั้งนั้น อย่างน้อย ๘ รูป ยืนพื้น ถ้ารวมทั้งพระพุทธรูปด้วยก็กลับเป็นจำนวนคี่ไป

อย่างไรก็ดี ถ้าถือว่าเป็นมงคลอยู่ที่การกระทำดี เรื่องถือจำนวนคู่หรือคี่ว่าเป็นมงคลหรือไม่เป็นมงคลก็ไม่มี แต่ก็เป็นโลกวัชชะ ในหมู่ที่เขาถือกัน อาจถูกเขาติเตียนได้ว่านอกคอกนอกประเพณี สู้ทำตามคนส่วนมากในหมู่เขาทำกันดีกว่า เมื่อเห็นว่าไม่เป็นที่เสียหายอะไร เพราะชื่อว่าทำอย่างนั้นเป็นมงคล ทำอย่างนี้เป็นอัปมงคล ก็เป็นเรื่องมองไม่เห็นตัวได้แต่นึกเอา สอบถามท่านผู้รู้ผู้หนึ่งว่าพระสงฆ์ในงานพระราชพิธีใช้จำนวนคู่หรือคี่ ก็ได้รับคำตอบชี้แจงว่าไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์อะไรในเรื่องจำนวนคู่หรือคี่ สุดแล้วแต่สถานที่ตั้งอาสนสงฆ์ได้กี่ที่พองามก็นิมนต์พระมาเท่าจำนวนนั้น

การนิมนต์พระมาประกอบพิธี ตามคติโบราณเกี่ยวกับพิธีแต่งงานมักนิยมให้คู่บ่าวสาวต่างนิมนต์เป็นจำนวนฝ่ายละครึ่ง คือ ฝ่ายเจ้าบ่าวครึ่งหนึ่งและฝ่ายเจ้าสาวครึ่งหนึ่ง และตาม

ปรกติมักเป็นฝ่ายละ ๔ องค์ ให้ครบคณะสงฆ์ ตามธรรมดาพระที่เจ้าภาพนิมนต์มานั้น มักเป็นพระซึ่งเป็นที่เคารพหรือคุ้นเคยกับเจ้าภาพ เมื่อเป็นเช่นนี้ พระที่มาประกอบพิธีจึงมักไม่ใช่มาจากวัดเดียวกันทั้งหมด อาจมาจากวัดต่าง ๆ หลายวัดก็ได้ เหตุฉะนั้นกำหนดเวลาที่พระมาถึงบ้านจึงไม่พร้อมกัน ถ้ามีฆ้องก็ใช้ฆ้องเป็นสัญญาณบอกจำนวนเมื่อเวลาพระมาถึงเป็นระยะ ๆ ไป ถ้ามาถึงก่อนต่างว่า ๒ องค์ก็ตี ๒ ที มาอีก ๓ องค์ก็ตี ๓ ที เมื่อมาครบจำนวนแล้วก็ลั่นฆ้องหลายครั้ง ต่อจำนวนที่มาครั้งหลังสุด ในตอนนี้ถ้ามีเครื่องปี่พาทย์ ก็ประโคมปี่พาทย์ให้กึกก้องเป็นการต้อนรับพระ ซึ่งว่าตามทฤษฎีเสียงดนตรีส่วนมากก็เป็นข้าศึกกับพระ แต่ก็เห็นใช้เครื่องดนตรีทำเพลงเกี่ยวกับพระอยู่เสมอ

เมื่อพระมาพร้อมเข้านั่งที่อาสนสงฆ์และเจ้าภาพประเคนเครื่องรับรองพระเรียบร้อยแล้ว ถึงเวลาเจริญพระพุทธมนต์ เจ้าภาพเริ่มจุดธูปเทียนที่เครื่องบูชาแล้วนั่งคุกเข่าประนมมือกล่าวคำนมัสการพระรัตนตรัย จบแล้วกราบลงด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ๓ หน และนั่งคุกเข่าในท่าประณมมือ กล่าวคำอาราธนาศีล ๕ หรือศีล ๘ แล้วแต่กรณี พระสงฆ์ที่เป็นประธานจับพัดของท่านซึ่งเตรียมเอามาด้วย และวางไว้ข้าง ๆ ท่านทางซ้ายมือ (ไม่แน่นักวางทางขวามือก็มี แล้วแต่สะดวก) วางตั้งบังหน้าท่านกล่าวให้ศีล ซึ่งคนที่นั่งก็ว่าตามเป็นการรับศีล เสร็จแล้วผู้อาราธนา ก็อาราธนาพระปริตรเพื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ขอความคุ้มครองป้องกัน เพื่อความสวัสดีมงคล กล่าวความตรงนี้อย่างรวบรัดเพราะเป็นที่ซึมทราบกันอยู่แล้ว

ตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ถ้าเจ้าภาพไม่สันทัดเรื่องอาราธนาศีลและพระปริตร จะขอผู้สันทัดในการนี้เป็นผู้อาราธนาแทนก็ได้ ตอนนี้ผู้นั่งอยู่ควรประนมมืออยู่ในท่าเคารพตลอดเวลา ไม่ใช่นั่งอยู่อย่างไม่รู้ไม่ชี้ ข้าลางทีขาดความเคารพคุยกันเอ็ดอึงก็เคยเห็น ลางคราวหาผู้อาราธนาไม่ได้ พระท่านก็สอนให้ โดยเฉพาะอาราธนาพระปริตร ก็ว่าตามไปตามที่พระบอก หรือไม่จะอ่านเอาจากหนังสือเรื่องวิธีทำบุญซึ่งมีผู้ศรัทธาตีพิมพ์อยู่ดาษดื่นก็ได้ แต่อย่างหลังนี้นานๆ จึงจะพบสักครั้งหนึ่ง

เมื่ออาราธนาศีล [๑] และพระปริตรจบแล้ว ก็กล่าวบทเชิญเทวดา ตลอดจนยักษ์ คนธรรพและนาค ให้มาประชุมพร้อมกันฟังพระธรรม บทเชิญนี้คือที่ขึ้นต้นว่า สคฺเค กาเม จ รูเป ลางทีพระสงฆ์เป็นผู้กล่าวบทเชิญเองก็มี โดยพระองค์ที่นั่งในลำดับ ๓ ยกพัดของท่านขึ้นตั้งบังหน้าแล้วกล่าวบทเชิญ ทำไมจึงต้องเป็นองค์ที่ ๓ และต้องยกพัดขึ้นบังหน้าด้วย ยังไม่ทราบเหตุผลได้ถ่องแท้ ถัดจากนั้นพระสงฆ์องค์เป็นประธานก็ว่าขึ้นต้นบทขัดตำนาน คือ สวดนำบทขึ้นก่อน แล้วพระสงฆ์ทั้งหมดก็เริ่มสวดพระปริตพร้อมกัน ในตอนนี้ก่อนลงมือสวด พระสงฆ์ผู้เป็นประธานจะหยิบกลุ่มด้ายสายสิญจน์ที่วางอยู่ในที่ใกล้ ๆ มือ เอามาคลี่ออกแล้วจับเส้นด้ายไว้ในท่าประนมมือ และส่งกลุ่มด้ายต่อ ๆ ไปยังองค์อื่นตามลำดับ เพื่อจับถือไว้ในอาการอย่างเดียวกัน

บทสวดพระปริตรมี ๒ อย่าง เรียกว่า ๗ ตำนานอย่างหนึ่ง และ ๑๒ ตำนานอย่างหนึ่ง "แต่ก่อนมา ถ้าเป็นงานมงคลสามัญ เช่นทำบุญเรือนหรือฉลองพระโกนจุกเป็นต้น สวด ๗ ตำนาน ถ้าเป็นงานมงคลวิเศษ เช่นงานฉลองอายุและแต่งงานเข้าสาวเป็นต้น สวด ๑๒ ตำนาน แต่เดี๋ยวนี้เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไปแล้ว สวด ๗ ตำนานกันเป็นพื้น" [๒]

เรื่องขัดตำนาน มีอธิบายไว้ในตำนานพระปริต (หน้า ๒๑) ว่า ขัดตำนานตามตำราพระปริต พระสงฆ์นายกผู้นำสวดมนต์เป็นผู้ขัดตำนาน สันนิษฐานว่าในสมัยต่อมา จะเป็นด้วยบางคราว พระสงฆ์นายกผู้นำสวดมนต์ แก่ชราหรือมีเสียงแหบเครือ ไม่สามารถจะขัดตำนานได้สะดวก จึงสมมุติให้พระภิกษุองค์ใดองค์หนึ่งซึ่งเสียงดี หรือว่าทำนองเพราะเป็นผู้ขัดตำนาน แต่เช่นนั้นก็ยังหายาก การสวดมนต์ในพื้นเมืองจึงไม่ใคร่ขัดตำนาน แม้แต่ว่า สคฺเค เชิญเทวดามาฟังพระปริตก็มักให้ลฤหัสถ์ว่า ส่วนพระสงฆ์สวดบทขัดตำนานไปด้วยกับสวดพระปริต"

เมื่อพระสวดจบไปหนึ่ง ถ้ามีฆ้องก็ลั่นฆ้องเป็นสัญญาณ ๓ หึ่งเรื่อยไปเป็นระยะๆ เพื่อบอกให้ทราบว่าพระสวดจบไปแล้วถึงพระปริตรบทไหน ผู้ที่ฟังอยู่ก็ยกมือขึ้นจบศีรษะ เมื่อ

---

(๑) ถ้าเป็นวันธรรมดา อาราธนาศีล ๕ ถ้าเป็นวันพระธรรมสวนะ อาราธนาศีล ๘ แต่ที่อาราธนาศีล ๕ ก็มี

(๒) ตำนานพระปริตร อธิบายเบื้องต้นของ สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๑๕

พระสงฆ์สวดไปถึงบทมงคลสูตร เจ้าภาพคลานเข้าไปจุดเทียนน้ำมนต์ซึ่งติดไว้ที่ปากบาตรหรือที่ครอบน้ำมนต์ ซึ่งตั้งอยู่ตรงหน้าพระสงฆ์ผู้เป็นประธาน ถ้าไม่มีใครจุด พระสงฆ์ผู้เป็นประธานก็จุดให้เอง ถ้าท่านมีไม้ขีดไฟอยู่ใกล้มือ พระสวดต่อไปอีกสักครู่ จะเห็นพระสงฆ์ซึ่งเป็นประธานหยิบเทียนที่จุด และติดไว้ที่หม้อน้ำมนต์เอียงปลายเทียนให้ขี้ผึ้งละลายและหยดลงไปในหม้อน้ำมนต์เรียกว่า *หยดเทียน* หยดเทียนไปทั่ว ๆ อีกครู่หนึ่ง แล้วเอาเทียนนั้นจุ่มลงไปในน้ำดังแฉ่ เทียนก็จะดับไปทันที ตอนที่จับเทียนจุ่มลงไปให้ดับในน้ำ ทำเมื่อตรงที่พระสงฆ์สวดถึงบทว่า "เต ขีณเพชา อวิรุฬฺหิฉนฺทา นิพฺพนฺติ ธีรา ยถายมฺปทีโป" ซึ่งอยู่ในรตนสูตรแปลว่า "บัณฑิตผู้สิ้นเชื้อแห่งความเป็นอยู่ของตนแล้ว และไม่มีความปรารถนาอันรนงอกขึ้นได้อีก ก็ดับสนิทเหมือนดวงประทีปนี้" เทียนที่ดับแล้วนั้นคงติดไว้อย่างเดิม ส่วนขี้ผึ้งที่หยดลงไปในน้ำมนต์จะลอยอยู่มีรูปกลม ๆ แบน ๆ อย่างดอกพิกุล หรือจะเป็นรูปอื่นๆ แล้วแต่จะนึกเห็น หยดเทียนนี้ว่าเป็นการเสี่ยงทายด้วย ถ้ามีรูปเป็นอย่างนั้นและเรียงกันอย่างนั้น เป็นการดีหรือไม่ดี ที่กล่าวมานี้เป็นแต่คำบอกเล่าและก็จำได้ไม่ตลอด จึงกล่าวได้แต่เท่านี้

ได้ทราบว่าทางภาคอีสาน พระสงฆ์จะหยดและจุ่มเทียนลงในน้ำมนต์ ตอนที่สวดไปถึงบท "อิติปิ โส ภควา ฯลฯ" ในธชัคคสูตรลางแห่งจะหยดและจุ่มเทียนเมื่อสวดจะจบพระปริต ทางภาคพายัพแคว้นลานนาไทย (ตามที่ท่านเจ้าคุณธรรมราชานุวัตร เจ้าคณะตรวจการภาค ๕ เมตตาบอกมาว่า) การหยดเทียนในเวลาสวดมนต์แบ่งเป็นสองคือ (๑) สวดมนต์สามัญ หยดเทียนเมื่อสวดถึง สกฺกตฺวา ใช้เทียน ๓ เล่ม เล่มที่หนึ่งหยดเมื่อสวดถึง สพฺพทุกฺขา วูปสเมนฺตุ เต แล้วดับเทียน เล่มที่สองสวดเมื่อถึง สพฺพภยา วูปสเมนฺตุ แล้วดับเทียน เล่มที่สามหยดเมื่อสวดถึง สพฺพโรคา วูปสเมนฺตุ เต แล้วดับเทียน สวดมนต์สังคหะเรือนเมื่อปลงศพแล้ว โดยมาก ในเย็นวันปลงศพแล้วนั่นเอง คือ การทำบุญปลดทุกข์แล้วนั่นเอง มีเทียน ๓ เล่มเหมือนกันแต่หยดพร้อมกันเมื่อเริ่มสวด ยงฺกิจิ วิตฺตฺตํ อิธวา หุรํ วา จนถึง เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ แล้วก็มอบเทียนให้เจ้าบ้านไปจุดที่เตาไฟเป็นไฟเชื้อหรือไฟชนวน

เรื่องจุ่มเทียนลงไปในน้ำเพื่อให้ไฟดับ ไม่ใช่เป็นลัทธิพิธีที่มีอยู่แต่พุทธศาสนาเท่านั้น ในลัทธิศาสนาอื่นก็มี ตามลัทธิศาสนาคริสตัง นิกายคาทอลิก มีวิธีทำน้ำมนต์หรือน้ำศักดิ์สิทธิ์สำหรับล้างบาปในลัทธิ คือบาทหลวงจะทำพิธีแยกน้ำที่ในอ่างโดยเอามือแหวกน้ำเป็นรูปไม้กางเขน แล้วแตะน้ำตรงที่ทำเป็นรูปไม้กางเขนครั้งหนึ่ง ว่าทำพิธีขับภูตผีปีศาจคือตัวอัปรีย์จัญไรที่มีอยู่ในน้ำ ให้ปลาดหนีไป แล้วเสกเป่าสามครั้ง และเสกเช่นเดียวกันที่เทียนบูชาปาสแคล (Paschal candles) กล่าวคำเป็นภาษาละตินว่า "Descendant in hanoplenditudinem fontis virtus Spiritus Sancti" แปลว่า "ขอเดชะแห่งพระจิต" (Holy ghost) จงเสด็จลงไปสู่ท่อธารแห่งความสมบูรณ์" ทำอย่างนี้ ๓ ครั้ง ๓ หน แล้วเสกเป่าลงไปในน้ำ ๓ หนว่า "จงบังเกิดเป็นผลงอกงามขึ้นในสารวัตถุทั้งหมดซึ่งอยู่ในน้ำนี้.." แล้วเอาน้ำมันนิดหนึ่งเจือลงไป แต่ข้อที่แปลกคือต้องเจือน้ำลายลงไปด้วยเล็กน้อย (๑) เมื่อได้ทำเช่นนี้แล้ว น้ำนั้นก็มีสภาพเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ สามารถชำระล้างวิญญาณให้สะอาดหมดจดได้ (๒) ในลัทธิศาสนาคริสต์นิกายกรีกออทอดอกส์ ดังที่นับถืออยู่ทางตะวันออกของทวีปยุโรปมีประเทศต่าง ๆ ในแหลมบอลข่าน และในประเทศรุสเซียเป็นต้น ก็มีลัทธิพิธีประสาทพรมงคลที่ท่อธารน้ำสำหรับล้างบาป เพราะตามคติความเชื่อของคริสตัง ว่าบุคคลที่เกิดมา ย่อมมีบาปติดเป็นกรรมพันธุ์จากมนุษย์คู่แรก คืออาดำและเอวาที่พระเจ้าสร้างขึ้น จึงจำเป็นต้องมีพิธีชำระล้างบาปนั้น ด้วยลัทธิพิธีจุ่มน้ำลงไปทั้งตัวหรือใช้น้ำล้างศีรษะหรือที่ใด ๆ แล้วแต่เป็นนิกายไหน น้ำสำหรับที่จะชำระล้างบาปนี้ ตามนิกายที่กล่าวมาข้างต้น บาทหลวง

(๑) เรื่องน้ำลาย ชาติในสมัยโบราณมากชาติล้วยกัน ถือว่าเป็นสารส่วนสำคัญของผู้เป็นเจ้าของ ถ้าเป็นน้ำลายของผู้ศักดิ์สิทธิ์ด้วยแล้ว ก็ถือว่าเป็นสิ่งควรปรารถนา ที่พ่นน้ำมนต์ให้แก่ผู้เจ็บป่วยหรือถูกผีเข้าก็เพื่อให้น้ำลายของผู้พ่นปนไปด้วย เหตุนี้ผู้พ่นจึงมักเป็นคนที่นับถือกันว่าขลัง ถ้าได้ให้ท่านถ่มน้ำลายให้ก็ยิ่งดี แม้แต่ชานหมากของท่าน คนก็ยังแย่งกันเอาไปผสมยาผสมน้ำเพื่ออาบหรือกิน เกลือนผีก็ใช้น้ำลายเกลือน เสกนะหน้าท้อง หรือทำบัตคณัง ได้ทราบว่าผสมน้ำลายด้วย ผีปอบผีกระสือถ้าถูกมันถ่มน้ำลายรดหรือกินน้ำลายของมันเข้าไป ก็ถือว่าผู้ถูกถ่มรดจะต้องเป็นผีปอบและผีกระสือไปด้วย เพราะด้วยอำนาจน้ำลายของมัน

(๒) W. J. Wilkinsm, Paganis in the Papal Church, pp. 93-94

ผู้ทำพิธีจะเสกน้ำนั้น ๓ ครั้ง ๓ หน โดยจุดเทียนแล้วจุ่มลงไปในน้ำ ๓ ครั้ง ครั้งละเล่ม (ใช้ ๓ เล่มเท่ากับจำนวนเทียนทางภาคพายัพ) แต่ละครั้งจุ่มเทียนลงไปให้ลึกกว่าครั้งที่แล้วมา และในขณะจุ่มบริกรรรมคาถาเป็นภาษาละติน น้ำนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ล้างบาปได้ กรีกสมัยโบราณ น้ำที่ใช้เนื่องในการพลีบูชา ต้องเอาชิ้นไม้ที่จุดไฟจากแท่นบูชาจุ่มลงในน้ำ น้ำนั้นจึงจะบริสุทธิ์ใช้ในลัทธิพิธีได้ พวกพราหมณ์ทำน้ำมนต์ ก็เอาด้ายยัชโญปวีต หรือสายมงคลพราหมณ์จุ่มลงไปในน้ำ ปากก็บริกรรมมนต์ศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า คายตรี (๑)

พิจารณาตามข้อความข้างบนนี้ แสดงว่าการกระทำพิธีจุ่มประทีปลงไปในน้ำก็เพื่อทำให้น้ำนั้นมีความบริสุทธิ์ศักดิ์สิทธิ์ขึ้น และเป็นพิธีที่มีมาแล้วตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ เหตุใดจึงถือว่าเอาดวงไฟจุ่มลงไปในน้ำ ทำให้น้ำนั้นบริสุทธิ์ เห็นจะเป็นเพราะสิ่งที่ทำให้สิ่งอื่นที่ถือว่าเป็นอเปรอะมลทิน ย่อมชำระล้างให้สะอาดได้ก็ด้วยน้ำและไฟแล้วแต่กรณี เหตุนี้น้ำและไฟจึงเข้าไปแทรกอยู่ในพิธีต่าง ๆ เสมอไม่ว่าในลัทธิไร ถ้าสิ่งที่เป็นน้ำต้องการล้างให้มีความสะอาดหมดเสนียดจัญไรเกิดเป็นมงคล ก็ต้องใช้ล้างเป็นลัทธิพิธีด้วยไฟ ถ้าเป็นไฟก็ต้องล้างล้างเป็นลัทธิพิธีด้วยน้ำ เพราะฉะนั้นถ้าถือตามแนวความคิดนี้ การเอาเทียนจุ่มลงไปในน้ำที่จะทำเป็นน้ำมนต์ ก็เพื่อทำน้ำนั้นให้บริสุทธิ์ศักดิ์สิทธิ์สมเป็นน้ำมนต์ จุ่มเทียนลงไปเฉย ๆ ไม่มีเค้าอะไรเหลืออยู่ให้เห็นว่าได้ทำตามพิธีแล้ว จึงหยดเทียนลงไปในน้ำเพื่อสำแดงให้เห็นว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ได้ทำตามพิธีแล้วในลัทธิศาสนาคริสต์ การรดน้ำมนต์อาบน้ำมนต์ไม่มี ใช้แต่น้ำมนต์พรมตามศีรษะและร่างกายพอเป็นกิริยา ส่วนทางตะวันออกในส่วนที่เป็นประเทศร้อน โดยเฉพาะในอินเดีย ใช้อาบหรือจุ่มลงไปในน้ำทั้งตัว เช่นอาบน้ำชำระบาปในแม่คงคา ในลัทธิศาสนาคริสต์นิกายแบปติสต์มีพิธีล้างบาป โดยจุ่มตัวลงไปในน้ำเหมือนกัน เรียกกันว่า "ศีลจุ่ม" เพราะเดิมเกิดมีคตินี้ก็ในประเทศร้อน

เมื่อพระสวดจวนจะจบ จะเห็นองค์สุดท้ายท่านจะม้วนด้ายสายสิญจน์ที่ท่านกำลังจับอยู่ถือไว้เอากลับเข้ากลุ่ม แล้วส่งกลุ่มด้ายแก่พระสงฆ์องค์ที่อยู่ถัดไปทางขวามือ องค์นี้ท่าน

---

(๑) Gerini's Chulakantamangala pp. 151-152

จะทำเช่นเดียวกัน และส่งต่อไปยังองค์อื่นโดยลำดับ จนถึงองค์ที่เป็นประธาน พอมัวนเข้ากลุ่มเสร็จก็พอดีจบบทสวด แล้วท่านก็เอากลุ่มด้ายสายสิญจน์วางไว้ในพานตามเดิม ขณะนั้นถ้ามีบีพาทย์ก็ประโคมขึ้น เป็นสัญญาณว่าพระสวดจบแล้ว หรือถ้ามีแต่ฆ้องก็ลั่นฆ้อง ๓ หน เป็นสัญญาน ถ้าไม่มีก็แล้วกันไป ต่อจากนั้นก็มีการประเคนน้ำและหมากพลูบุหรี่เพิ่มเติม และมีการถวายเครื่องไทยธรรม ถ้าไม่มีฉันเช้าวันรุ่งขึ้น เสร็จแล้วพระสงฆ์อนุโมทนาและลากลับ ถ้ามีเงินถวายแทนสิ่งของหรือถวายเพิ่มเติมตามกำลังศรัทธา ก็จะต้องทำใบปวารณาให้แก่ไวยาวัจกรคือผู้ทำธุระแทนสงฆ์หรือศิษย์ของท่านได้ถ้าเป็นผู้ทำหน้าที่นี้ เพราะท่านรับเงินทองไม่ได้ ใบปวารณามีข้อความอย่างย่อเป็นดังนี้ "ขอถวายมูลค่าบิณฑบาตสี่ เป็นเงิน...บาท ได้มอบให้ไว้กับไวยาวัจกรรับมาจัดการแทน หากพระคุณเจ้าจำนงประสงค์สิ่งใดในบิณฑบาตสี่ ขอได้โปรดเรียกร้องจากไวยาวัจกรผู้ปฏิบัติพระคุณเจ้านั้นเทอญ" แบบใบปวารานาอีกสำนวนหนึ่ง "ขอถวายบิณฑบาตสี่ อันควรแก่สมณบริโภคแล้ว ขอได้โปรดเรียกร้องจากกัปปิยการกผู้ปฏิบัติของพระคุณเจ้า เทอญ"

การสวดมนต์เย็นแล้วฉันเช้าในวันรุ่งขึ้น เดี๋ยวนี้ที่ในกรุงเทพฯ ลางรายเปลี่ยนเป็นสวดมนต์เช้าและฉันเช้า หรือฉันเพลต่อเนื่องกันในวันเดียว เพื่อไม่ให้เสียเวลาทำถึง ๒ วัน เป็นการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขแห่งสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคมเมื่อเป็นเช่นนี้ การประกอบพิธีก็ต้องรวบรัดให้ทันแก่เวลา พระเถระผู้เป็นประธานลางองค์ก็มีนาฬิกาขนาดเล็กติดตัวไปด้วย เพื่อดูและกะเวลาสวดให้พอดีกับที่กำหนดไว้

๘. เรื่องพระปริตร

สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ในตำนานพระปริตร ตอนอธิบายเบื้องต้นว่า ประเพณีพระสงฆ์สวดพระปริตรเกิดขึ้นในลังกาปวีป ทรงสันนิษฐานว่าเดิมจะเกิดขึ้นจากชาวลังกาซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาปรารถนาสิริมงคล และมีเวลาหวาดหวั่นต่อภยันตรายตามธรรมดาสามัญมนุษย์ คงจะขอให้พระสงฆ์เถรานุเถระชาวลังกาช่วยหาทางในพระพุทธศาสนาสงเคราะห์ เพื่อแสวงสิริมงคลหรือป้องกันภยันตรายให้แก่ตนบ้าง พระสงฆ์มีความ

กรุณาจึงคิดวิธีสวดพระปริตรขึ้น ให้สมประสงค์ของประชาชน โดยเลือกเอาพระสูตรและปาฐะพระคาถาสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย อันมีตำนานอ้างว่าเกิดขึ้นเนื่องด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ มาสวดเป็นมนต์ ชั้นเดิมจะสวดสูตรไหนหรือคาถาไหน ก็เห็นจะแล้วแต่เหตุการณ์

ต่อมา คงจะมีพระเจ้าแผ่นดินลังกาองค์ใดองค์หนึ่ง มีรับสั่งให้พระสังฆเถระคิดปรุงพระปริตรขึ้น สำหรับสวดงานหลวง ให้มีทั้งฝ่ายเจริญสิริมงคล และฝ่ายที่จะคุ้มครองป้องกันอุปัทวันตรายรวมอยู่ด้วยกัน พระสงค์จึงเลือกพระปริตรต่าง ๆ และเอาคาถาที่นับถือกันเพิ่มเข้าบ้าง ปรุงเป็นราชปริตรเป็นแบบสำหรับสวดในงานหลวง ก็เป็นธรรมดาที่คนทั้งหลายจะเกิดนิยม อยากให้สวดพระปริตรนั้น ณ ที่อื่น ๆ ต่อไป จนเป็นประเพณีในพื้นเมือง

ราชปริตรนั้นเป็น ๒ อย่าง เรียกว่า *จุลราชปริต* หรือที่เราเรียกกันเป็นสามัญว่าเจ็ดตำนานอย่างหนึ่ง และ *มหาราชปริต* หรือที่เรียกว่าสิบสองตำนานอีกหนึ่ง ประเทศต่างๆ มีพม่า มอญ ไทยและเขมร ต่างได้รับแบบราชปริตนี้มาจากลังกาด้วยกัน จึงได้มีประเพณีสวดพระปริตรในงานพิธีต่าง ๆ สืบมา การทำน้ำมนต์เป็นส่วนหนึ่งของสวดพระปริตร เพราะฉะนั้นจึงเป็นประเพณีบ้านเมืองของไทยมาแต่ไบราณ ถ้ามีการสวดพระปริตรที่ใด ก็ย่อมตั้งบาตรหรือหม้อใส่น้ำมีเทียนจุดติดไว้ แลกผูกด้วยสายสิญจน์ล่ามมาให้พระสงฆ์ทั้งปวงถือในเวลาสวดพระปริตรและมีพิธีเอาเทียนจุ่มน้ำในบาตรดับไฟดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

บทสวดมนต์เจ็ดตำนานนั้น มีคาถาซึ่งคัดเอามาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกรวมด้วยกันเป็น ๗ ตำนาน ซึ่งมีผู้สันนิษฐานว่าจะแผลงมาจากตาณ ในบาลี อันมีความหมายอย่างเดียวกับคำปริตร ซึ่งแปลว่าความต้านทาน ความป้องกัน ตำนานหรือปริตรทั้ง ๗ นั้น คือ

๑.	มงคลสูตร	ว่าด้วยสิ่งเป็นมงคล
๒.	รัตนสูตร	ว่าด้วยแก้วรัตน ๓ ประการคือพระรัตนตรัย
๓.	กรณียเมตตสูตร	ว่าด้วยเรื่องหน้าที่เกี่ยวด้วยเจริญเมตตา
๔.	ขันธปริตร	ว่าด้วยขันธ์ ๕

๕. โมรปริตร ว่าด้วยมนต์ของนกยูง

๖. ธชัคคปริตร ว่าด้วยเคารพธง

๗. อาฏานาฏิยปริตร ว่าด้วยเรื่องเมืองอาฏานาฏิยนคร

มงคลสูตร เป็นคาถาชุดหนึ่ง กล่าวว่าพระพุทธเจ้าตรัสตอบเทวดาที่มาเฝ้ากราบทูลถาม ว่าสิ่งที่เป็นมงคลสูงสุดมีอยู่ ๓๘ ประการ มีการไม่คบคนพาล การคบคนบัณฑิต เป็นต้น เป็นมงคลสูงสุด ผู้เคยฟังพระสวดมนต์ คงจะได้ยินพระสวดว่า เสวนา จ พาลานำ ปณฺฑิตานญฺ เสวนา แล้วจะได้ยินคำว่า เอตมฺมงฺคลมุตฺตมำ ลงท้ายบทเป็นระยะ ๆ ตลอดไป ฟังจนเจนหู ถึงกับคำว่า *อเสวนา* มีผู้มาใช้พูดกันเป็นภาษาปากว่า อเสวนา คือ ผู้ไม่ควรคบ

รัตนสูตร เป็นคาถาซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสให้พระอานนท์ท่องเรียนไว้ แล้วนำเอาไปสวดภายในกำแพงเมืองไพศาลี ซึ่งพลเมืองได้รับภัยพิบัติ ๓ ประการ คือ พุทธรัตน ธรรมรัตน และสังฆรัตน

กรณียเมตตสูตร เป็นคาถาที่คนรุ่นก่อนรู้จักกันดีเรียกว่า *สวดกรณีย์* สำหรับบ็องกันเทวดาอารักษ์และภูตผี ถ้าใครจะตัดต้นไม้ใหญ่เมื่อได้สวดกรณีย์แล้วรุกขเทวาที่สิงอยู่บนต้นไม้นั้น ตลอดจนพวกผีปีศาจก็ไม่กล้าโกรธและทำร้าย เนื้อความในกรณียเมตตสูตร คือ "ขอให้บุคคลจงเป็นผู้อาจหาญ ซื่อตรง ว่าง่าย อ่อนโยน ไม่เย่อยึง มีสันโดษ เลี้ยงง่าย ไม่คะนอง ไม่ประกอบกรรมที่ผู้รู้ติเตียน แผ่เมตตาไปในหมู่สัตว์ทั้งหลาย ขอให้เขามีความสุข อย่าข่มแหงเบียดเบียนกัน อย่าดูหมิ่นกัน อย่าหาทุกข์ให้กัน เป็นต้น (๑) เป็นพระธรรมคำสั่งสอนโดยตรง เช่นในบทขึ้นต้นว่ากรณียมตฺถกุสเลน ยนฺตำ สนฺตำ ปทำ อภิสเมจฺจ แปลว่า การกระทำใด ๆ ที่อาจนำไปสู่ความบรรลุถึงความสุขสงบอันเป็นที่สุด (คือพระนิพพาน) ย่อมเป็นการกระทำของบัณฑิต

ขันธปริตร มีเรื่องเล่าว่าพระภิกษุรูปหนึ่งถูกงูกัดถึงแก่มรณะภาพ พระภิกษุรูปอื่นๆ จึงนำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสว่าชะรอยพระภิกษุที่ถูกงูพิษกัด จะไม่ได้แผ่เมตตาไปในพญางู ๔ ตระกูลคือ วิรูปักข์ เอราบถ ฉัพยาบุตร และกัณหาโคตมะ แล้ว

พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระขันธปริตรนี้แก่พระภิกษุเหล่านั้น สำหรับแผ่เมตตาไปยังพญางูทั้ง ๔ เนื้อความในพระสูตรนี้ คือ "พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทรงพระคุณไม่มีประมาณ สัตว์ทั้งหลายเช่น งู แมลงป่อง ตะเข็บตะขาบเป็นต้น มีประมาณไม่มากเหมือนคุณพระรัตนตรัย เราทำการนอบน้อมภาคอยู่พระผู้มีพระภาคอยู่ ขอให้สัตว์ร้ายจงหลีกไปฉะนี้ บทนี้ถือกันว่าป้องกันภัยจากอสรพิษต่าง ๆ" (๒)

โมรปริตร เป็นคาถามาจากโมรชาดกหรือชาดกเรื่องพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกยูง (ชาดกเรื่องที่ ๑๙๔ หรือดูในหนังสือ พิธีกรรมของนาย แปลก สนธิรักษ์ หน้า ๓๘–๔๖ ก็ได้) คาถาในโมรปริตรเป็นบทสวดสดุดี (อย่างที่เรียกในสันสกฤตว่า โสตสระ หรือ hymn ในคำอังกฤษ) บูชาพระอาทิตย์ ซึ่งนกยูงโพธิสัตว์ กล่าวสดุดีทุกเช้าเย็น มีใจความขึ้นต้นว่า "พระราชาอันสูงสุดในสวรรค์ผู้มีพระเนตรเห็นหมด ซึ่งทรงสอดส่องไปจบสกลจักรวาล ด้วยเดชแห่งประกายของพระองค์ กระทำให้สว่างพื้นพิภพ เสด็จขึ้นมาเวลาเช้าตามลำดับไม่มีหยุด พระองค์กระทำความบันเทิงให้แก่สรรพสัตว์มีชีวิต ยังความสำเร็จผลอย่างยิ่งให้แก่ความหวังและความปรารถนาของสรรพสัตว์ ข้าพเจ้าขอน้อมบูชาพระผู้เป็นภาสกรอันยิ่งใหญ่ และทั้งผู้ภักดีทรงความรู้ซึ่งรู้แจ้งในพระธรรม และพระพุทธเจ้าทั้งหลายซึ่งทรงประกาศธรรมแก่โลก ขอได้ทรงป้องกันข้าพเจ้าให้พ้นภัยตลอดกาลนาน"

ข้อความข้างบนนี้แปลตามตัวจากภาษาอังกฤษ (๑) ซึ่งอาจแปลเอาความตามความคิดเห็นในสำนวนภาษาอังกฤษ เพื่อเปรียบเทียบกับสำนวนแปลในภาษาไทย ว่ามีรสแตกต่างกันอย่างไร ดังต่อไปนี้

"พระอาทิตย์เป็นดวงตาของโลก เป็นเอกราช มีสีเหมือนทองส่องพื้นพิภพให้สว่าง ตั้งขึ้นมา ข้าพเจ้าน้อมนมัสการพระอาทิตย์นั้นขอให้คุ้มครอง ข้าพเจ้าให้เป็นสุขตลอดวัน ข้าพเจ้าขอนมัสการผู้รู้ธรรมขอให้รักษาข้าพเจ้า ความนอบน้อมของข้าพเจ้า จงมีแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลายจงมีแด่พระโพธิญา (๒) เทียบมนต์คายตรีซึ่งพวกพราหมณ์ใช้สวดบูชา

---

(๑) พิธีกรรมของนายแปลก สนธิรักษ์ พ.ศ. ๒๔๘๓ หน้า ๒๐

(๒) ในหนังสือที่อ้างข้างต้น หน้า ๒๑–๒๒

พระอาทิตย์ในเวลาเช้าและเย็น (สนธยา) มนต์นี้มีอยู่ในคัมภีร์ฤคเวทถือว่าเป็นมนต์ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งนัก

ธชัคคปริตร เป็นคาถาคัดเอามาจากธชัคคสูตรซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเล่าแก่พระภิกษุทั้งหลาย ว่าเป็นถ้อยคำของพระอินทร์ตรัสปลุกใจทวยเทพในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในขณะที่ทำสงครามกับพวกอสูร ว่าถ้าถึงคราวเข้าที่คับขันอันตรายเกิดความสะดุ้งกลัว ก็จะทำให้หายหวาดกลัวตามความนี้ พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปว่าถ้าภิกษุเกิดความสะดุ้งกลัว ก็ให้พึงระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสงฆ์คุณคือ บทสวด อิติปิโส ภควา ฯลฯ ก็จะกำจัดความหวาดกลัวให้พ้นไป

อาฏานาฏิยปริตร เป็นคาถามาจากอาฏานาฏิยสูตร เรียกกันเป็นสามัญว่า *ภาณยักษ์* คือเป็นบทสวดมนต์กันยักษ์ ซึ่งท้าวเวสสุวรรณนายยักษ์นำมาถวายพระพุทธเจ้าที่กรุงราชคฤห์ ในมนต์นี้กล่าวให้รายชื่อหัวหน้ายักษ์ (๑) ไว้มากมาย ถือกันว่าถ้าได้บทสวดมนต์บทนี้ จะมีความสุขความเจริญ เพราะยักษ์ทั้งหลายช่วยคุ้มครอง เมื่อก่อนนี้วันตรุษไทย ไทย มีพระราชพิธีให้พระสงฆ์สวดภาณยักษ์รอบกำแพงพระมหาราชวังในวันสิ้นปี แล้วมียิงปืนใหญ่ไล่ภูตผีปีศาจทุกชนิดให้ตกใจและหนีไป ก็จะมีความสะอาดหมดจดในวันขึ้นปีใหม่ เรียกกันว่ายิงปืนอาฏานา (ดูพระราชนิพนธ์ เรื่องพระราชพิธีเดือน ๔ ในหนังสือราชพิธี ๑๒ เดือน)

ถ้าเป็นบทสวดมนต์ ๑๒ ตำนาน ก็เพิ่มพระปริตรต่อไปนี้อีก ๕ ปริตร คือ

๑. (๘) **วัฏฏกปริตร** ว่าด้วยมนต์นกคุ่ม มีเรื่องอยู่ในวัฏฏกชาดก (ชาดกที่ ๓๕) ว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกคุ่ม ขณะอยู่ในรังเกิดไฟไหม้ป่าลุกลามใกล้เข้ามาถึงรัง ก็ระลึกถึงพระธรรมและพระพุทธเจ้าทั้งหลาย นึกถึงคุณของศีลคุณของความสัตย์และความสงบเสงี่ยมและความเอ็นดูว่ามีจริง ด้วยแรงอธิษฐาน ไฟป่าก็สงบลง มนต์บทนี้ถือกันว่าป้องกันไฟไหม้ เรียกกันว่าคาถานกคุ่ม

---

(๑) Gerini Chulakantamangala, P. 52

(๒) พิธีกรรม ของนายแปลก สนธิรักษ์ หน้า ๓๘-๓๙

๒. (๙) **องคุลิมาลปริตร** ว่าด้วยมนต์พระองคุลิมาล มีมาในองคุลิมาลสูตร ซึ่งกล่าวด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาโปรดองคุลิมาล อันเป็นโจรมีชื่อเสียงว่าดุร้ายมาก ให้กลับใจมาบวชในพระพุทธศาสนา

๓. (๑๐) **โพชฌงคปริตร** ว่าด้วยองค์แห่งการตรัสรู้ ๗ ประการ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาโปรดพระมหากัสสป ขณะอาพาธหนักอยู่ในถ้ำปิปผลิโพชฌงคปริตรนี้ ถือกันว่าเป็นมนต์ต่ออายุ ใช้สวดต่ออายุคนเจ็บ

๔. (๑๑) **อภัยปริตร** ว่าด้วยมนต์ทำให้พ้นภัย เป็นบทที่แต่งขึ้นสำหรับกำจัดนิมิตรชั่วร้ายที่อาจได้ประสบ เช่นฝันร้ายเป็นต้น เพราะฉะนั้นจึงอยู่นอกคัมภีร์พระไตรปิฎก แต่ก็เป็นมนต์ที่รู้จักกันแต่เดิมแพร่หลายเรียกกันว่า *ขทยันทุน* ซึ่งเป็นคำขึ้นต้นของมนต์นี้(๑) ผู้ใดจะนอนกลัวว่าจะฝันร้าย ก็มักสวดขทยันทุนก่อน หรือเมื่อหลับแล้วเกิดฝันร้ายตื่นขึ้นยังกลัวอยู่ใจคอไม่ไม่สบาย ก็สวดขทยันทุน เป็นเครื่องบั่นเบาบำรุงน้ำใจ

๕. (๑๒) **ชัยปริตร** ว่าด้วยมนต์ทำให้เกิดชัยชนะ นัยว่าพระเถระลาวองค์หนึ่งเป็นผู้แต่งขึ้น เป็นบทสวดสรรเสริญคุณพระพุทธเจ้าและด้วยอำนาจแห่งคำสัตย์ ขอให้ผู้ได้รับจงประสบแต่ชัยชนะ มนต์บทนี้รู้จักแพร่หลายเพราะใช้สวดในงานมงคลทั่วไป เรียกกันเป็นสามัญว่า *สวดชยันโต* (๒)

๑ ชื่อในเจ็ดตำนานเอามาจาก Gerinis Chulakantamangala เมื่อเทียบกับในพระปริตฉบับหอสมุดแห่งชาติและหนังสือพิธีกรรมของนายแปลก สนธิรักษ์ ก็แตกต่างกันบ้าง ดังต่อไปนี้

Gerini	ตำนานพระปริต	พิธีกรรม
๑. มงคลสูตร	๑. มงคลสูตร	๑. มงคลสูตร
๒. รัตนสูตร	๒. รัตนสูตร	๒. รัตนสูตร
๓. กรณียเมตตสูตร	๓. กรณียเมตตสูตร	๓. กรณียเมตตสูตร
๔. ขันธปริตร	๔. ขันธปริตร	๔. ขันธปริตร
๕. โมรปริตร	๕. โมรปริตร	๕. ธชัคคปริตร

---

๑ ยักษ์ แปลตามพยัญชนะว่า ผู้ควรได้รับเครื่องบูชาหรือเครื่องสังเวย เพราะฉะนั้นลางทีจึงหมายถึงเทวดาด้วยก็ได้ อย่างเดียวกับคำว่าผี ซึ่งเดิมหมายถึงเทวดาด้วยกันก็ได้

๑ ยนทุนมิตตำ อวมงคลญจ โย จามนาโป สกุณสส สท,โท

๒ ชยนโต โพธิยา มูเล สกฺยานำ นนทิวฑฒโน

๖. ธรัคคปริตร	๖. ธรัคคปริตร	๖. อาฏานาฏิยปริตร
๗. อาฏานาฏิยปริตร	๗. อาฏานาฏิยปริตร	๗. องคุลิมาลปริตร และ
	๘. องคุลิมาลปริตร	๘. โพชฌงคปริตร
	๙. โพชฌงคปริต	
	๑๐. อภัยปริตร	

ในสิบสองตำนานก็มีสับกันบ้างใน Cerini และตำนานพระปริต ส่วนพิธีกรรม มีเพิ่มฉัททันต์ปริตร คือว่าด้วยมนต์ของพระยาช้างฉัททันต์อันมีเรื่องอยู่ในชาดกชื่อนี้ ที่แตกต่างกันนี้แสดงว่าถ้าจะมีเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมในเมื่อสวดก็ได้ เพื่อให้เหมาะแก่โอกาสและเวลา เช่นถ้ามีทำน้ำพระพุทธมนต์ก็มักมีสวดโพชฌงคปริตด้วย เป็นงานขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน หรือถ้าเจ้าภาพ หรือคนที่บ้านนั้นเป็นผู้หญิงมีครรภ์ก็สวดองคุลิมาลปริตร เพื่อให้ความสวัสดีแก่เจ้าบ้านและความปลอดภัยแก่เด็กในครรภ์

๙. เลี้ยงพระ

รุ่งเช้าถัดจากวันสวดมนต์เย็น มีเลี้ยงพระเช้าหรือเพลแล้วแต่กรณี เมื่อพระสงฆ์ที่ทำพิธีสวดมนต์เย็นเมื่อวานนี้มาพร้อมแล้ว เข้านั่งยังอาสนสงฆ์ และได้ต้อนรับตามระเบียบเสร็จเรียบร้อยแล้ว เจ้าผ้าพจุตธูปเทียนบูชาพระและอาราธนาศีลพระให้ศีลจบ ก็สวดบทถวายพรพระต่อเนื่องกันไป เมื่อพระสวดถวายพรพระจบแล้วเจ้าภาพก็เริ่มถวายภัตตาหารได้ ถ้าเป็นงานสวดมนต์เลี้ยงพระในวันเดียว เพื่อย่นย่อเวลาไม่ต้องทำเป็น ๒ วัน ดังที่ทำกันในกรุงเทพฯ เป็นส่วนมากเมื่อพระเจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว ก็สวดถวายพรพระต่อท้ายเนื่องกันไป ผู้ที่ไม่เคยบวชเรียนและไม่คุ้นเคยกับเรื่องนี้ อาจเข้าใจว่าเป็นส่วนหนึ่งของบทเจริญพระพุทธมนต์ก็ได้

บทสวดถวายพรพระ คือที่เรียกกันเป็นสามัญว่าสวด*พาหุง* ซึ่งเป็นคำต้นในบทถวายพรพระที่ว่า "พาหุ สหสฺสมภินิมฺมิตสาวุธนฺต" บทสวดถวายพรพระเป็นคัมภีร์ในหมวดฎีกา (๑) มีข้อความสรรเสริญพระพุทธคุณที่พระพุทธเจ้าทรงมีชัยชนะ ๘ ประการคือ

๑. ทรงชนะพญามารผู้มีแขนพันหนึ่ง ซึ่งยกพวกมาผจญพระพุทธเจ้า ด้วยอำนาจทานบารมีแห่งพระองค์ ในตอนท้ายของคำสวดบทนี้มีความว่า "ด้วยพุทธอำนาจอย่างนี้ ขอให้ท่าน (คือผู้ถวายภัตตาหาร) จงมีชัยชนะ"

---

๑ ฎีกาเป็นจำนวนคัมภีร์แก้หรืออธิบายคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งแก้หรืออธิบายเนื้อความในพระบาลีอีกทีหนึ่ง

๒. ทรงชนะจำพวกยักษ์ผู้ดุร้าย ซึ่งสิงอยู่บนต้นไม้ใหญ่ ถ้าใครผ่านไปใกล้ต้นไม้นั้น จำพวกยักษ์ก็จับกินเสีย ด้วยอำนาจขันติบารมี

๓. ทรงชนะช้างร้ายชื่อนาลาคิริ ซึ่งพระเทวทัตแกล้งปล่อยออกมาเพื่อให้ทำร้ายพระพุทธองค์ ด้วยอำนาจเมตตาบารมี

๔. ทรงชนะโจรองคุลิมาล

๕. ทรงชนะความล่อลวงของนางจิญจมานวิกา ซึ่งแกล้งทำเป็นหญิงมีครรภ์เนื่องด้วยพุทธองค์ เพื่อให้ใคร ๆ เข้าใจผิดว่าเป็นเช่นนั้น

๖. ทรงชนะสัจจกนิครนถ์ อาจารย์พวกเดียรถีนิครนถ์ที่ลือชื่อว่าเป็นผู้มีปัญญาเต็มพุง และต้องเอาสายรัดเหล็กรัดไว้ เพราะกลัวว่าปัญญาจะระเบิดออกมาด้วยอำนาจปัญญาบารมี เมื่อทรงโต้ตอบเรื่องปัญหาธรรม สัจจกนิครนถ์ก็พ่ายแพ้พระบารมี

๗. ทรงชนะพญานาคร้ายชื่อนันโทปนันทนาคราช ซึ่งพระองค์ตรัสให้พระโมคคัลลาน์อัครสาวกเป็นผู้บำราบ และตรัสเทศนาโปรดพญานาคตนนั้น

๘. ทรงชนะพกะพรหม หรือที่เรียกกันเป็นสามัญว่าท้าวพกาพรหม ซึ่งสงสัยเรื่องพระธรรม ในคราวที่พุทธองค์เสด็จขึ้นไปทรมานพรหมองค์นั้นบนพรหมโลก

เมื่อพระสงฆ์ถวายพรพระขึ้นบทพาหุง ถ้ามีตักบาตร ก็เตรียมตักบาตรด้วยที่ต้องตักบาตร เป็นเรื่องพระมาฉันเช้าที่บ้าน ถ้าไม่ตักบาตรพระท่านจะเอาอะไรฉันที่วัดในมื้อเพล ถ้าเป็นเรื่องพระมาฉันเพลที่บ้านก็ไม่จำเป็นต้องตักบาตร

เมื่อพระถวายพรพระแล้ว ก็ถวายภัตตาหาร เมื่อก่อนนั้น เขาจัดถวายเป็นสำรับเฉพาะองค์ ยังคงทำกันอยู่เป็นประเพณีก็แต่ตามหัวเมืองชนบทเป็นส่วนมาก และในงานพระราชพิธีของหลวง แต่ที่ทำกันในกรุงเทพ ฯ มักจัดให้ท่านฉันรวมกัน ฉันแบบเดิมคิดว่าดีในแง่ของพระ แต่ต้องกังวลจัดภาชนะและหมดเปลืองโดยไม่จำเป็น ในแง่ของเจ้าภาพฉันแบบรวมกันคิดว่าไม่เหมาะในแง่ของพระ เพราะอาหารที่เป็นน้ำแกงพระฉันร่วมภาชนะเดียวกันไม่ได้ด้วยผิดวินัย แต่ว่าสะดวกในแง่ของเจ้าภาพเหตุนี้ถ้าฉันร่วมกันเมื่อมีอาหารที่เป็น

น้ำแกง ก็จะต้องจัดถ้วยและช้อนถวายเป็นพิเศษ เพื่อพระท่านจะได้ตักเอามาเป็นส่วนสัด เฉพาะในถ้วยของท่าน ตรงนี้อยากจะกล่าวเพิ่มเติมเลยเถิดไปถึงการกินอาหารร่วมกันของคฤหัสถ์ ที่ใช้ช้อนเบิบข้าวไปตักแกงเผ็ดและแกงจืด ทำให้แกงที่เหลืออยู่ในภาชนะรวมเป็นที่รังเกียจแก่คนอื่นก็ได้ ลางทีเจ้าภาพจัดช้อนกลางไว้ให้สำหรับตัก แต่ผู้รับประทานลางคนมักง่าย ยังคงใช้ช้อนเบิบข้าวตักแกงอยู่อย่างที่เคยชิน เป็นอย่างนี้ก็เคยเห็นอยู่บ่อย ๆ การฉันต่างหากคนละทีเป็นไปอย่างแบบเก่า กับฉันรวมกันคือเอาช้อนเบิบข้าวไปตักแกงอย่างแบบใหม่ ไหนจะเป็นวัฒนธรรมมีระดับสูงกว่ากัน

ภัตตาหารเลี้ยงพระที่จัดเป็นสำรับเดิมจะใช้ภาชนะอย่างไรก็ไม่ทราบ ถ้าดูพิธีเปิดเตียบไหว้ผีในพิธีแต่งงานแบบเก่า (ดูเรื่องประเพณีเนื่องด้วยแต่งงาน) ก็จะต้องเข้าใจว่าคงใช้สำหรับที่จัดเป็นเตียบหรือตะลุ่ม ภายหลังใช้เป็นโตกทองเหลือง แล้วต่อมาก็เป็นถาดทองเหลืองและถาดกระเบื้องขอบนิเกิลที่ชาวตะวันตกนำมาขาย ส่วนจานที่บรรจุอาหารเป็นจานเชิง ที่กล่าวนี้ไม่ใช่ทุกคนจะใช้เป็นอย่างเดียวเหมือนกันทั้งหมด ที่เป็นคนยากจนก็ใช้อะไรอย่างอื่นแทนตามฐานะและท้องถิ่น อาจเป็นจำพวกโอขนาดเล็ก ๆ อย่างที่พระแต่ก่อนใช้ก็ได้ เราจึงมีคำพูดติดปากกันมาว่า "ถ้วยโถโอชาม"

โตกทองเหลืองสำหรับใช้เป็นสำรับใส่กับข้าวของกิน เดี๋ยวนี้นาน ๆ จึงได้เห็นสักที แต่ยังเห็นได้บ่อยมากกว่าเตียบ รูปร่างของโตกก็เหมือนพานขนาดใหญ่แต่ปากผายไม่คลุ่มเหมือนพานและมีพื้นตื้น ถ้าเป็นขนาดเล็กอย่างพานก็เรียกว่าโต๊ะ ภาชนะใส่ของกินเช่นถ้วยชามจาน ออกจะไขว้เขวกันในเรื่องเรียกชื่อ ทางภาคอื่นมีปั๊กษ์ใต้เป็นต้น ถ้าเป็นจานเขาเรียกชาม ถ้าเป็นชามเขาเรียกว่าถ้วย ถ้าเป็นถ้วยเขาเรียกว่าจอก ที่เรียกชามว่าถ้วยคิดว่าถูก แต่หายไป แสดงว่าไม่มีคนชอบ ในคำร้องเรื่องพระรถเมรีว่า "สองจอกสามจอกมากรอกเข้า เมรีชี้เมาก็หลับไป" เมื่อได้ยินว่าจอก ก็นึกถึงขันขนาดเล็กที่ใช้ตักน้ำกินจากขันใหญ่ จอกในที่นี้จะเป็นภาชนะที่เราเรียกกันสมัยนี้ว่าถ้วย จะไม่ได้บ้างหรือ ส่วนจานและถาด คิดเอาตามใจว่าจะเป็นพวกเดียวกัน ทำเล็กเป็นจาน ทำใหญ่เป็นถาด แล้วต่อขา

เป็นปุ่มขึ้นก่อนเพื่อกันลากสึก แล้วอยากให้สูงจึงทำปุ่มเป็นขาสิงห์ แต่หักง่าย จึงแก้ทำเป็นโต๊ะเท้าช้างก็มี

แต่ก่อนนี้ พระท่านฉันข้าวในบาตร ต่อมาเจ้าภาพตักข้าวใส่ชามขนาดใหญ่ท่านจึงฉันจากในนั้น ภายหลังจึงมีจานสำหรับถ่ายเอามาทีละน้อยอีกทีหนึ่ง เป็นเรื่องเปลี่ยนไปตามสมัยแห่งวิวัฒนาการของวัฒนธรรม ขณะพระฉันถ้ามีปี่พาทย์ก็มีประโคมทำเพลงไปด้วย เป็นอันว่าทำเพลงอย่างนี้พระพึงได้ไม่ผิดถ้าผิดก็คงห้ามกันเสียแล้ว ที่ท่านไม่ให้พระฟังเพลงก็เห็นจะเป็นทำนองเดียวกับที่ห้ามไม่ให้ผู้หญิงมาถูกต้องท่าน แต่ทั้งนี้ไม่จำเป็นจะต้องเข้าใจว่าท่านรังเกียจผู้หญิงเรื่องไม่ได้ฟังเพลงก็เห็นจะเป็นทำนองเดียวกัน พระท่านสวดมนต์ลางทีก็เป็นทำนองไพเราะ แต่ก็ไม่เรียกกันว่าร้องเพลง แต่เรียกว่าท่านสวดต่างหาก ถ้าจะแปลคำว่าสวดก็คือว่าเป็นทำนอง ทำนองก็แปลว่าระเบียบเสียงเพลงสวด

นอกนี้ในขณะพระฉัน มักมีผู้ไปนั่งประจำคอยดูว่าอาหารอะไรพร่องจะได้เรียกให้เขามาเติมถวายให้บริบูรณ์อยู่เสมอ ทำหน้าที่อย่างนี้เรียกว่าปฏิบัติพระ ผู้ปฏิบัติพระถ้าเป็นคนสนทนากับพระได้กล่องพระท่านก็ฉันเพลิน เพราะพึ่งไปฉันไปไม่ต้องกระดากที่มีคนมาดูปากท่านว่าฉันไม่เรียบร้อย ความจริงการฉันของพระก็เรียบร้อยอยู่แล้ว เพราะมีข้อห้ามอย่างละเอียดลออไว้ในพระวินัยว่าท่านควรจะฉันอย่างไรจะไม่เป็นอาบัติ เมื่อฉันอาหารดาวแล้ว ก็เปลี่ยนเป็นสำลับของหวาน

ถึงตรงนี้ กล่าวข้ามลำดับไปตอนหนึ่ง คือเรื่องถวายข้าวพระพุทธ ซึ่งเรียกกันเป็นสามัญเพียงสั้น ๆ ว่า ถวายข้าวพระ ก่อนจะถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ จะต้องมีการถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้าด้วย คือจัดสำรับไปวางลงบนโต๊ะปูผ้าขาวหน้าที่บูชา จุดธูป ๓ ดอกปักที่กระถางธูป นักดุกเข่าประนมมือว่านโม ๓ จบ แล้วว่าคำถวายข้าวพระ ลางทีถ้าไม่จัดเป็นสำรับ จัดอาหารเป็นสิ่งละน้อยไว้ในภาชนะที่ถวายคล้ายเครื่องสังเวยก็มี เสร็จถวายข้าวพระพุทธแล้ว จึงจะประเคนภัตตาหารถวายแด่พระสงฆ์ ลางทีก็ถวายพร้อมกัน คนประเคนอาหารพระก็ประเคนไป คนถวายข้าวพระพุทธก็ถวายไป

ประเพณีถวายข้าวพระพุทธ แม้จะเป็นคติที่เห็นได้ว่าสืบมาแต่โบราณนานไกล เป็นเรื่องคติความเชื่อถือเดิม ดังได้กล่าวไว้ที่อื่นแล้ว แต่ที่ทำเป็นประเพณีกันมาก็ไม่เห็นว่าเสียหายอะไร นอกจากเป็นเครื่องสำแดงความเคารพนับถือในพระพุทธเจ้า ด้วยนึกว่าพระองค์ท่านยังอยู่ จัดได้ว่า การถวายข้าวพระพุทธเป็นการสืบปรัมปราประเพณีของชาติไว้ให้เห็นวิวัฒนาการแห่งวัฒนธรรมว่าคลี่คลายมาอย่างไร หากจะเห็นว่าประเพณีที่ทำนี้ไม่เหมาะแก่สมัยเลิกเสีย ก็ยังมีสิ่งอื่นอีกมากมายที่ถือเป็นประเพณีกันอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งไม่มีเหตุผลในการกระทำแล้ว แต่ก็ยังประพฤติกันอยู่ ก็เพราะไม่เป็นประเพณีที่เห็นได้ชัดว่าเสียหายหรือถ่วงความเจริญให้แก่ส่วนรวม เราแต่งตัวสวมเสื้อแบบสากล มีลูกกระดุมติดไว้เฉย ๆ ที่ปลายแขนเสื้อและผูกผ้าพันคอ ถ้าว่าในสมัยนี้ก็ไม่มีเหตุผลอะไรที่จะต้องทำเช่นนั้น เป็นทำนองที่ฝรั่งหัวเราะถามชาวจีนที่ไหว้เจ้าว่า เครื่องเซ่นนั้นเจ้าได้กินหรือเปล่า ชาวจีนตอบว่า ที่ฝรั่งเอาพวงหรีดดอกไม้ไปวางที่ศพคนที่ตายแล้วได้ดมดอกไม้หรือเปล่า ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เป็นเรื่องของความรู้สึกเดิมที่ผู้ลึกอยู่ในจิตใจโดยไม่รู้สึกตัวนั่นเอง

เมื่อพระฉันภัตตาหารเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพก็ถวายเครื่องไทยธรรมและใบปวารณา (ถ้ามีเงินถวายด้วย) พระสงฆ์ที่เป็นประธานก็จะหยิบตาลปัตรขึ้นตั้งบังหน้า กล่าวอนุโมทนาเรียกกันเป็นสามัญว่า *ยถา* เพราะมีคำขึ้นต้นว่า ยถา วาริวหา ปูรา ปริปูเรนฺติ สาครํ เป็นต้น บทยถานี้ ถ้าแปลออกเป็นคำไทยก็มีใจความดังนี้

"แม่น้ำเมื่อเต็มแล้วก็ต้องไหลไป
"และลุถึงและให้เต็มห้วงน้ำใหญ่อันไกล
"นี้ฉันใด สิ่งที่บริจาคทินี้
"จะลุถึงและให้ความสุขแก่วิญญาณที่นั้น
"ขอให้บรรดาความหวังความปรารถนาของท่าน จงเป็น

ผลสำเร็จโดยเร็ว ขอให้บรรดาสิ่งที่คิดไว้จงเป็นผลสำเร็จบริบูรณ์ มีความเต็มเหมือนดวงจันทร์ที่ปรากฏเมื่อเต็มดวง และส่องแสงสว่างโชติช่วงเหมือนดวงมณี (๑)

เคยเห็นในงานพระราชพิธีของหลวง เมื่อพระฉันภัตตาหารเพลเสร็จ ท่านก็ถ่ายอาหารลางสิ่งที่ฉันเหลือลงในบาตรซึ่งท่านติดตัวไปด้วย ถ้าเป็นอาหารหลายสิ่ง เมื่อมีกระดาษท่านเอากระดาษรองเป็นชั้น เพื่อไม่ให้อาหารปะปนกัน ที่ท่านทำอย่างนี้ไม่ใช่ท่านโลภในการฉันอย่างที่มีลางคนเข้าใจ ท่านถ่ายไว้ให้ลูกศิษย์กิน มิฉะนั้นลูกศิษย์ก็อด เพราะไม่มีการเลี้ยงศิษย์เหมือนอย่างที่ชาวบ้านทำกัน ส่วนหมากพลูบุหรี่ที่ถวายพระ ถ้ายังมีเหลืออยู่ลางองค์ท่านก็ถ่ายเอาไปด้วย เพราะเป็นสิ่งถวายท่านแล้ว และท่านใช้บริโภคได้ทุกเวลา เจ้าภาพผู้ถวายก็ยินดีโมทนาไม่ว่าอะไร ถ้าเป็นคฤหัสถ์ถ่ายเอาหมากพลูบุหรี่ที่เขายกมารับแขกไปด้วย ก็ผิดมรรยาท อันที่จริงถ้าจะว่าไป หมากพลูบุหรี่ที่กล่าวมาแล้วเป็นของรับรองพระ ไม่ใช่เป็นของถวายพระโดยตรง ตามประเพณีเจ้าภาพเขาจัดหมากพลูบุหรี่เป็นพิเศษสำหรับถวายพระ เป็นที่รู้กันว่าเมื่อถวายหมากพลูแล้วพระก็ลากลับได้ ส่วนในวันฉันเพลรุ่งขึ้นก็ไม่จำเป็นต้องถวายหมากพลูซ้ำอีก ลางทีนอกจากถวายหมากพลูบุหรี่แล้วยังถวายเทียนด้วยเล่ม ๑ ว่าสำหรับให้ท่านใช้จุดระหว่างเดินทางกลับวัดในเวลามืดค่ำคืน

ขณะที่กล่าวคำอนุโมทนาเริ่มต้นด้วยคำว่า ยถา วาริวหา เจ้าภาพก็ทำพิธีกรวดน้ำ

---

(๑) แปลจากภาษาอังฤกษใน Gerini, Chulakantamangala. pp 67–68 ตามที่แปลอีกสำนวนหนึ่ง ห้วงน้ำที่เต็มปริ ย่อมไหลบ่าไปสู่ที่ลุ่ม ทำแม่น้ำลำธารให้เต็มบริบูรณ์ได้ฉันใด ผลทานที่ท่านทำอุทิศให้ไปแล้วแต่โลกนี้ ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วได้ฉันนั้นเหมือนกัน

"ขอผลปรารถนาที่ท่านตั้งใจ ประสงค์ไว้แล้ว จงสำเร็จโดยฉับพลันทันที"

"ขอความนึกคิดทั้งปวง จงเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ เหมือนพระจันเต็มดวงในวันเพ็ญ และเหมือนแก้วมณีอันมีแสงสว่างไสวควรยินดี ฉะนั้น"

คือหลั่งน้ำจากภาชนะ (๑) ที่เตรียมไว้ให้ไหลลงที่ภาชนะรองรับเรื่อยไปไม่ขาดสาย ถ้ากรวดน้ำจบหรือเสร็จแล้ว พระท่านยังกล่าวอนุโมทนาไม่จบเจ้าภาพก็วางที่กรวดน้ำได้ แล้วประนมมือนั่งฟังพระท่านสวดบทให้พร คือตั้งแต่ว่า "สพฺพีติโย" ไปจนจบ ต่อจากนี้ถ้าเป็นงานมงคล ต้องการให้มีการประพรมน้ำพระพุทธมนต์ก็นิมนต์พระสงฆ์องค์ที่เป็นประธานเป็นผู้ทำพิธีตลอดจนเจิมประตูหน้าต่าง ถ้าเป็นเรื่องขึ้นเรือนหรือสถานที่ใหม่ ก็นิมนต์ท่านเป็นผู้เจิมให้ด้วย เสร็จแล้วพระสงฆ์ลากลับ ถ้ามีดนตรีปี่พาทย์ก็บรรเลงทำเพลงส่งพระด้วย เป็นอันหมดพิธีเลี้ยงพระสวดมนต์เท่านี้

น้ำที่ใช้สำหรับกรวด ตามที่ชาวบ้านถือกันมักใช้น้ำท่าที่สะอาดไม่นิยมน้ำฝน เพราะน้ำฝนจะต้องรองจากหลังคา อาจจะเอาชื้นแมวที่มันบุบาห์ขึ้นไปถ่ายไว้บนนั้นดังกล่าวแล้วก็ได้ เพื่อให้แน่ใจจึงใช้น้ำท่า ซึ่งถือว่าเป็นน้ำสะอาดควรแก่การหลั่งแผ่กุศลให้แก่บรรพการีตลอดจนบรรดาสรรพสัตว์ทั่วไป และไม่ควรหล่งลงไปในภาชนะรองรับที่ถือว่าไม่ควร มีที่โคนต้นไม้ใหญ่เป็นต้น "เพราะถือกันว่าวิญญาณของผู้ตายที่คอยรับส่วนบุญนั้นจะไม่เข้าไปชายคาของสถานที่ต่าง ๆ เป็นอันขาด", (วัดประยูรวงศาวาส) ถ้ามีวงด้ายสายสิญจน์รอบบริเวณบ้านก็เห็นจะต้องเอาน้ำที่กรวดแล้ว ไปเทนอกเขตบ้านเป็นแน่ เพราะผีก็กลัวล่วงล้ำเข้ามาในเขตมีวงด้ายสายสิญจน์ แต่ในที่นี้คงยกเว้นผีเรือน เพราะอยู่ในเรือนแล้ว หรือว่าเมื่อตอนประน้ำมนต์ จะหนีไปแล้ว อนึ่งถ้าไม่มีภาชนะสำหรับหลั่งน้ำที่กรวด เช่นในกลางแจ้ง ก็เอาใบตองปูที่พื้นดินรองรับน้ำก็ได้ ขณะหลั่งน้ำผู้หลั่งว่าคาถาเป็นคำกรวดน้ำไปด้วย ถ้าว่าไม่ได้ก็แล้วกันไป ถ้าผู้อื่นประสงค์จะมีส่วนร่วมกุศลในการกรวดน้ำนี้ด้วยแต่ไม่มีโอกาสจะเป็นผู้กรวดน้ำเอง ก็อาศัยวิธีเกาะคนที่กรวดน้ำเป็นลำดับกันมาจะกี่คนแล้วแต่เรื่องเพื่อให้ต่อเนื่องมาถึงตนเป็นทำนองจับด้ายสายสิญจน์นั่น คำกรวดน้ำนั้นมีหลายแบบ มีข้อความยาวก็มี

---

(๑) ภาชนะที่ใช้หลั่งน้ำกรวดน้ำนี้ เคยเห็นภาพเขียนทำเป็นรูปกาน้ำมีพวย ดูเหมือนของหลวงจะเรียกว่า สุวรรณภิงคาร หรืออย่างไรไม่ทราบ ภาพพระเวสสันดรให้ทาน ก็หลั่งน้ำจากพวยภาชนะรูปกา หรือสุวรรณภิงคารนั้น ลงบนพื้นแผ่นดิน เป็นทำนองอ้างพระธรณีเป็นพยาน กรือฝากบุญกุศลไปกับแม่ธรณี (ธนิต) หรืออีกแง่หนึ่ง คือ อ้างพระพิรุณเป็นสักขีพยาน ดังที่ชาวอินเดียยังประพฤติกันอยู่

สั้นก็มี ถ้าประสงค์จะว่าย่อที่สุด มีเพียง ๔ คำคือ อิทำ โน ญาตีนำ โหตุ" แปลว่า ขอผลแห่งบุญทั้งนี้ จงมีแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้าด้วย (๑) แต่โดยทั่วไปใช้บทกรวดน้ำที่ขึ้นต้นอิมินา ปุญญกตมุเมน ฯลฯ"

การกรวดน้ำเห็นจะเป็นคติที่มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ เพราะมีทำกันอยู่มาก ชาติชาวฮินดูมีพิธีหลั่งน้ำเรียกว่า *ตรรปณะ* คือกอบเอาน้ำไว้ในอุ้งมือทั้งสองที่แนบชิดกันทางด้านนิ้วก้อยหรือใช้อุ้งมือเดียวกันก็ได้ แล้วเอียงเทน้ำไหลจากมือไปทางปลายนิ้วบ้างทางข้างมือทางขวาหรือทางซ้ายบ้างหรือเปิดเป็นช่อง ในระหว่างมือทั้งสองที่ต่อกันทางด้านนิ้วก้อยบ้างแล้วแต่ที่กำหนดไว้ในพิธี เพื่อให้น้ำไหลลงไปทางช่องนั้น ที่ทำเช่นนี้เพื่ออุทิศบุญกุศลให้แก่ฤษีเทวดาหรือเปตชนคือญาติที่ล่วงลับไปแล้วตามที่มีกำหนดไว้ว่า จะให้น้ำไหลไปทางไหน *ตรรปณะ* มี ๓ อย่างคือ *เทวตรรปณะ ฤษีตรรปณะ* และ *ปิตฤยมรรปณะ* ตรรปณะเป็นการหลั่งน้ำอุทิศถวายแก่เทวดาฤษีหรืออาจารย์ และบรรพบุรุษผู้ซึ่งล่วงลับไปแล้วเพื่อให้ท่านได้รับความชุ่มชื่น ถ้าเป็นเทวตรปณะ ผู้ถวายต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ห้อยยัชโญปวีตหรือสายมงคลพราหมณ์เฉวียงไหล่ซ้าย เทน้ำจากภาชนะทองแดงลงบนปลายนิ้วที่ยื่นออกไป ถ้าเป็นฤษีตรรปณะให้หันหน้าไปทางทิศตะวันตก เอายัชโญปวีตคล้องคอ แล้วเทน้ำสองครั้งระหว่างช่องนิ้วก้อยของสองฝ่ามือที่ประกบกัน ถ้าเป็นปิตฤตรรปณะให้หันหน้าไปทางทิศใต้ เฉวียงยัชโญปวีตไหล่ขวา เทน้ำลงระหว่างช่องมือขวาตรงโคนหัวแม่มือและนิ้วชี้ น้ำที่ถวายนี้จะกลายเป็นสิ่งที่ตนปรารถนาและเป็นการแสดงกตัญญูกตเวที (๑) พิธีหลั่งน้ำเพื่อแสดงว่ายกให้ ถ้าไม่ใช่อ้างเอาพระธรณีหรือพระพิรุณเป็นพยาน ก็อาจคิดได้อีกแง่หนึ่งคือยกเอาผลบุญกุศลที่ได้กระทำไปแล้วที่อุทิศให้แก่บรรพบุรุษ ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว จะผิดหรือถูกก็ได้ เพราะเป็นเรื่องเดา ชาวกรีกและโรมันมีพิธีเนื่องในการพลีบูชาที่ทำให้เหล้าองุ่นถ้วยแรกหกเสียก่อนจึงจะสมโภชน์เลี้ยงต่อไป ถือว่าที่ทำเช่นนี้เป็นให้เกียรติแก่เทวดาคือให้เทวดาเสวยเสียก่อน เรียกการทำให้เหล้าองุ่นหกในพิธีอย่างนี้ว่า liba ion ต่อมาคำนี้จึงมีความหมายขยายออกไปถึงการเทของเหลว เช่น เหล้าองุ่น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำนม หรือน้ำอื่น ๆ

(๑) ระเบียบปฏิบัติพิธีหน้า ๔๗

(๑) Mrs. Sinclair Stevenson the Ritesof the Twice-bovn, pp, 229–230

ลงไปในถ้วยในงานสมโภชน์แล้วดื่มเพื่อให้เกียรติแก่เทวดาก่อน แล้วต่อมาก็กลายเป็นธรรมเนียมดื่มให้เกียรติใคร แล้วเราก็เอาอย่างมา เพราะกลายเป็นประเพณีสากลแล้ว เรื่องต้นเหตุเดิมก็หมดไป

ตามประเพณีจีนโบราณเหล้าถ้วยแรกในพิธีที่เจ้าภาพส่งมาให้แขกผู้มีเกียรติ แขกผู้นั้นจะต้องหยิบถ้วยแล้วสาดเหล้านั้นไป เพื่อพลีบูชาหรือให้เกียรติของชาวจีนไปในงานอย่างนั้น เมื่อได้รับถ้วยเหล้าขนาดเล็ก ๆ อย่างถ้วยตะไล สำคัญผิดว่าให้ดื่มก็ดื่มเลย ชาวจีนก็ไม่ว่าอะไร เพราะดื่มให้เกียรติแก่เทวดาเหมือนกันดีกว่าจะเอาไปสาดทิ้งเสียเฉย ๆ คิดว่าเรื่องการกรวดน้ำจะมีความหมายท้านองเดียวกันคือ เมื่อมีงานสมโภช ก็ให้บุรชนที่ล่วงลับไปแล้วกินก่อน แต่เราใช้น้ำแทนเหล้าก็เพราะไม่เป็นสิ่งนิยมในทางศาสนา และที่กรวดน้ำภายหลังพระฉันเสร็จ ก็เห็นจะถือว่าสระฉันก่อนเป็นให้เกียรติแก่ผีสางเทวดาที่เชิญมาชุมนุมฟังพระธรรม คืออุทิศบุญกุศลอันเนื่องมาจากพิธีที่ทำ ส่งผลไปให้ทางพระสงฆ์ เป็นอย่างผู้แทน พิจารณาข้อความในคำว่า ยถาวาริวหา ก็มีเค้าให้เห็นอยู่ว่าเนื่องมาจากเรื่องที่กล่าวมาข้างต้นก็ได้ อนึ่งพระฉันแล้ว ถ้าที่บ้านมีศาลพระภูมิ ก็มีการสังเวยพระภูมิด้วย คือพระภูมิจะรับสังเวยได้ก็ต้องทีหลังพระฉัน ถ้าทำบุญหน้าศพก็ต้องมีเช่นศพด้วย เป็นเรื่องแสดงน้ำใจมากกว่าอะไรอื่น การเช่นผี เขามักทำนอกชายคาเรือน เพราะเป็นคนละพวก ของที่เช่นผีแล้วจะนำไปถวายพระฉันหรือให้คนกินไม่ได้ ถ้าเป็นคนถือว่าขลังเป็นไม่ยอมกินเป็นอันขาด นี่เห็นจะเป็นเพราะเครื่องเช่นผีเป็นกับข้าวของกินสิ่งละอันพันละน้อย ถ้ามีจำนวนเป็นอย่างเครื่องเช่นไหว้ของจีน คิดว่าเห็นจะกินได้เมื่อเช่นเสร็จแล้ว จะยกเอามาต้องมีลาเอามาอย่างแสดงคารวะ มีคาถาว่า เสสं มงฺคลยาจามิ จนมีคำกล่าวเป็นเชิงล้อนิด ๆ ว่า "เสสังมังคเลิด เหลือเดน เหลือทาน ขอฉานเถิด" ฉะนั้น

การทำบุญเนื่องในงานมงคล ตามประเพณีขอให้พระสงฆ์ช่วยพรมน้ำพระพุทธมนต์ให้ ลางทีในพิธีขึ้นเรือนใหม่มีชัดทรายรอบบริเวณบ้านไปพร้อมกับประพรมน้ำมนต์ก็มี สิ่งสำหรับประพรมใช้หญ้าคาหรือก้านมะยมเอามัดเป็นกำ ก้านมะยมนั้นใช้ ๗ ก้าน "ถือเกณฑ์หัวใจโพชฌงค์ ๗ คือ สะ ธะ วิ ปี ปะ สะ อุ อันเป็นธรรมโอสถวิเศษเจ็ดตำนาน

ของพระพุทธเจ้าและพระสาวกในพระพุทธศาสนา" (๑) แต่มัดหญ้า คอจะมัดเป็นกี่เปลาะไม่กล่าวไว้ ถ้าจะให้ดีควรเป็น ๗ เปลาะ เข้าหลักโพชฌงค์ ๗ ให้ เข้าพวกคำอธิบายชนิดปริศนาธรรมก็ได้

ทำไมจึงใช้มัดหญ้าคาหรือก้านมะยมเป็นเครื่องสำหรับประพรม ก็เพราะหญ้าคาเป็นสิ่งษักดิ์สิทธิ์ในพิธีของพราหมณ์ ว่าเมื่อคราวเทวดาและอสูรเป็นสหกรณ์ร่วมกันกวนเกษียรสมุทร์ให้เกิดเป็นน้ำอมฤตขึ้น เมื่อเป็นอมฤตขึ้นแล้วเทวดาเห็นว่าถ้าให้พวกอสูรได้กินน้ำอมฤตด้วย ก็เท่ากับเทวดาไป คือเป็นอมรแปลว่าไม่ตาย จึงหาอุบายไม่ให้พวกอสูรได้กินน้ำอมฤต ถ้าจะว่าไปอย่างไม่เกรงใจ ก็ต้องว่าเทวดาทำสัญญาร่วมกันเป็นสหกรณ์กัน เพราะฉะนั้นราหูซึ่งเป็นอสูรตนหนึ่ง ซึ่งลอบไปดื่มน้ำอมฤตดังที่ทราบเรื่องกันแล้วยังมีต่อไปว่าครุฑก็ไปขโมยน้ำอมฤตด้วยเหมือนกัน แต่พระอินทร์จับได้ ครุฑจึงไม่ได้น้ำอมฤตไปในระหว่างที่รบกับ น้ำอมฤตหก กระเด็นลงมาบนหญ้าคา ๒—๓ หยด เหตุนี้หญ้าคาจึงมีความศักดิ์สิทธิ์เพราะถูกน้ำอมฤตหยด จึงนำมาใช้ในพิธีกันเสนียดจัญไร ส่วนก้านมะยมก็เท่ากับเป็นไม้ยมหรือยมทันต์ คือไม้ลงโทษของพญายมเมื่อฟาดไปที่ใด ผีร้ายก็หนีหายหมด เพราะกลัวไม้พญา เป็นเรื่องเล่นคำที่พ้องเสียกัน คงจะไม่ใช่คำว่านิยมกัน ที่ใช้หญ้าคาและใบมะยม ก็เห็นจะสุดแล้วแต่จะหาอย่างไหนได้สะดวก ในอินเดียสมัยโบราณเห็นจะมีหญ้าคาอยู่ทั่วไป จึงได้นิยมหญ้าคาว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วนก้านมะยมจะเป็นของเราเอง ถ้าเป็นเรื่องขึ้นเรือนหอหรืออาคารใหม่ เช่นในพิธีแต่งงานหรือเปิดห้างร้านใหม่มีเจิมบานประตูหน้าต่างหรือป้าย ถ้าจะว่าไป การเจิมของอินเดียเท่าที่ได้รับคำบอกเล่าก็มีแต่เรื่องเจิมคนเท่านั้น เป็นเรื่องที่ชาวตะวันตกก็มี เรียกว่า anoint ซึ่งกล่าวไว้ในเรื่องประเพณีแต่งงานนั้นแล้ว

เมื่อเสร็จเลี้ยงพระแล้ว ก็มีการเลี้ยงแขกที่มาช่วยงานคือกินที่หลังพระและผีสางเทวดา ซึ่งมีฐานะอยู่เหนือสามัญ เห็นว่าไม่จำเป็นต้องเล่าอะไรมากนักเพราะทราบกันดีแล้ว แต่อย่างที่กล่าวเกี่ยวกับเรื่องเลี้ยงคนมากก็คือ ผู้มีหน้าที่จัดอาหารเลี้ยงเขาจัดเป็น

(๑) วิธีทำบุญของนายแจ่ม ดีประวัติ หน้า ๖

สำรับเอกโท สำรับเอก คือที่จัดถวายพระและเลี้ยงแขกผู้มีเกียรติ สำรับโทคือที่เลี้ยงคนอื่น คือสิ่งใดที่กินเหลือจากสำรับเอก พอจะถ่ายเป็นสำรับโทได้ก็แบ่งเอามาให้กิน ถ้าไม่ทำอย่างนี้ก็หมดเปลืองมาก ทั้งที่ในสมัยก่อนมีอาหารฟุ่มเฟือยไม่มีราคาแพงเหมือนเดี๋ยวนี้ แต่มีลางคราวแบ่งไม่ดี คนกินสำรับโทจับได้ว่าเป็นของเดนคนอื่นกินเหลือ เพราะมีรอยแหว่งหรือมีข้าวสุกติดอยู่ด้วยอร่อยดี ถ้าไม่เห็นหรือไม่รู้ก็กินสะอาด ด้วยประการฉะนี้

สัตยการพิมพ์ ประสงค์ ตระการสัตยะกุล ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา
889/1 ถนนอรุณอัมรินทร์ บางกอกน้อย ธนบุรี โทร. 61385-65251